Privelişti din ţară

Nicolae Iorga

Editura Bestseller

Imagine: Gaspar Janos

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relaţia cu Românii de Pretutindeni.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAŢIA CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

CE AU FOST BUCUREȘTII?

Trăim într-un oraș pe care nu-l înțelegem și de aceea nu-l știm îngriji, și-l îndreptăm adesea pe linii de dezvoltare care ar fi trebuit să rămînă totdeauna străine, stricîndu-i astfel, prin adausurile și prefacerile noastre de acum, acel caracter care, în ciuda multor lipsuri și neglijențe, îl făcea totuși simpatic odinioară străinilor care ne vizitau. Greșeala noastră, în ce privește măsurile pe care le luăm astăzi față de dînsul, vine desigur și din trista lipsă de gust care s-a întins așa de repede în timpurile noastre, distrugînd una din marile însușiri ale acestui popor, care are un instinctiv simț de ceea ce se potrivește, se cade și se cuvine. Dar în această rătăcire, o parte însemnată o are necunoștința aproape totală a împrejurărilor în care s-a ivit această reședință domnească, în concurență cu o alta mai veche (Tîrgoviște n.n.) și care, înaintînd necontenit și prin puterea

împrejurărilor și prin forța sa proprie de vitalitate, a ajuns să se impună ca o capitală mică [...]

Odinioară un sat de păstori și plugari, al moșului Bucur, de unde vine moșia lui și coborîtorii lui, Bucureștii, localitatea nefiind decît moșia Bucureștilor, a oamenilor scoborîți din acest moș care este Bucur. Aici Dîmbovița este largă și pe vremuri ea făcea pe amîndouă malurile sale ochiuri de ape, care puteau să oprească înaintarea repede a unui năvălitor.

Nu este o singură înălțime, ci pe malul de sud mai multe dealuri se înșiră, de la al Radului-Vodă pînă la al Spirii, al Mitropoliei și la părțile ridicate de către Cotroceni. Rezistența se putea face prin urmare din mai multe părți, cum, în cursul timpului, lupte s-au și dat pe aceste puncte mai înalte. [...] De jur-împrejur se întindea codrul, care păstra numele Vlăsiei de odinioară și din care și pînă astăzi au rămas pîlcuri care neapărat au trebuit să fie curățate. Aceasta fără a mai pomeni de lacurile semănate în dreapta și în stînga, care acestea însele formau ca o cingătoare defensivă pentru orașul ce rămînea să se întemeieze și pentru cetățuile menite să-l apere. Ceea ce a grăbit însă așezarea

Domniei la București, măcar pentru o bucată de vreme, a fost tendința politicii lui Mircea I-iu, pe care noi îl numim cel Bătrîn, fără ca aceasta să trebuiască a ne face să credem într-o vîrstă tîrzie, sau într-o viață îndelungată a lui, căci și "bătrîn", și "mare" nu înseamnă altceva decît "cel vechi", "cel dintîi", de a se întinde către Dunăre... Pe cînd lucra de zor, trăgîndu-și cheltuielile din blocurile de sare pe care le vindea dincolo de Dunăre, la întărirea Giurgiului, Mircea a simțit deci nevoia de a-și avea un popas la mijlocul drumului, între regiunea de dealuri și între fluviu, în acel loc atît de bine asigurat de mai multe puncte de vedere care a fost București. [...]

Aceeași nevoie de politică dibaci nesigură, timp de mai mult de un sfert de veac, între turci, austrieci și ruși, a făcut pe Constantin Brîncoveanu să urmeze exemplul lui Matei (Basarab n.n.). Bucureștii îi sînt datori cu o mulțime de îmbogățiri și înfrumusețări, dar el caută să învie acea Tîrgoviște care pe vremea lui își înmulțește bisericile, pentru că pe acolo, la un moment greu, era drumul, pe Valea Ialomiței, către Ardeal.

Orașul crește, vechile împrejurimi trebuie să

fie necontenit înlăturate, o imensă mahala se strînge în jurul centrului, cuprinzînd străzile de comerț, curțile boierilor și reședința domnească. [...]

A curăța această capitală, despre care un străin spunea că într-un singur deceniu ar putea ajunge una din cele mai frumoase din Europa, cruțîndu-se restul de grădini care mai sînt și împiedicîndu-se dărîmarea a ceea ce mai înfățișează un trecut de artă, [...] iată care este programul vremurilor viitoare.

ÎN JURUL BUCUREȘTILOR

Mărcuța, se află tocmai în fundul aleilor și curților închise ale casei de nebuni. Cum vii de la București, și se înfățișează dărâmăturile de rugină ale zidurilor și vîrfurile turnurilor fără frumusețe [...]

Abia se deschide poarta din zidul nalt de cărămidă tare, și ajungi în curtea bisericii. Clădirea e veche, fiind făcută întîi cu cîțiva ani înainte de Mihai Viteazul, din evlavia acelui logofăt Dan, în casa căruia au fost uciși la 1594 turcii din București de către oștile răzbunătoare ale voievodului răscoalei. Pe atunci ea era numai mănăstirea logofătului Dan; în vremea lui Brâncoveanu, la vre-o sută de ani de la întemeiere, o coborîtoare a ctitorului, fata armașului Marcu (sau Mărcuță), Vișana, a cheltuit pentru întocmirea zidirii. Dar, dacă de atunci vin cele două rînduri de ocnițe, stîlpușorii rotunzi, de cărămidă, cari intră în

făptura lor și tot planul cu abside octogonale, pridvorul cu doi stîlpi, zugrăveala, întîia clopotniță, cadrele frumos sculptate ale ușilor și ferestilor pornesc de la altă înnoire, supt Grigore Matei Ghica, un mare ziditor de clădiri sfinte, ctitorul Frumoasei și al Pantelimonului, lîngă cele două capitale. Chipul domnului și al doamnei Zoița, ale celor cinci copii se văd făcute în biserică, la dreapta, de un foarte bun meșter, care a dat o înfățișare dulce fețelor cuminți ale beizadelelor. Peste vreo patruzeci de ani, Alexandru Ipsilanti alt domn bun din vremurile rele, înălță și mai sus turnul și dură zidul dinlăuntru, paralel cu zidul de împrejmuire, și pentru aceasta păretele din stînga al bisericii poartă chipul său și al doamnei Ecaterina. Din timpuri mai nouă vine tencuiala groasă, spoiala trandafirie care s-a așternut peste vechea cărămidă, precum și turnulețul de lemn de pe acoperiș. Iar din vremea noastră este ruina care jupoaie și năruie acuma toate.

Pantelimonul a fost totdeauna o clădire de gospodărie bună, de milostivă alinare a suferințelor; sfîntul tutelar, harnicul și blîndul doftor fără arginți a ocrotit bine zidirile ce i s-au

închinat de un domn evlavios.

Odată fusese aici numai o umflătură a pământului din marele șes băltos cu drumuri mocirloase sau prăfuite. Grigore Matei Ghica făcu să se ivească toate frumusețea de astăzi, ca printr-o năprasnică minune.

De la el vine parcul ca o pădurice, care urcă dealul, străbătut de alei și de cărări, de drum pentru trăsuri și sămănat cu foișoare vechi și nouă, cu semne amintitoare și cruci. Deasupra, oglindindu-se în helești care nu lipsește mai de la nici una din mănăstirile acestui ținut, zidurile de vechi castel, multe înalte, impunătoare, în care e așezat astăzi unul din cele mai curate, mai luxoase spitale din milostiva Românie. Treci printr-un mare turn înalt și împodobit, în gustul, cam fistichiu, al veacului al XVIII-lea, și acum vezi biserica. Reparațiile nu-i vor fi schimbat mult întîia înfățișare, care e foarte simplă: păreți puțin înalți cari se taie în unghiuri drepte. Frumusețea o găsești însă, pe de o parte, în minunatul pridvor boltit în toate părțile, printre stîlpii supțiri cu căpițele săpate, lăsînd lumina să bată asupra strălucitei uși de piatră, frumos lucrată, care nu-și are părechea. Ușa de lemn sculptat,

cu bourul Moldovei și vulturul împărătesc, e vrednică de acest cadru. Înăuntru două morminte domnești pironesc luarea-aminte: o lespede de marmură împodobită, pe un înalt postament, cuprinde laudele în stihuri ale lui Grigore Ghica, ale cărui rămășițe se odihnesc aici, împreună cu ale doamnei sale, Zoița, moartă nouă ani după "iubitul" ei soț. Iar un urmaș al lui, Alexandru-vodă, domnul de pe vremea Regulamentului Organic, caimacamul dinaintea Unirii, e astrucat în față, în sicriul răzimat pe vulturi cu aripile desfășurate, deasupra căruia stă, ca pecete, coroana, și mantia domnească cade în faldurii grei ai marmurei de Carrara.

De la Cernica o largă șosea (șoseaua Brăilei), printre arături proaspete și pajiști pe care ploile de o săptămînă întreagă au trezit, după seceta îndelungată, un verde nou, tînăr și vesel ca acela din april ce se trezește. În zarea vînătă se zăresc copaci răzleți.

Apoi altă șosea, mai îngustă, se desface "la maici", adică spre mănăstirea Pasărea. În curînd, ești prins de pădure, înaltă, deasă, cu trunchiurile tinere strînse unul lîngă altul, ca trestiile bălților. La capăt, un sătuleț cu casele

foarte păcătoase, strîmbe, joase, goale; o crîșmă unde benchetuiesc niște cărăuși foarte dîrji, pe cari-i așteaptă care cu scînduri. Apoi mănăstirea se vede răsărind din pădurea nouă, cu turnurile ei roșii, verzi, albăstrii-sure.

E o zidire de tot nouă, întemeiată de evlavioșii călugări de la Cernica, în zilele de strălucire ale marii mănăstiri vecine. Nu e nimic frumos în stil, dar cuprinsul e larg supt boltirile înalte, și icoane strălucitoare de argint nou, sămănate cu pietre scumpe, se văd în toate părțile. [...]

Cotrocenii, la care ajungi după un scurt suiș de la Dîmbovița, printre circiume joase țărănești și mici gospodării, e o mănăstire care nu s-a văzut niciodată. Era odinioară o nestimată ascunsă în inima codrului, a codrului aceluia de înalți arbori supțiri, de baltă, între cari și-a găsit adăpostul fugarul logofăt Șerban Cantacuzino, care era să fie peste puțin Șerban vodă cel nou al Țării Românești. Codrul mergea pînă în malul apei, întinzînd în ea șfichiurile sălciilor sale, el urca mai departe dealul și se răsfira larg în dreapta și în stînga; împrăștiind miasmele mlaștinilor în timpurile de călduri și suflînd adieri răcoroase asupra cîmpiei încălzite.

Frumoasa clădire de mulțămită, pe care Șerban o durase într-o poiană, rămînea sub straja codrului care ocrotise așa de bine și pe ctitor în ceasurile de mare primejdie. [...]

Vremurile noi revărsară marele oraș în creștere și peste granița de pace a mănăstirii. Cîtva timp ea părea menită să iasă la iveală, ajungînd însă numai una din multele biserici ale capitalei muntene, apoi capitală a României unite. Dar cel dintîi domn după Unire, Alexandru Ioan Cuza, ceru cîteva chilii pentru odihna sa de vară călugărilor greci, pe care-i goni îndată, și de aici, și din alte stăpîniri ale lor, pașalîcuri adevărate pentru egumenii străini. [...]

Biserica, pe timpurile ei o clădire falnică, pare sfioasă, cam umilită, față de strălucirea vieții mirene de lîngă dînsa.

Dar cine nu s-ar opri înaintea ei ar dovedi puțină pricepere pentru frumusețea simplă și trainică a clădirilor din trecutul nostru. Cu adevărat, Șerban vodă a înălțat aici o zidire măiastră.

Un pridvor luminos, ușor, se razimă pe șase stîlpi de piatră, octogonali, sculptați la bază. În fund, ușa se deschide în mijlocul unui cadru

încă mai frumos săpat, în flori ce pornesc de la leii de jos și se împleticesc bogat pînă la aripile desfășurate sus ale heruvimilor de strajă. Pereții laterali se înfundă puțin, înainte de a se rotunzi în absidă: ferești mărunte, cu frumoase rame de ciubuce tăiate în piatră, îi străpung. Un turnuleț de zid încununează coperemîntul.

Înăuntru, bolți se razimă unele pe altele; doisprezece stîlpi sculptați închid în pronaos un pătrat mai restrîns și despart acest pronaos de înaltul, limpedele naos, pe pereței căruia se văd încă vechile zugrăveli îngrijite, care sînt măcar din veacul al XVII-lea; în fund, fața de săpături aurite a catapeteasmei e de o bogăție neobișnuită. Înaintea ei atîrna încă, după atîtea prădăciuni păgîne, candelele cele mari de argint care poartă stema Cantacuzinilor: vulturul împărătesc cu cele două capete. Mormintele au fost și ele scormonite, descoperite și pîngărite în cursul vremilor fără putere și apărare, dar marile lespezi de marmură, săpate în flori împodobite și în slove clare, arată încă locurile unde s-au coborît în pămînt trupurile lui Matei, lui Iordachi, lui Ră-ducanu Cantacuzino și ale altora dintre ai lor. Șerban-vodă, ctitorul, se odihnește pe înaltul postament de supt candela

nestinsă, acolo, unde pomenește marmura [...]

ÎNTR-O ZI DE APRILIE SPRE CALDĂRUȘANI, SNAGOV, ȚIGĂNEȘTI

[...] În stînga se văd acum două grupe de arbori și de clădiri în jurul a două biserici. Biserica dintîi e veche și o împrejmuiește un zid de cărămidă ce se risipește pe încetul. E Plumbuita care înșiră încă toată împrejurarea de acum trei sute de ani, pe cînd biserica, păstrînd la jețul domnesc rămășițe în piatră de la începutul veacului al XVI-lea, stele cu multe ramuri, lei săpați grosolan, se acoperă cu zdrențele unei reparații ieftine. Aici, de o parte și de alta a șoselei, pămîntul e mai frămîntat decît aiurea. El pare făcut pentru ascunzători viclene, pentru răpeziri prăpăstuite asupra dușmanului. Și cu adevărat o luptă s-a desfășurat acum aproape patru sute de ani, în octombrie 1632. Matei Basarab, domn nou

ridicat pe scutul unei răscoale, era între Dudești și mănăstirea lui Mărcuță sau a Mărcuții. Dușmanul său, Radu-vodă, domn legiuit, cu tuiuri de la împăratul turcesc, își așezase tabăra între Obilești și această Mărcuță, căreia i se zicea atunci mănăstirea lui Dan, vistierul lui Mihai Viteazul. Lupta s-a dat lîngă Plumbuita. Matei, pe care-l dorea țara, învinse pe aceste locuri, a căror verdeață palidă de toamnă a fost smălțată cu floarea neagră a sîngelui [...]

Într-un loc pădurile par a se atinge, împrejmuind cu totul zările. Cîmpia se prăvale la dreapta într-o "căldare", o "căldărușă", în care izvoare puternice au întins o pînză de apă ce se reînnoiește, sorbită deasupra de soare. Lacul se înfundă în malurile înalte, înfige în ele mici golfuri ascuțite: din loc în loc, ostroave mărunțele își arată țepii de rogoz și ierburi înalte; li se zice cociocuri, și în desișurile lor se prind peștii ce fac ici și colo vîrtejuri luminoase cînd se zbat de bucurie în apă călduță. [...]

Biserica de la Cocioc și biserica din cimitir sînt noi. Biserica mănăstirii e prefăcută de iznoavă în 1838, cu geamlîcuri în față și sfinți simandicoși, cum nu-i știa vechea zugrăveală religioasă. Dreasă după gustul timpurilor

noastre și bolnița, din care răsare cîte un moș bătrîn care-și mișcă abia picioarele în mijlocul bucuriei primăverii ce se vădește în lumină și cîntece. Din vremile Regulamentului Organic sînt, așa cum se văd astăzi, și casa starețului și casa de oaspeți și atîtea case particulare, ale călugărilor înstăriți. [...]

O amintire încă, pe care o lasă vremea noastră - și aceasta e o amintire frumoasă - este, supt acoperișul de tablă al unei fîntîni, o pînză de Nicolae Grigorescu. Atunci cînd el era un tinerel zugrav de icoane de șaptesprezece ani, mîna sa, pe care n-o călăuzise nici învățătura, nici sfaturile, a înfățișat cu o deplină siguranță, în preajma sfinților stîlciți ai bizantismului corcit de dăunăzi, scena Izvorului Tămăduirii: Maica Domnului de sus, sfinții de lîngă dînsa, cutare chip de împărat bătrîn sau de femeie prezic un maestru.

Vechimea trăiește în zidurile de apărare și de locuința care ascundeau biserica de la început. Un mare turn ca acela de la biserica din Cîmpulung păzește spre București: în el vor fi fost de atîtea ori străjeri la apropierea turcilor sau în timpuri cînd se mișcau hoții în aceste păduri care sînt cele vestite ale Vlăsiei. De la el

pornește clădirea, cu două caturi: cel de jos are arcadele de piatră, cel de sus își sprijină arcurile pe bețișoare înnegrite ca în cerdacele de demult [...]

Nu trece multă vreme, și vederea se deschide asupra unui lac, pe care păduri vechi îl mărginesc de o parte. Apele de oțel albăstriu se înfioară de vînt, prelingînd malul buruienos al unui ostrov rotund. Din el se ridică, printre cărămizi și pietre risipite de mîna vremii ce se joacă ironic cu clădirile trecătoare ale oamenilor, un turn puternic, pe care anii l-au scrijelat adînc, cu dungi de ruină. Dintre aceleași dărîmături se ivește armonioasă și clară o biserică. [...]

Cine a fost ctitorul dintîi al celei mai vechi din cele trei biserici de aici, nu se poate spune, dar desigur că un om din veacul al XV-lea, care în Țara Românească, ca și în Moldova, a dat operele de arhitectură religioase cele mai frumoase în spațiul cel mic, și fără îndoială și lucrurile cele mai originale ale meșteșugului clădirii la români. Piatra de pomenire a întemeietorului a căzut, s-a distrus, dacă nu va fi zidită undeva în încărcăturile reparațiilor de mai tîrziu. Cronica țării scrie însă așa: "Vlad

Vodă Țepeș, Acesta au făcut cetatea de la Poienari și au făcut sfînta mănăstire de la Snagov". Țepeș a putut fi ctitor aici, ca și Matei Basarab la Căldărușani, ducînd mai departe ceea ce altul începuse; căci mănăstirea capătă daruri încă de la înaintașul său Dan, fiul lui Mircea. Ziditorul cel vechi pare a fi un boier sau domnul însuși, încă supt Mircea. Locul era bun și pentru apărare, cînd se ridicau podurile și năvălitorii fără luntri, după fuga pescarilor mănăstirii, se găseau înaintea zidurilor înalte și groase pe piatra cărora se linciureau apele line, cu funduri adînci și mîloase. Poate că aici s-au adăpostit boieroaicele și copiii cînd sultanul Mohamed al II-lea însuși a venit să vadă ce viteji cresc pe acest pămînt sălbatec. [...]

Cîteva zile după uciderea turcilor din București , Mihai Viteazul îmbogăți și el cu un trup descăpățînat gropnița Snagovului. Oamenii domnești aduseră la mănăstire rămășițele sîngerînde ale lui Dima, fost stolnic supt Ștefan vodă Surdul și trădător față de domnul cel nou.

Apoi liniște se făcu în țară, și mănăstirea nu mai primi astfel de daruri domnești. Ea îmbătrînise puțin, din timpurile lui Mircea pînă în acelea ale lui Matei Basarab, care-i dădu o

rivală în Căldărușani, ce fusese pînă atunci numai un schit în mijlocul șesului. Clădirea tragică a lui Țepeș și a lui Mircea Ciobanul, mîndra mănăstire domnească, pentru care se culesese dijma pe atîtea moșii și se pusese de o parte banii vămii de la Prahova și vămii din Brăila, văzu trecînd aiurea norocul ocrotirii și al daniilor.

Veni însă o zi cînd Snagovul, care primise pe morții ce căzuseră aiurea de urgia domnească, fu însăși lăcașul unui omor din porunca stăpînitorului. Grigore Vodă Ghica bănuia pe postelnicul Constantin Cantacuzino, om bătrîn de vreo șaptezeci de ani, vestit de bogat, de învățat și de bun, că-i sapă domnia. Dărăbanții veniră noaptea de-l ridicară din așternut, într-o sîmbătă spre duminecă. Un rădvan duse pe prins între arme la Snagov, unde luntrea mănăstirii îl primi pentru a-1 trece spre moarte. Moșneagul ascultă a doua zi liturghia căzut în genunchi, ca unul ce știa pe ce drum se află și ce aproape-i este sosirea. El își mărturisi păcatele și primi împărtășania înaintea altarului care nu mai păstrează nimic din comorile de artă din vremuri. Acolo unde astăzi florile galbene bogate în raze se bucură de fericirea

primăverii calde, se ridicau zidurile în care călugării își aveau chiliile, iar oaspeții odăi de primire de care-și aduceau aminte cu recunoștință. Ele închideau o curte pietruită în care se aflau cele două bisericuțe ale Bunei Vestiri și Adormirii Maicii Domnului , precum și trapezăria. Cînd se făcu sară, în apropierea cinei, la care el nu mai era să ia parte, marele postelnic fu zugrumat de un stîlp, la 20 decembrie 1662; ștreangul se strînse și albul cap căzu pe piept, pe cînd clopotele din turnuri sunau rugăciunea morților. [..]

Cîte nu se schimbă înaintea zidurilor neînțelegătoare ! Încă treizeci de ani, și Snagovul cernit de atîtea amintiri e acum un roi de harnice albine. Un străin a venit de departe, unde stînci spintecă pămîntul și se azvîrl izvoare despletite, cu țăndări de piatră în apa lor nebună, unde nu sînt zări întinse, de verde dulce și aur curat supt cerul albastru, unde lacul nu se zbate de mulțămire între trestiile înalte. Antim din Ivir era un meșter de predică, un meșter de scrisoare, un meșter de tipar, un meșter de zugrăveală, un suflet curat și o voință neobosită. Constantin Brâncoveanu, acel domn strălucit, prin binefacerile sale, l-a primit ca pe

un trimes ceresc și i-a dat în mîni Snagovul. Totul se schimbă în cuprinsul și între hotarele mănăstirii: pămîntul dădu mai mult, oamenii își făcură mai deplin datoria, iar, mai bine decît toți, Antim însuși. În chiliile sale, buchile frumoase, zugrăvite și turnate de dînsul, se așezară în tipare și însemnară pe hîrtie cărți pentru slujbă, cărți pentru îndreptarea vieții. Uite acolo unde se soreşte șopîrla verde peste cărămizile calde, va fi stat adeseori într-un jeț căruia tot el îi va fi adaus săpături alese, părintele, privind apusul răsfrînt în apa liniștită. [...]

Antim ajunse mitropolit și luă cu dînsul zilele cele bune ale Snagovului. Și această străveche mănăstire ajunse pe mîna călugărilor greci. Locuitorii ei se împuținară, fiindcă hrana lor nu trebuia să scadă veniturile Locurilor Sfinte; chiliile se ruinară, biserica tot așa, pînă ce se repară într-un chip care e o batjocură, puindu-se un zid ordinar între coloanele rotunde, de cărămidă aparentă, ale pridvorului și cocoțîndu-se un turn nepotrivit pe lîngă singurul care trebuie să fie, după canonul neschimbat al frumuseții. [...]

Îndată ești în șoseaua ce duce la Țigănești.

Satul, foarte mare și risipit, se vede după puțină vreme pe largul șes verde, în care grînele acum, în aprilie, încep a unduia mătăsos [...]

Îndată intri în pădure, o veche pădure de mănăstire pe care cruțat-o secularizarea. Soarele se lasă spre asfințit, și în desișul de trunchiuri înalte e o tăcere... Huruitul roților, cîte un cuvînt schimbat răsună clar și prelung. În dreapta și în stînga privirea se oprește în pînza străvezie, însuflețită de lumină, a verdelui tînăr pe unde străbate numai ici și colo cîte o săgeată de rază roșie, pe care veșnicul arcaș o arunca în urmă, plecînd.

De la o vreme, pădurea se preface într-un parc neasămănat; se văd alei prunduite, bănci. Cîteva căsuțe în stil elvețian, foarte cochete, se înalță în stînga: ele formează administrația unui ocol silvic. Puține învîrtituri de roată încă, și drumul merge acum între căsuțe gospodărești, acoperite cu solzi înnegriți de șindilă, avînd ferești mari, cerdace și pridvoare de sticlă, iar, în față, meri înfloriți și sumedenie de flori, în straturi și în tufișuri înalte, care toate slujesc în această clipă liturghia de arome, a serii. Cunosc acest fel de case și astfel de grădini: în ele și între ele am copilărit în Moldova mea rămasă în

urmă. Dar acolo, la acest ceas de vorbă potolită, ca înaintea cuiva foarte mare, de care te sfiești să și se audă glasul, sînt în cerdace și în grădini stăpîne de case, și fete mari, și copii. Aici nu se vede nimeni, deși perdelele sînt date în lături ca să nu se piardă nimic din ceea ce poate aduce drumul. Numai un biet copil rahitic, sucit în toate încheieturile oaselor sale, privește către desfășurarea trăsurilor. [...]

ACELAȘI DRUM. CERNICA

[...] Pe o mică înălțime, frunzișul des al sălciilor de argint cuprinde ca pe o floare, ziduri albe ce se razimă pe un fond verde-clar de păduri. Drumul cotește; el trece acum deasupra tufișurilor de papură înfipte într-o mocirlă, din care se ivesc potirele aurite ale nuferilor, apărate de noroiu-rile adînci. O poartă de mănăstire, păzită de un omuleț în zdrențe, care, neputîndu-și scoate Comanacul călugăresc, face multe temeneli și plecăciuni, bolborosind binecuvîntări. Un pridvor de livadă pustie se deschide acum. În stînga, lacul, străbătut de podețe, se vădește în pete neregulate, iar mai departe o biserică mai nouă. Chiliile se află într-o clădire aproape cu totul stricată și fără nici o frumuseță; arhondaricul e foarte sărăcăcios, cu pereții goi și paturile de scînduri acoperite cu cit. O pitărie veche are deasupra o bibliotecă, de unde cele mai bune cărți și manuscripte au

plecat la Academie, unde ele pot fi întrebuințate. Case călugărești deosebite abia se văd prin drumurile înguste care rătăcesc aici mai mult decît la orice altă mănăstire. Părinții sînt oameni săraci, și în frumoasa biserică, înălțată de Cernica Știrbei, pe la anul 1600, dar adeseori prefăcută, se văd aproape numai chipuri de țărani bătrîni, cu totul îndobitociți. [...]

Ce cimitir de minți moarte, dintre care unele n-au trăit niciodată ! Și totuși cimitirul a fost odată un loc de muncă și de lumină. Călugării de la Cernica au intrat în marea mișcare paisiană de îndreptare spre lucrul cu gîndul a călugă-rimii; ei au scris și au tălmăcit, îmbogățind literatura noastră din veacul al XVIII-lea. Între dînșii a trăit Macarie gramaticul, care avea o mare faimă de învățat și a îndreptățit-o prin lucrări multe și felurite. Pînă în veacul ce s-a închis abia dăunăzi, Cernica, ce păzea cu scumpătate o mare bibliotecă, a dat încă prinosul ei literaturii românești: aici și-a petrecut ultimii ani, dintr-o viață întrebuințată pentru a învăța pe alții, Naum Rîmniceanu , cronicarul cel din urma al Țării Românești.

Astăzi Cernica primește morți din orașul

vecin, de luminile căruia nu se împărtășește deloc. Din jos de biserică, e un lung și încurcat cimitir, în bogăția florilor sălbatece, supt seninătatea cerului albastru, care înlătură orice gînd de moarte, orice semn de jale. Monumentele fără gust, fotografiile șterse, cununiile de mărgele negre și de flori decolorate, inscripțiile, stîngace sau trufașe, nu ating inima. Și te primbli pe această ternă, care apasă deasupra celor ce au fost oameni, cum te-ai primbla prin cine știe ce colț fericit, uitat de lume, al unei mari grădini sălbatece.

PITEȘTI

Pitești, un oraș pe care l-ar fi putut dori cine ni-ar fi voit mai bine. O regiune de dealuri bine împădurite înconjură capitala Argeșului. Străzi drepte, case frumoase, cît se poate de bine întreținute, desăvîrșită lipsă de praf. Lumea nu stă închisă în casă ca la Rîmnic, ea circulă pretutindeni, gătită, dar nu prea mult; vioaie, veselă. Clădirile statului: liceul, școli primare sînt deosebit de frumoase. În mijloc, o grădină publică, cu arbori bătrîni, avînd din toate părțile clădiri mari și un hotel foarte frumos, vrednic de a fi într-o capitală. [...]

încă din vremuri îndepărtate, sașii Sibiului își trimiteau mărfurile prin pasul Turnului Roșu, care ducea de-a dreptul la Rîmnic, dar putea să hrănească prin bogăția adusă de dînsul și un tîrgușor de drumul mare, în cale spre București, ca Piteștii aceștia. Odată, viind de la Bucureștii lui Ștefan-Vodă Cantacuzino și mergînd spre

Cîinenii din pasul Oltului, a trecut printre căsuțele Piteștilor un oaspete așa de mare și de neobișnuit, ca regele viteaz și nebun al Suediei eroice, Carol al XII-lea, învins și fugar.

Pe de altă parte, ținutul de plaiuri al Argeșului avea nevoie, în izolarea sa, de o piață, și această piață trebuia să fie spre margenea șesului cu alte produse și alte trebuințe. Piteștii primiră astfel la zilele de bîlci și de tîrguri de săptămînă călăreții, carăle și drumeții cu traiste și toiege din toate cotloanele văilor împădurite; ei atîrnară șomoiogul de paie înaintea circiumelor primitoare, durară prăvălii și tarabe. [...]

CRAIOVA

[...] Centrul, luminat electric, face o mare impresie. Se vad cartiere de case înalte, lipite una de alta, ca "Lipscanii" Bucureștilor. În fața unui admirabil hotel ce se termină acu-ma - gust ultra-modern, faianțe colorate, proporții mărețe - mă opresc la unul mai vechi, dar tot așa de încăpător, unde petrec noaptea constatînd că orașul Craiova are pe străzile sale bine pavate, care răsună puternic, pînă la ceasuri înaintate și apoi dis-de-dimineață, o circulație destul de apreciabilă pentru cine ar voi să doarmă și nu poate.

Din județul de țărani și moșneni - de țărani mai mult moșneni și moșneni mai mult țărani - al Gorjului, am venit iarăși într-o reședință a boierimii, ca Bucureștii, ca lașul. Văzută ziua, Craiova, e cum mi-o închipuisem. Două mari străzi se taie cruciș. Cea mai mare cuprinde prăvăliile mai însemnate (nu oficiile publice,

care nu sînt toate impunătoare și se află, cele mai multe răspîndite, după răul nostru obicei, prin unghiuri puțin văzute și cercetate de călători). Sînt pe dînsa și case particulare de toată frumusețea, în genul vilelor cochete, cu grădiniță în față, pe care și le dorește tot românul, și care nu sînt decît floarea bogată, de seră, a umilei floricele de cîmp, - casa țăranului. Între ele se ivește veselă, în mijlocul arborilor, o frumoasă biserică roșiatecă, una din cele trei mari biserici, toate modernizate cam în același fel, ale Craiovei.

De la un loc caracterul elegant, european al străzii slăbește, cu toate că pavajul îngrijit merge și mai departe. Aici se văd case mici, risipite, magherniți pe maidanuri goale, locuințe cufundate în pămînt, praf (oh ! e destul în Craiova șeasă !), ba chiar o rîpă cu puțină apă înăbușită de un gunoi care nu miroase frumos. Dar, dincolo pe podișul peste această gîrlă, lucrurile se dreg.

La capăt e ceva ca o grădină, care nu pare să fie mare. Cînd însă străbați mai adînc prin aleile - din care cu timpul, firește, va dispărea praful inerent începuturilor - atunci îți dai samă de bogăția elegantă a acestei grădini, desigur

unică, desemnată de un meșter străin cu idei proprii. Fondul era o veche livadă, cu totul părăsită, cam ca partea nedes-chisă publicului din zăvoiul de la Tîrgu Jiu. Din acest fond bătrîn vin înalții, frumoșii arbori. Dar între ei și între multele plantații nouă s-au deschis drumuri mari, cărări, poteci; s-au sămănat chioșcuri și case de țară, s-au ridicat podoabe romantice, s-au deschis perspective. Grădina se înfundă de nu-i vezi capătul, în cîmpia undulată a Jiului, în care e așezată Craiova: ea trece peste un lac limpede, peste rîul ce pornește din acesta; și, departe, se găsește chiar un frumos pod peste o adîncitură a terenului. Rămîne acum ca această podoabă să fie îngrijită după cuviință, ca drumul spre dînsa să fie de o frumusețea mai uniformă, rămîne ca gîrla să piară. [...]

MĂNĂSTIREA STREHAIA

[...] Marele sat e la vreun sfert de ceas de la gară. Îl alcătuiește un șirag de case, dintre care unele au tipul gorjan; se văd și de acelea al căror părete din față înaintează pe o lături, mîntuindu-se cu o fereastă.

Mănăstirea de odinioară e acum biserica din mijlocul Strehaiei, biserică foarte bine păstrată și îngrijită. Pe acest loc supt dealuri, în mijlocul unor păduri din care au rămas numai pîlcuri, un întîi lăcaș de rugăciune fu întemeiat de aceiași boieri cari sînt ctitorii Bistriței: Craiovești de pe la 1500. Chipurile lor se văd pe părețiii bisericii celei nouă: întîi banul Barbu, de la care se și cheamă Livada Banului unul din pămînturile încunjurătoare, ce a fost în zestre veche a mănăstirii, apoi frații săi, vornicii mari, Pîrvu și Danciul. Dar, peste vreo sută cincizeci de ani, la 1645, Matei Basarab a făcut o nouă zidire, înlăturînd și temeliile celeilalte, care va fi fost

cu totul dărîmată.

El a pus să se înalțe turnuri ca acela, stăvechi și neobișnuit de mare și puternic, pe care-l dresese la intrarea mănăstirii din Cîmpulung. Unul din ele stă și aici deasupra intrării, cellalt e turnul bisericii, așezat deasupra pronaosului și făcînd astfel parte din fațadă. Această fațadă a fost apoi tencuită și netezită, puindu-i-se înainte, la 1826 poate, cînd cu noua zugrăveală, un pridvor deschis, cu arcadele răzimate pe zece stîlpi în cinci colțuri. Dar pe laturi se recunosc încă aceleași podoabe de zimți, de ciubuce simple, de ocnițe în două caturi - cele de sus rotunde, celelalte pătrate - care se desfac și pe turnuri.

În naos se vede, ca la singura Biserică domnească din Tîrgoviște, un cafas pentru doamnă, care asculta de la această înălțime slujba. Casele lui Matei erau lipite pe lături cu biserica: cum vor fi fost însă, nu se mai poate ști, căci dă-unăzi s-au ras și cele din urmă frînturi de zid, rămîind numai beciul și o fîntînă stricată, unde fusese mai înainte un foișor. Dar puternicul zid împrejmuitor cu multe ferești de strajă stă încă și astăzi în ființă, neclintit. [...]

SPRE TÎRGU JIU. TISMANA

Șesul oltean pe care-l străbate acceleratul nu samănă cu șesul, revărsat ca o apă, al Țării Românești. Simți că mergi pe o înălțime mai mare, și necontenit, de amîndouă părțile, pămîntul se înalță încă. Lăicerele, scoarțele arăturilor proaspete, ale fînețelor verzi, ale puținelor lanuri de porumb chircit și uscat se cufundă și se ridică în linii blînde. Privirea prinde astfel mai bine satele mari, strîns alcătuite.

Și rasa e alta, mai bună, mai mîndră. Fața, albă, e ușor ovală; fruntea dreaptă, dar nu largă, ochii mici cu liniile ascuțite, nasul puțin coroiat, gura și bărbia frumos croite tivesc în profil obrazul mare [...], cu urechea fin desemnată; mustața e mică, supțire: un "spic al griului", cum zice în cîntece. Cînd merg călări cu căciulile înalte, tot una de late la bază și la vîrf, cu mantiile de aba albă plutind în vînt și acoperind

ca un valtrap spinarea cailor mărunți, și se pare în adevăr că vezi ostași de lupte sau de răscoală, dintre cei ce au făcut vestite aceste plaiuri. Icoana de căpetenie tăcută, cu fruntea încrețită și buzele strînse, a lui Tudor răsare înainte-ți, și pare că-l vezi pornind în ziua de februar, cu un cer de plumb, greu ca acesta de astăzi, cu văzduhul tot așa rece - cer și văzduh ca și cugetul lui de om cu sufletul închis, care grămădește ura și-și hrănește dintr-însa setea de răzbunare - parcă-1 vezi pornind, cu cetele norodului, în largi mantale de aba albă, pentru a-și înfrunta ursita.

Numai portul femeilor e mai urît decît în dealurile și în munții Vîlcei: supt ploaie trec ca niște călugărițe catolice, fețele înfășurate-n broboade, trupuri învălătucite-n mantii albe, șnuruite. [...]

După Carbunești (Tîrgu Cărbunești n.n.) care înlocuiesc vechiul tîrg al Gilortului, ce se mai chema și al Bengăi, pe timpul cînd era stăpînit de boierii Bengești, iată tîrgul celeilalte ape, al Jiului.

Timpurile nouă au adus străzi drepte, piața, podul de fier, care umilește acum bietele șuvițe de apă săracă ale Jiului împuținat de arșiță. Ele

au mai dat frumosul gimnaziu, în odăile căruia se adăpostește o bună școală de ceramică și bogata colecție de pergamente, hîrtii, monede și pietre însemnate cu vechi scrisuri romane și românești, pe care a strîns-o la un loc un om bun, muncitor și priceput, institutorul Ștefulescu. Toate aceste vremi de prefacere au sămănat ici și colo cîte un palat al administrației sau oștirii, sau vreun luxos hotel care nu-și găsește antreprenorul în viața liniștită și retrasă a celei mai mici capitale de județ din România. [...]

În fața luxoasei Primării și de jur împrejurul bisericii Sfinților Apostoli - frumoasă, bine îngrijită, cu turnuri înălțate însă prea mult; înăuntru, picturi ale unui meșter brașovean de pe la 1830 - se ține tîrgul. Vînzătorii și vînzătoarele stau așezați pe marginea trotuarului. Tipurile sînt energice, figurile pline, arse de soare; ochii privesc drept, fără sfială. Bărbații poartă pînzeturi albe sau lungi mantale de postav. Fotele, cămășile cusute ale femeilor sînt dovezi de îngrijire și de un gust ales. Toți par mai puternici, mai mulțămiți - cum am zis - decît vecinii lor, mehedințenii. Aceștia din urmă au și altă înfățișare fizică: blonzi, figuri

neregulate, curioase; desigur că în ei trăiește alcătuirea vechiului dac, pe cînd dincoace, pe acest pămînt, care, zgîriat la întîmplare, dă lagăre, marmure, vase și monede romane, romanitatea biruitoare se menține și în chipuri. [...]

Lași calea spre Baia de Arama, un vechi tîrgușor mehedințean, și apuci la dreapta printr-o porumbiște întinsă.

De la o vreme înălțimi mari, păduroase, se văd în fund. Doi zmei parcă se pîndesc înainte de a se înșfăca cu ghearele lor de stîncă. Drumul duce spre dînșii, trecînd prin satul Tismana, și te cufunzi iarăși în pădure, care aleargă pe coaste, încunună culmile și pare că vrea să-ți taie cărarea, pe cînd crengi se ating deasupra în arcuri de triumf, mai frumoase decît acelea ce au rămas de la o primire oficială, în tot lungul șoselei. Această pădure cățărată și coborîtă în adîncuri, acest vălmășag de trunchiuri și de frunziș bogat nu se poate asămăna cu nimic din ce am văzut pînă acum. Apa Tismanei, negrie, fuge în necontenite vîrtejuri albe de spumă.

Printre ramurile ce închid zarea privește un turn, cercetînd cărarea, apoi el se ascunde iarăși, și numai iată că la o cotitură Tismana

toată: turnurile amîndouă, o poartă de intrare, zidurile nouă, galbene se văd, înjghebînd o cetate puternică. La picioarele ei, pornind din jghiaburi ascunse, c trîmbă de apă cristalină țîșnește și, arcuindu-se, lovește un colț de stîncă învelită cu mușchi, pentru a se coborî apoi prăpăstuit, ca un sul de argint, spre Tismana în vale, unde zac ruine roșii, nouă. La dreapta, verdeața se rupe, și un înalt părete de piatră sură face căpătîi tuturor clădirilor. În stînca aceasta se arată, tocmai sus, poarta neagră a sihăstriei Sfîntului Nicodim, acel evlavios călugăr sîrbesc care a venit la noi pe la 1370 ca să întemeieze, după normele cu bună rînduială din Athos, viața călugărească a românilor. Cu cheltuiala sa, din banii strînși de la bunii creștini, și cu cheltuiala domnului din scaun, Vladislav-vodă, bunicul lui Mircea, el clădi în acest colț de rai, unde vara e strălucită și iarna foarte blîndă, cea dintîi mănăstire mare pe pămînt românesc, cea dintîi durată din zid: Tismana.

Ea trebuie să fi fost mică, dar armonioasă, în felul cum arta bizantină s-a înpămîntenit la sîrbi, sau chiar în felul Javrelor Sfîntului Munte. Aici se îngroapă Sfîntul - pe care-l amintește

astăzi o urîtă lespede de pe la 1840 într-un meschin grilaj, lîngă biserica nouă - și tot aici și cellalt ctitor, Vladislav-vodă. Din pietrele lor de mormînt, din odoarele dăruite de dînșii, din clădirea însăși n-a mai rămas însă nimic. Dar la 1541, mîntuind în ziua de 14 septembre, Radu Paisie, care a clădit bolnița Coziei, făcu din nou, în același stil, Tismana, cu o ușă încadrată în flori de crin sculptate și cu păreți foarte înalți, de tot sus boltiți pentru îngustimea bazei. Se poate spune că turnurile de acum, două mărunte zidiri octogonale, nu sînt ale lui Radu, ci au înlocuit pe acestea, care se vor fi dărîmat. Roatele săpate din ocnițe, cadrele ferestilor cu flori cunoscute ar dovedi că și Tismana a primit o nouă prefacere, dar numai în amănunte, pe vremea lui Bîrcoveanu. Glogovenii au făcut apoi, în veacul al XVIII-lea, încă o reparație, care li-a dat dreptul - credeau ei - să-și zugrăvească chipurile de familie, uitînd pe vechii ctitori, și să-și îngroape morții în pronaos. Un pridvor s-a adaus, în sfîrșit, la reparația din zilele lui Știrbei. O nouă reparație pentru clădirile incunjurătoare s-a făcut dăunăzi, nu pentru cei cîțiva călugări ce au mai rămas, ci pentru un sanatoriu care nu-și poate

găsi ocupanții din cauza umezelii și rămîne să fie camere de închiriat pentru vară. [...]

PE VALEA JIULUI SPRE HOTAR

[...] Pînă la vamă, drum de trei ceasuri, e aceeași strîmtoare, cu un părete rupt de dinamită și de cazmale, spintecat în răni de rugină și de arsuri, sau revărsat pe margenea apei în clădării sălbatece, și cu cellalt părete, drept, nalt, trist, singuratec, cuprins de sus pînă jos în valea pădurii.

Între cele două creștete înalte, e prins un petec de cer, pe care norii s-au prefăcut acum în destrămaturi ușoare, lînoase, care se pierd pe încetul în albastru. Soarele țîșnește deodată rotund pe culmea din dreapta. Sînt unsprezece ceasuri, și la trei el va coborî, tot așa deodată, fără să lase nici un joc de lumină în urma cufundării sale liniștite.

Jiul nu mai este aici senina panglică de argint din vale. Umbra pădurilor l-a prefăcut într-un

șuvoi verde-uleios, care-și schimbă la fiecare cotitură, la fiecare pas înfățișarea, după toanele patului său pietros. Aici el înaintează iute pe un prăvăliș domol, mai departe e tăiat de dungi de spumă ca niște coame albe ce fîlfîie, îndată el se rupe turbat în șuvițe ce clocotesc nerăbdătoare, cu un fîșîit de răscoală, apoi el alunecă răpede printre marii bolovani ce-l strîng de aproape, el se rotește în vîltori, aruncă nisipuri colțurate, prelinge apoi liniștit părețiі unei pietre ce nu se poate mișca din loc, și în clipa următoare el se va întinde aproape încremenit în luciul său verde, ca o icoană a apelor fără curs din umbroasa, recea țară a morților. [...]

Odată șoseaua trece pe malul drept al rîului și se în-fundă-n pădurea unde vite pasc risipite supt paza unui moș zdrențos. Schitul Lainici, o clădire făcută din bani boierești amestecați în veacul al XIX-lea, supt vodă Caragea, se ascunde aici: la dus și la întors am văzut în acest ungher tăinuit de lume mai multe neveste decît monahi.

De la vamă pînă la graniță , cale de vreo jumătate de ceas, munții, Jiul și șoseaua, deopotrivă de pustii, se prefac întrucîtva. Spinările stîncoase cresc, lespezile spîrcuite la deschiderea drumului sînt mai greoaie și

amenințătoare; mesteacănul ia locul fagului, fiind sămănat mai rar decît acesta, și la sfîrșit se adaugă și bradul întunecat, care pătează însă numai uneori. Jiul se zbuciumă acum tot mai în fund, și, strîns mai de aproape între pereții de piatră, cari-l călăuzesc, el nu mai știe de odihna verzilor ochiuri de liniște. Iar șoseaua, cu podurile ei de piatra bine netezită și cu cantoanele roșii ca niște castele, e o scumpă podoabă pentru o țară al carii ban s-a risipit fără cruțare [...]

TÎRGOVIȘTE

[...] Deodată o linie albastră se înalță la stînga sub cerul nehotărît al sfîrșitului de toamnă, o linie dințată de vîrfuri. Undeva în fund vor fi Carpații, pe care aerul nu e destul de limpede ca să-i arate. În față sînt însă muncelele, a căror împărăție de vii și livezi începe aici. Din ce în ce, ele se deslușesc, goale, scrijelate de dungi, sau păstrînd încă frînturi roșii și galbene din velnița lor pînă deunăzi verde de o puternică viață.

Iarăși o vîrcă de arbori în jurul înălțimilor. Ea nu piere însă înaintea vederii, pripite de mersul trenului. După micile căsuțe, vine un turn de biserică mare, apoi altul și altul. Ele se grămădesc, însfîrșit, împreună, la un loc cu clădiri orășenești învălmășite. E Tîrgoviștea, fosta capitală pe care o acoperă giulgiul de aur învechit al amintirilor, e Suceava Țării Românești, dormind în umbra bisericilor sale,

care-i sînt strălucite monumente funerare.

Cînd te cobori însă de la gară, în mijlocul multor călători, între care cu deosebire țărani, pe care-i aduce trenul de dimineață, n-ai crede că te afli în pragul mausoleului. Un bulevard lung, drept, bine pavat, peste care atîrnă, între stîlpi, lămpi moderne, iar, de o parte și de alta, vaste locuri goale, grădini, livezi bine împrejmuite, vile foarte cochete. S-ar părea că această stradă curățică inaugurează un oraș nou al viitorului. [...]

Iată, într-o străduță transversală, armonia simplă în proporții vaste a bisericii Stelea, pe care Vasile Lupu a înălțat-o în ceasul împăcării, pe pămîntul capitalei muntene, unde nădăjduise atîta vreme sa intre ca dușman biruitor. Pe acest loc trebuie să fi fost însă înainte o clădire mai veche, căci la o poartă lîngă zidul turnului masiv, străbătut de două ferești de pază, văd o piatră care pare să fie de sub Radu-vodă Șerban (1601-11), și ruinele de case, ce se ridică din pajiștea cimitirului, sînt după tradiție, rămășița locuinții celor mai vechi vlădici tîrgovișteni. Dar biserica de astăzi e întreagă a lui Vasile-vodă și a isteților săi meșteri moldoveni, care au făcut stîlpii, liniile șerpuitoare și îndrăznețe ale

brîielor de podoabă din fațadă, care au înconjurat turnurile de cingătoare cu boabe de smarald a frumosului smalț verde.

Mai departe, după desfășurarea străzii Domnești, curată și cu casele cuviincioase, apare Biserica domnească, o clădire adeseori arsă și prefăcută, puțin schimbată pe dinafară, în această ultimă înfățișare a ei și încununată cu trei turnuri mari ce se îndeasă unul în altul. Apoi, chiar lîngă dînsa, cuprinsă parte în curtea bisericii, parte în a noului spital, Curtea Veche.

Acum se văd, din acest rar monument al arhitecturii noastre laice, încăpătoare, trainice și modeste - după însăși firea poporului nostru - numai pivniți adînci, unde, în puterea unui contract cu primăria, bragagii sîrbi și-au făcut ghețăriile, odăi mari și mici, care n-au niciodată mai mult decît trei pereți și cărora li s-a spulberat de multă vreme acoperișul și li s-a năruit fruntea pereților; apoi o culme prin care se crapă două ferești moarte. Un mare turn rotund, al Chindiei, de unde se pîndește focul, arată în mijloc zidurile-i prefăcute în veacul trecut. Iar în dreapta și în stînga, despărțind curți, intrînd în case mai noi, cu sau fără spoiala varului, boltindu-se peste străzi urîte, strîmte,

noroioase sau plîngînd în singurătatea pustie, acele ziduri de cărămidă trainică, pusă în lung și în lat, îmbinată cu bolovani [...]

Dar iată că sosește domnia de bleșug și strălucire a lui Constantin Brîncoveanu. Pompa stăpînirii se întoarce iarăși în odăile cu totul prefăcute. Sînt din nou sfaturi, sărbători, muzici; cu toate că, în vremea de înjosire și supunere, zidurile, ajunse zadarnice, nu se mai apără. În toamna anului 1713 vin încă la Tîrgoviște, în vremea culesului viilor din deal, bătrînul voievod, doamna, coconii, nurorile și midi nepoței, împreună cu obișnuitul alai. Dar, la Paști, aceiași oaspeți veseli pornesc, cu cenușa pe cap, spre temnițele și piețele de ucidere ale Constantinopole!

Curțile domnești se înmormîntară iarăși, și an de an încheieturile lor de piatră se desfăcură. Spiritul plecase de pretutindeni și nu mai era nici o milă pentru amintiri. Poeți romantici veniră numai, la începutul regenerației noastre, să cheme umbre prin cîntecele lor, și, pentru dînșii, glasuri tainice, răsunetele durerilor și bucuriilor, șoptiră prin spațiile goale. Bibescu vodă, căruia-i plăcea să se îmbrace ca Mihai Viteazul, dură din nou Chindia, întru pomenirea

trecutului și pentru locuința pompierilor. Și apoi iarăși geniul distrugerii se puse la lucru, îngropînd, răbdător, casele celor ce s-au îngropat. [...]

De la un mare pod de fier, prin care se mîntuie strada ce vine de la Curte, o șosea se desface în sus, spre dealul de vii, în fruntea căruia se ivesc din cea mai mare depărtare frontoanele galbene ale caselor mănăstirii Dealul. De amîndouă laturile, drumul bine pietruit, bătrîni copaci își apleacă ramurile spre o înfrățire dătătoare de umbră binecuvîntată în lunile de arșiță. Cîte un canton, cîte o berărie părăsită acum în toamnă, o cazarmă pentru călărași cu schimbul. Apoi șoseaua prinde a șerpui în linii largi printre viile despărțite cu garduri de nuiele și spini, sămănate de căsuțe. Acestea sînt "viile" boierilor mari și mici de altădată și biserica de pe culme e "Sfîntul Nicolae din vii". Deodată-i vezi numai vîrful turnului celui mare, precum și o bună parte din turnul de intrare, făcut din nou, în forma apuseană de la Tismana, pe vremea domnilor Regu-lamenutlui Organic. Clădirile din față, foarte bine îngrijite, cuprind școala copiilor de trupa, viitorii sergenți și micii soldați se adună

tocmai pentru a primi mîncarea de amiazi în vechi chilii, de unde au plecat călugării, cu hrana și băutura lor îmbelșugată. Sunete de trîmbițe se răsfrîng lovindu-se de zidurile galbene. În mijlocul curții interioare vezi, însfîrșit, biserica de îngropare a domnilor vechimii.

Lespezi mari de piatră prinse cu scoabe de fier alcătuiesc pereți de o putere neobișnuită în grosime și-n înjghebarea lor de stîncă. Două turnulețe octogonale în fața, unul mai mare la mijloc. Cele mai delicate și mai felurite horbote de piatră încunjură pisania, împărțită la dreapta și la stînga ușii de intrare, sau împodobesc baza, tivesc ferestile turnurilor. Gustul cel mai ales s-ar opri fermecat înaintea acestei armonii durate pentru o mie de ani.

Radu vodă, mare prin credința sa și prin felul regal cum își înțelege domnia, voise să facă din această minune a artei orientale locul de veșnică odihnă, domnescul sepulcru al său și al familiei sale. Dar norocul n-aduse împlinirea visurilor lui de trăinicie întemeiată. Războiul hotărî asupra moștenirii lui, și urmașii pe care i-i dădură luptele, se stîn-seră între străini sau de moarte silnică. Alții țînură ca Neagoe, noul

Basarab, să-și aibă mormîntul în ctitoria lui. Doi singuri coborîtori ai lui Radu, doi tineri voievozi nenorociți, sînt ascunși sub lespezile de la Dealu, pe cînd capul, dezgropat, al întemeietorului chiar, un craniu fin, de formă lungăreață, stă azi pentru priveliște, "împodobit" cu slove lămuritoare, într-o meschină cutiuță de sticlă.

Lîngă el, purtînd pe luciul său de fildeș aceeași naivă batjocură, se vede o altă hîrcă. Fruntea fuge puțin spre creștet, clădind o înaltă boltă pentru gînduri neobișmute, al căror zbor s-a curmat de trei sute de ani. Gropile ochilor sînt largi. Rădăcina nasului pornește într-un unghi mic. Oasele obrazului răsar înspăimîntător de ieșite. Bărbia e mică însă blîndă. Acest cap a fost desfăcut cu sabia de pe un trup hăcuit cu barda. El a stat aruncat pe cîmp într-o zi ticăloasă. Sus inima ! Vezi singura rămășiță ce se poate vedea din Mihai Viteazul, și neamul românesc n-are destule bogății pentru a răsplăti printr-un strălucit mormînt cinstea ce i-a făcut-o acest om.

De pe terasa înaltă de piatră, sub care se zice că ar trece un măreț drum boltit sub pămînt, se văd, în lumina blîndă a amiezii de toamnă,

largul șes, străbătut de dunga sclipitoare a Ialomiții, casele, turnurile albe ale Tîrgoviște! și mai aproape, vîrfurile, rîpile dealurilor acoperite cu verdeață uscată din care răsar arborii golași ai livezilor ce încep a-și dormi iarna.

MĂNĂSTIREA DIN DEAL. VIFORITA

Sara, spre Viforîta, o mănăstire din vale, care nu se vede, pe cînd zidurile galbene ale Dealului stăpînesc peste toată întinderea; și s-ar părea că mortul de aici și-a ales singur acest Jăcaș pentru a cuprinde și mai departe cu ochii, domnește, pămîntul pe care l-a apărat cu sabia cruntă.

Drumul se înfundă pe lîngă dealul cu viile și mănăstirea Sfîntului Nicolae, printre casele de țară ale satului Viforîta, mărgenit de copacii bogați ai livezilor de pruni. Noaptea se coboara încet în lina învăluire a întunericului răcoros, care înseninează sufletul.

Încunjurată de înălțimile verzi, înfășurată de livezi, vii și pădure, mănăstirea-și grămădește într-o adîncitură pătratul de ziduri, biserica nouă-nouță în reparația ei de dăunăzi și căsuțele răzlețe. E o veche ctitorie a lui Vlad-vodă din

1530, dar din zidirea de atunci n-a rămas altceva decît zidul foarte gros, a cărui formă încă a fost adeseaori prefăcută. Un cutremur aduseˆ clădirea din nou de pe la 1830 și acesteia i s-a dat acum cîțiva ani, cu cheltuiala Casei Bisericii, spoiala din urmă. Icoana lui Leon-vodă, înaintașul lui Matei Basarab, îmbrăcată în argint suflat cu aur, destul de slab lucrată însă, această lucrare din 1631 nu se potrivește, cu toată găteala nouă, ce s-a uscat abia. [...]

A doua zi căutăm prin pădurícea nouă, prin viile țărănești, pe poteci și potecuțe, pe care dimineața le-a bătut cu firele de mărgăritar fără număr ale rouăi, calea la mănăstirea din Deal. Vederea se deschide, cînd la stînga, asupra strugurelului de clădiri al mănăstirii, cînd în dreapta, asupra turnurilor multe ale Tîrgoviștei, ale căror acoperăminte de tablă nevopsită scînteie la soare, într-o veșnică tremurătură de argint. Sălcii dese ascund cu totul cursul Ialomiței. Iar clădirile galbene care cuprind acele moaște tragice, capul tăiat, dezgropat al lui Mihai, se înfățișează tot mai aproape, în sunetul de chemare al vechilor clopote, care vestesc astăzi tăierea capului marelui mucenic pe care biserica-1 numește înainte-Mergătorul -

cum numim și noi, cînd visăm mai mîndru, pe mucenicul nostru, care a fost în ceasurile sale de mărire "Domn al Țării-Românești și Ardealului și Moldovei".

DE LA TÎRGOVIȘTE LA CÎMPULUNG

Ieșirea din Tîrgoviște prin lungi mahalale curate. Spre Cîmpulung pornește o larga șosea, care va fi deseori întreruptă de drumuri desfundate și grunzuroase, de poduri pe care le-au luat apele de munte. Deocamdată însă linia albă se desfășură dreaptă și netedă, străbătută de cară ce se întorc de la tîrg cu deșertul, și merg încet-încet în pasul legănat al boulenilor mărunți cu ochii mari supuși. De-o parte și de alta, pajiște nouă, sămănată uneori cu cicoare și flori galbene desfășurate în raze, ca niște stele. Porumburile sînt înalte, vii. În dreapta, valurile albastre ale muncelelor; apoi pădurile se apropie, cu copacii în front des, prin care nu pot răzbate privirile. Dar sînt numai pîlcuri tinere, puțin înalte, care nu se pot asămăna cu vechii codri moldoveni, cu desișurile de brad ale

Prahovei sau cu adîncimile de stejar ale Buzăului. [...]

Locuitorii au cel mai frumos port din țară. Dacă țăranii din Neamț se înfățișează asemenea cu plăieșii timpurilor eroice, în cojoacele lor ca o platoșă și supt pălăriile lor cît o roată de car, aceștia din Dîmbovița, purtători de veșminte albe de pînză, bine strînse pe trup, și de pălăriuțe rotunde, sînt icoana cea mai deplină a românului din munte, sprinten, vioi și isteț. Unele cămăși sînt ca de borangic, și au dungi galbene în lung. Femeile se acopăr pe cap și se înfășură supt bărbie cu valuri de pînză sau mătasă supțire; cămașa, vrîstată cu roșu la umăr, e înnegrită de arnici și luminată de nenumăratele puncte de aur ale fluturilor. Fota, încheiată înainte, e de o bogăție și de o felurime de linii în lung și de podoabe, toate în culori vesele: roșu, galben-deschis, cum nu mai poți găsi nicăiri. Și simțul firesc pentru artă se simte și-n unele înfloriturî în relief ale caselor, care acopăr pa-reții întregi și dau forme pe care noua artă secesionistă a Apusului se căznește a le descoperi astăzi. [...]

Se culeg prunele din marile livezi care sînt aici, mai mult decît pășunile și lanurile și

pădurile, caracterul deosebitor al ținutului. Crengile, încărcate ciorchină, ale prunilor cu frunze aspre, fără strălucire, sînt ușurate de podoaba rodului lor. Săteanul, nevasta și toată casa sînt prinși la lucru. Coșurile se răstoarnă în carul ce așteaptă dincolo de gardul de nuiele sau de ostrețe foarte bine rînduite și prinse în cuie. Și e o bucurie pe vespile de aur, care, bete de zeama dulce, zbîrnîie și înțeapă, și e o bucurie pentru copiii numai în cămașă, cari-și umplu burticică de prune !

Unii, cari au strîns mai decuvreme, au și întins prunele pe uscătoare. Alții, tot așa de harnici, au vărsat coșurile în buțile încăpătoare și înalte, unde fructele fierb și ridică deasupra spuma roșiatecă. Iar alții, cei mai înaintați, au și gustat din țuica nouă și-ți dau lămuriri de-ți poți rupe gîtul cu ele, ca acel moșneag care descria ca un drum "boboc" o coastă pe care puțini cai ar fi în stare să urce o trăsură plină. Dincolo de Geamăna treci Dîmbovița. Vechea noastră cunoștință bucureșteană, slabă, gălbăgioasă, împodobită cu poduri meschine și scumpe cheiuri pe păreții cărora cresc însă buruiene sămănate cu hîrtii murdare - e ou totul altfel aici, unde ea este încă țăranca vioaie, iute, cu

sufletul curat. Nu e o apă ruptă în șuvițI ca Ialomița, ca Prahova; într-un singur curs ea se azvîrle peste prund și bolovani, îm-pistrîndu-se de spumă, sare peste piedici, albă de furie, mișcă mori jucîndu-se, și amintește, prin neastîmpărul din vara liniștită, turbarea ce o cuprinde în primăvara cu toane, cînd cară pietroaie întregi, înecă toată albia, sare de năruie șoselele și vuiește amenințătoare la pragul caselor clădite înalt. De-o parte, spre Muscel, o stăpînește un munte de piatră cu stratele albe, galbene, roșiatice, sure, așezate așa de drept ca și cum o mînă de om dibaci, de uriaș cu bună rînduială, ar fi fost la mijloc. [...]

Acum sîntem în Muscel și îndată înțelegi numele acestui ținut. Muscelul înseamnă același lucru ca muncei, adecă monticel, munte mic, deci deal înalt pietros. Și așa este de aici pînă la Cîmpulung, un singur muscel. Nu sînt dealuri de lut ca aiurea, ci treci pe pămînt negru frămîntat cu pietricele. N"u se văd risipituri, crestături, ruine, alunecări, ca în acele părți, ci pretutindeni ușoara plisă verde-deschis acopere totul, afară de îngusta linie jupuită a șoselei. Nu poți deosebi deal și vale, șiruri limpezi de înălțimi; toată întinderea e necontenit boțită,

coșcovită, în cocoașe mari, cari au nume și sînt numai cîteva, și în cucuie mici, care sînt fără număr, care răsar la tot pasul și n-au nici nume, firește. De cele mai multe ori sînt numai umflături rotunde, dar pe alocurea vezi și dungi, drepte ori strîmbe, muchi ascuțite ca o spinare de vită; îndeobște însă, pare că-ți stă înainte o mare închegată în toanele frămîntate ale clocotului. Păduri nu se află nicăiri, livezile sînt numai în sate sau în raza lor, dar copaci răzleți, grupe, perdele, se înalță pretutindeni dînd viață frumosului ținut.

Sate mari nu se strîng, ci casele sînt presărate în toate părțile, stropite pe verdele dealurilor. Din vreme în vreme, trec cară încete, dar adevărata podoabă românească a Muscelului sînt călăreții, bărbați și femei, cari răsar pe o creastă și se pierd îndată într-o groapă, din care se ivesc iarăși în clipa următoare; în ei pare că învie priveliști din vechile vremi ale luptelor pentru domnie, purtate în mare parte cu acești țărani. Turme de oi, cîteva vite albe sînt sămănate pe priporul drumului mare, și băutura o dă rîulețul ce fuge ne-bunatec, în adîncitura din stînga șoselei.

Se face sară în singurătate. Soarele a scăpătat

după nori vineți. Încă o dată, toate se aprind de o trecătoare lumină roșietecă, de o fantastica tristeță. Apoi din cerul rece întunericul cade ca o ploaie de cenușă. De pe vîrful unui deal se vede încă o înălțime verde, și, mai sus de dînsa, munții de hotar, în linie vînătă. Între dealul cel din urmă și Carpați e deschis "Cîmpul cel lung", care se zărește încă.

Urcăm dealul în noapte, pe jos, pe cînd caii, în urmă, aburcă din greu trăsura, sunînd încet din tălăngi. Întunerecul creiază păduri și prăpăstii de-a lungul urcușului care nu se mai mîntuie, cu șerpuirile șoselei pustii. Arareori un car înnegrește înaintea noastră, venind din sus, și trece mai la vale fără nici un zgomot, ca o fantasmă. Un singur greier țîrîie de două ori, ca de spaimă, în iarba săracă. Secerea lui Crai-Nou e înghițită îndată de norii vineți pe cari-i aduce de la munte vîntul iute, rece. [...]

CÎMPULUNG

E ceea ce-i spune și numele: un cîmp lung, o vale prelungită între dealurile din dreapta și cele din stînga, o vale pe care și-a găsit drumul întîi o apă, sufletul satelor și al orașelor, și pe urma ei s-au luat, îngînați de bolborosirea cîntărețului de munte, oamenii. [...] Apoi și domnii și-au durat aici curți și mănăstire, mănăstirea pravoslavnică, înaintea turnului măreț al căreia s-a prăbușit Cloașterul (Klos-ter) catolicilor. Și azi se vede acest turn, temeinic ca un descălecat de țară: el domină și ascunde biserica, nu tocmai mare, și de el se leagă un șir de case cu două rînduri, străbătute de ferești înguste - care samăna cu cele de la Cozia. Și casele vor fi fiind din timpurile întemeierii, înainte de "o mie patru sute", dar turnul e desigur un vechi străjer. Căci nu Matei-vodă Basarab, restaurator aici unde lucrase din temelie, alt Basarab, poate, dintre domnii

veacului al XIV-lea, ar fi strîns, în timpurile sale de întindere a țării și de supunere a ei către turci, aceste puternice rînduri de piatră, ce alcătuiesc turla măreață, pe care se rotunjesc unul deasupra altuia șirurile de ocnițe, pe cînd, sus, încununează totul acoperișul rotunjit. Nu, aici nu sînt urme de decădere; din acest masiv turn se desface același spirit de mîndrie tînără ca și din piatra care, sub jilțul fin sculptat al vlădicăi, poartă săpată în slove adînci, drepte, fără legaturi de cochetărie tîrzie, amintirea mormîntală a lui Nicolae Alexandru-voievod, fiul "marelui Basarab Voevod - care să se pomenească în veci", acel Nicoară Alexandru care pripi fuga ungurilor prin trecători sîngerate și adormi liniștit, în siguranța pazei bune, acum șase sute patruzeci de ani - deschizînd calea vremilor.

Astăzi, cu desăvîrșita îngrijire a caselor sale înflorite, a străzilor sale bine pietruite, a plimbării sale, cu adaosul nou al școlilor vesele (nu voi zice și cu Statuia, puțin apocrifă, a unui erou, Radu Negru, cu totul apocrif), cu mișcarea din zilele de tîrg a unei țărănimi harnice și vioaie, Cîmpulungul e vrednic de a se număra între cele dintîi orașe ale României. [...]

DE LA CÎMPULUNG LA GRANIȚĂ. RUCĂR. DRAGOSLAVELE. GURA DÎMBOVICIOAREI

Una lîngă alta, pe laturile șoslei, care e prăfoasă, cîteva zile abia după ploile cele mari, case cu două rînduri, avînd cinci-șase odăi, cerdace cu stîlpi și foarte adeseori șiruri de oale cu mascat înflorit pe polițe. Mulții copii voinici privesc din umbra porților de lemn săpate, asemenea cu ale românilor din Schei. În curți, sus în cerdace, ori pe margenile drumului răsar femei al căror port țesut în arnici, în fluturi, în flori de fir de argint și de mătasă pe fota roșie de aur, nu-și poate afla părechea în cît ținut locuiește românimea.

Aici ești încă în Cîmpulung, dar, cînd ai trecut de hotarul orașului și te afli acum, nu pe

o stradă, ci pe drumul mare, care se cheamă aici "Valea Mare", vei întîlni, pînă la schelele de odinioară, vechile vămi de munte, pînă la graniță, aceleași fel de case, țesute din vergele de lemn, pe care le acopere lutul nisipos al muncelelor, aceleași curți pline de toate cele de nevoie unei bune gospodării țărănești, aceleași fete oacheșe, frumoase, cu ochii negri, mari, aceleași veșminte cu toate florile cîmpului și stelele bolții. Înțelegi cum din acest ținut de mîndri oameni voinici, harnici, cuminți a putut să plece acum cinci sute de ani descălecatul, începutul unei țări.

"Drumul cel Mare" e o șosea foarte frumoasă, neteda ca șoselele Dobrogei; parmacîîcuri de fier, elegante, apară pe alocurea trăsurile sau drumeții înnoptați de primejdia prăpăstiilor sau ale adîncurilor -lăștinoase, [..]

Dîmbovița luneca printre sălcii în fund, supt muncele strînse împreună, care abia lasă să treacă acesta călătoare tînără și zglobie. Îndată mergem pe malul ei. Uneori rîul e spîrcuit în șfichiuri dezbinate, alteori el aleargă prins în jgheaburi de lemn; în sfîrșit, el se scurge la vale fără piedici și unit cu sine, gîlgîindu-și apele limpezi care răsfrîng în culori de ardesie cerul

ușor acoperit de nori. Roți încărcate de cutii îi fură necontenit apele ca să le verse în treucuța de unde ele se aruncă-n canalul ce hrănește sămănăturile. Mai departe, un fierăstrău trăiește din puterea ei, făcînd să se miște fără întrerupere, în sus și în jos, pînza de fier cu colții lacomi.

Supt Piatra Dragoslavelor - căci acum movilele pietroase au înălțimea munților, și poporul li zice Pietre - înfloritorul sat (Dragoslavele n.n.) întinde de-a lungul drumului casele lui albe; o biserică zidită de cel dintîi Grigore Ghica, în veacul al XVII-lea, are înaintea zidurilor modeste ale naosului un turn strivitor care e făcut în mult mai mic după acela al mănăstirii Cîmpulungului - pe atunci de curînd dreasâ de Matei vodă Basarab.

Pe aici era odată trecerea mărfurilor brașovenești, în cară duse încet și greu, pe drumuri rele, spre atîtea orașe ale țării și spre locurile de peste Dunăre. Drumul de astăzi nu e tocmai cel vechi, care merge prin vale; dar și acesta se înră-murește între calea Tîrgoviștii și a Cîmpulungului. Cea dintîi se desfășoară la vale, de-a lungul Dîmboviței.

Încă trei kilometri și sîntem în schela

cealaltă, Rucărul, ale cărui turnuri și case albe se ivesc îndată, la locul unde se întîlnesc trei Pietre mari, dintre care una poartă brazi pe coastele ei.

Rucărul adăpostea odată pe vameșii domnului muntean, oameni siguri, și cu multă trecere. Astăzi el are o școală, o primărie foarte mare, un hotel, cum nu mai poate arăta alt sat din România, o frumoasă și lungă primblare pe lîngă rîulețul prins în maluri îndreptate și pietruite și foarte multe case de o gospodărie aleasă. [...]

După cîteva văpăi roșii, trecătoare, pe culmea Căpitanului, noaptea cade aproape dintr-odată. În lipsa străinilor, cari nu mai vin în Rucăr, de cîtva timp, strada se face îndată pustie: luminile, abia aprinse, se stîng la toate ferestile; și hanul se închide ceva mai tîrziu. Pînă și șuierăturile caraulei contenesc, și tăcerea nopții negre e sfîșiată numai de hărțăgoasele lătrături ale cânilor paznici, cari pîndesc zgomotele tainice din singurătatea muntoasă.

Dimineața a coborît neguri ușoare pe coastele muncelelor pe care numai ici și colo le străbate o săgetare roșietecă de raze. Sînt opt ceasuri acuma, și răcoarea nopții stăpînește încă

văzduhul limpede. De pe toate cărările și potecile izvorăsc în strada albă țăranii cu sumane negrii și cojoceie cusute, țărance a căror bogăție de fluturi și podoabe e acoperită în parte de mântăli cafenii; unele dintre dînsele poarta strengărește pe albul fin al vălului ce li înfășură fața oacheșă o pălăriuță bărbătească. [...]

Acest minunat drum (Cîmpulung-Brașov n.n.) a fost mîntuit în 1891 supt conducerea a doi ingineri români, antreprenorii fiind italieni. El se razimă adesea pe puternice întărituri de piatră, străbate poduri desăvîrșite și e apărat prin vergele de fier unde se deschid rîpe. Nu e o linie care să se înfunde drept înainte între firele telegrafului, care aici are altă cale; ci, încolătăcindu-se ca o biciușca răpezită, el înfășură deal și munte cu panglica-i albă. În urmă nu-l mai recunoști în șuvița zburdalnică ce se joacă prin funduri de văi și se prinde de gîtul aspru al stîncii; înainte, cînd îl vezi alergînd nebunatec în veșnice rotocoale, nu-ți vine a crede că în curînd vei fi colo sus pe înălțime. Aici, prin chefurile-i neașteptate, drumul însuși e o mare plăcere.

Soborul de uriași se ține și mai departe. În

față, în urmă, la dreapta, la stînga, unde privești, fără o singură spărtură, căci drumul se strecură și nu cutează să taie, iar bietele rîuri sînt mulțămite că-și pot căuta de cale, vezi ceaunele răsturnate, căciulile cu țugui, tablele întinse, zimții, spinările cio-lănoase. Sînt movile de nisip curat, în care seînteie puncte de mica, mari movile umflate pe care nu se prind decît fire de iarbă săracă, sînt mormane de piatră acoperite cu arbori rari. Dar piatra răzbate pretutindeni; uneori numai, ea e acoperită de crînguri și păduri de brad, de mesteacăn morocănos, cu frunzele pleoștite, de fag, care-și rășchira pînă departe ramurile cu frunze lucioase; codrii adînci și negri, stăpîni peste toate, nu se văd nicăiri; pînă departe către hotar, unde sînt vîrfurile mai înalte, pădurea e numai o rămășiță a trecutului ei falnic, căci nevoia de bani a moșneanului a pus-o la biruri grele și a schilodit-o pentru totdeauna, fără s-o radă însă cu totul ca în țara de muncele ruinate a Sovejei. Prin coviltirul ușor al ierbii, printre trunchiuri și mai presus de ele, țîșnește însă piatra stăpînitoare; ici, ea se risipește în fărîmi albe, galbene, roșcate, care fac moșinoaie în margenea șoselei curate, dincolo, ea samănă

coasta sau adîncul cu frînturi și lostopane; aiurea, ea străjuiește drumul cu plăci înnegrite, murdare, lucioase, sau cu lespezi clădite în bună rînduială ca de mîna dibace a unui meșter uriaș; de multe ori, în sfîrșit, ea încunună toate cu cîte o mîndră creastă sură sau ia în stăpînire întreg muntele. Lîngă Păpușa verde, clădită ca o movilă, stă în față, peste valea Dîmboviței, lungul părete sur, adînc scrijelat, gol, sterp, trist, al Pietrei lui Craiu (Piatra Craiului n.n.), numită așa poate după vreunul din făloșii regi cari se întorceau cu fuga acasă la dînșii, lăsînd în urmă steaguri rupte, arme frînte și voinici morți, căzuți în mormane sîngeroase sau sămănați pe coaste și prin văile înguste ca frunze roșii, veștede, de toamnă.

Iată, cam la jumătatea drumului, cazanul Posadei, care amintește o zi ca aceea, de strălucită biruință ciobănească asupra boierilor mari ai străinătății cotropitoare. O groapa se rupe supt munți; colo în fund, unde strălucesc case albe, e Dîmbovița, care trece ușoară, limpede pe prundul curat; mai în față e rîpa goală, pustie, cu arbori și mărăcini. Odinioară prăpastia era împădurită, și numai ca o îngustă crestătură răzbătea calea negustorilor pașnici,

pe care acum, spre începutul veacului al XIV-lea, ajunseseră a trece aspri ostași cu siguranța că au biruit și supus. Și, deodată, dintre trunchiuri năpădiră săgeți fulgerătoare, și această furtună de ucidere împinse oameni și cai mai în adînc, tot mai în adînc la stînga, unde sînt cheile Dîmbovicioarei, strașnica strîmtoare prin care fuge sfios rîulețul, ca o șopîrlă ce lunecă pe coiful uriașului adormit. Din pereții înalți de pare că ajung cerul, căzu atunci strivitoarea ploaie a bolovanilor mîniei și răzbunării unui neam prea multă vreme călcat în picioare. Cei ce se învredniciră de această primire abia mai găsiră, împuținați și acoperiți de răni, drumul de mîntuire al Brașovului. Mărire ție, Posadă cu adîncurile răsplătitoare, care ne-ai ajutat să păstrăm pînă astăzi viața frumoasă, albă, bună care înflorește de-a lungul veacurilor, pe munții și cîmpiile noastre; mărire ție, mormînt de dușmani pecetluit cu roșia pecete a biruinții noastre !

Urmăm calea de stîncă înaltă, îngustă, întunecată în care apoi, țăranii lui Vlad-vodă, muscelenii aceștia cu fața rotundă, ochii negri și trupul vînjos, au toropit pe ungurii Măriei Sale puternicului Crai Sigismund, care a fost apoi și

împărat. Un val de aer rece ne lovește în față. E sufletul aspru al strîmtorii, precum Dîmbovicioara grăbită e seninul și bucuria ei. De o parte și de alta a cărărușii pietroase, apărată cu parmaclîcuri de lemn, părețiii nemărgenit de înalți ai stîncii pustii sprijină o șuviță de cer albastru-șters. Brazi detunați atîrnă de-a lungul scoarței sure, cu jalnicele lor crengi uscate. Iar în cîte un loc ca prin minune un mîndru fag hrănit de apa limpede își deschide brațele verzi răstignit pe stînca dreaptă. Ca o amintire a pajiștilor mirositoare, a cîmpiilor înflorite din locuri senine, cîte un clopot vînăt se ițește din smocul frunzelor mărunte.

Măreața temniță se deschide: e un ochi de lumină, de verdeață. Dîmbovicioara se încălzește la soare, înainte de a pătrunde în grozăvia strîmtorii; apoi încă odată aceasta cuprinde în brațele ei zdrențoase de aspră stîncă cenușie. Acum sîntem liberi.

De la căsuța albă de colo, la capăt, se deschide un drum înverzit, care suie pe nesimțite la peșteră. O țărancă bătrînă, adusă de spate și sfrijită pe oasele ei țapene, a adus lumînări [...]

Acum în peșteră! Băbuța sfrijită și gîrbovită,

care tace, scoate bucăți de lumînări albe, de făclioare galbene, și le întinde fiecăruia: "Ține !".

Întîi întunerecul din fund îți cam ia ochii. Vezi atît că te înfunzi într-un negru beci sălbatec, cu pereții coșcovi, buboși. În dreapta și în stînga sînt alte adîncituri, închise, pe cînd înainte lumina descoperă într-una gurguie grosolane, crengi groase, strîmbe, chipuri grosolan cioplite, împărțite în două lungi guri de iad, de pe care picură, asudă prelingeri lenețe de apă. [...]

CURTEA DE ARGEȘ

Spre Curtea de Argeș, drum prin aceleași ținuturi de păduri bogate ca.și pînă acum, din care păduri răsar case și turle. Calea ferată e cea vestită prin luxul ei, cu gări ca locuințele de vară ale unor mari bogătași: cărămidă roșie la suprafață și turnuri măiestrite: ultima înflorire în acest domeniu a risipei noastre cu bani de împrumut.

Tîrgul Curtea de Argeș - ceea ce înseamnă, în limba de astăzi, reședința domnească de pe Argeș - e o adunătură sărăcăcioasă de case cu cîte unul sau două rînduri, altfel destul de curate, și de livezi, pe care o străbat străzi cu pietrele ieșind pretutindeni la iveală, răzvrătite. În stînga se vede pe o înălțime o biserică destul de mare, sprijinită în pîrghii: ea poartă în limba poporului, pe care istoricii au încercat apoi să o tălmăcească prin ipoteze silite, numele lui "Negru Vodă". E curioasă această răspîndire -

dacă este o adevărată răspîndire - a poveștilor despre închipuitul întemeietor: și aici, la Curtea de Argeș, ea s-ar lămuri poate prin amestecul în graiul unor oameni ce nu par a-și deschide gura tocmai bucuros, a numelor vreunui voievod Negru din timpurile întunecoase, cu acela, ce e vrednic a se pomeni totdeauna în aceste părți, al binefăcătorului, iubitorului de frumos, evlaviosului voievod Negru, Neagoe.

Biserica bătrînă ce se sprijină în cîrjile reparațiilor noastre are o forma neobișnuită la noi: ea desfășură, în șiruri de bolovani încadrați de cărămizi supțiri, linii de basilică bizantină, redusă la proporțiile sărace ale începuturilor domniei muntene. Nicolae Alexandru-vodă a înălțat-o, pe la 1350, pentru mitropoltiul nou ce adusese de la Măcin, pentru Iachint Grecul. Meșteri din Constantinopol au întins o zugrăveală în stil mare, cu puternice figuri izolate, vînjoase, luptătoare, în cupola centrală, ca și în altar, și astăzi, în 1915, ele au ieșit la iveală, prin ostenelile inteligente ale pictorului Norocea, de supt straturile de nouă picturi așternute rînd pe rînd în cursul a cinci sute de ani. Pe un stîlp din cele ce fixează trei împărțiri în lungul bisericii, ctitorul apare în armură de

luptător, iar deasupra ușii el se vede îngenunchiat, oferind prinosul evlaviei sale. Morminte mai nouă, din al XVIII-lea veac, s-au așezat sfios în umbra umedă de la intrare.

* *

Pe altă înălțime apare, părăsit, dar trezitor de vechi amintiri, care nu se mai pot desluși de nimeni, turnul de la Sîn Nicoară. Dacă - și presupunerea nu pare fără temei - Nicolae-vodă, zis și Alexandru, de la care pînă astăzi s-a strecurat mai mult decît jumătate de mileniu, e acela care a sfințit ca biserică nouă, pentru iertarea păcatelor sale, pietrele ce se dărăpănă acum supt picăturile ploilor, în bătaia vînturilor reci de iarnă și în munca veșnic reînnoită a buruienilor de ruină - atunci acest străbun al șiragului voievozilor mai noi se preface din slavoneasca moartă a epitafului său din biserica de la Cîmpulung într-un viu Nicoară, voievod și gospodar pentru sîrbii și bulgarii din cancelaria lui, dar pentru ai săi, dregătorii și arcașii și țăranii, domnul Nicoară, Nicoară-vodă.

O șosea prăfuită, între mici căsuțe, urîte. În fund se vede un coperiș ce se încovoaie în arcade spre patru stîlpi albi, iar mai departe, în dreapta, niște turnuri ce par galbene și nu se

deosebesc prin nimic. Arată a fi ale unei biserici destul de mari.

Dar iată că priveliștea se deschide. Trăsura se oprește înaintea unei bariere de lemn alb. Mă cobor, înaintez puțin și înainte-mi se desface supt cerul albastru, între înalte dealuri acoperite de păduri, printre care curge apa Argeșului, mănăstirea de la Argeș (nu de la Curtea de Argeș, cum se zice greșit astăzi).

Patru turnuri: două drepte, mai mari, urmîndu-se în lungime, pe cînd în lat se apleacă unul spre altul încă două, strîmbe. Împărțită în patru registre, osebite prin brîuri sculptate, biserica, spre intrarea căreia duce o scară îngustă, e de un desăvîrșit echilibru al frumuseții. Așa au croit-o pentru Neagoe-vodă și doamna sa Despina, vlăstarea de crai sîrbești, meșteri de țară și străini la începutul veacului al XVI-lea, toată din frumoasa marmură albă.

Astăzi, după restaurarea d-lui Lecomte de Noiiy, spre luminile și gustul căruia s-a dus stîngăcia noastră barbară și veșnicul dispreț de noi înșine, se văd pretutindeni fonduri de azur și flori de aur, păsări, care ar fi să sune din clopoței cînd bate vîntul (dar nu sună), coperișuri verzii deasupra turnurilor. La lumina

soarelui, clădirea pare a se scălda într-un aur, care, cînd norii răpesc razele, se arată pe multe locuri negriu; pe alocuri șirloaiele ploii au luat cu ele albastru și aur, lăsînd dungi întunecate pînă și în inscripția au-rită-aurită a lui Neagoe-vodă.

Armonia deplină stăpînește și înlăuntrul clădirii. Stîlpi înalți se ridică, sprijinind bolta; în față, catapeteasma închide intrarea sfînta a altarului. Chipuri de sfinți se înalță sus, în aurul fondurilor; jos se înșiră ctitorii, ale căror pietre de mormînt sînt acoperite, după nu știu ce obicei, cu perdele de catifea roșie cusută cu aur, în etichete a căror slovă nu e, adeseori, nici latină, nici cirilică, ci un fel de gotică apuseană. De o parte și de alta se văd: regele Carol, care nu samănă deloc și n-are atitudinea smerită a unui ctitor aducîndu-și darul înaintea lui Dumnezeu, și regina, al carii talent poetic e simbolizat printr-o atitudine de extaz care nu întră, iarăși, în normele, bine statornicite, ale picturii bizan-tino-române. Un înger stă lîngă regele; lîngă regina o madonă catolică, purtînd pe Isus în brațe, pe cînd jos se văd crini. Nori încunjură pe cele două ființi cerești; nori cari, drept spuind, nu samănă a nimic.

Și cu aceasta orice cunoscător al vechii noastre arte, orice iubitor al frumosului și adevărului istoric, vine de la sine la aprecierea puțin admirativă a restaurării. E deosebire între un lucru care se învață, care se studiază și altul care se depune pe începutul în minte prin vederea necontenită a acelorași obiecte. Intipărirea în cazul dintîi poate fi mai conștientă, dar în cellalt e mult mai adîncă, mai trainică. Pentru a reface o biserică de la care vremuri rele au răpit mult în desfășurarea lor, trebuie familiarizarea deplină cu biserici de acest fel, și mai trebuie o legătură intimă de amintiri, ce merg pînă în fundul copilăriei, cu sufletul care locuiește în aceste clădiri de smerenie și de închinare. Și, fiindcă o arta adevărată se adaptează pretutindeni, se traduce în limba sufletească a fiecărei rase, se cere iarăși ca arhitectul învățat și meșter care îndrăznește să învie din rămășiți și potriviri o frumuseță vestejită, să fie unul din copiii cei mai plini de iubire fiască ai pămîntului pe care se va ridica a doua oară minunea.

Cred că la noi în țară se găseau, și atunci cînd am adus pe arhitectul francez, oameni cari, măcar strîngînd cu toții cunoștințele lor într-un

mănunchi, puteau să ni dea îndărăt, cu toată priceperea și cucernicia, vechea mănăstire a lui Neagoe-vodă. În locul caselor din Franța, caselor din Viena, se puteau afla meșteri de-ai noștri cari mai încet (dar nu mai scump) ar fi dat podoabele dinăuntru, delicatelor lucrări de zugrăveală, de săpătură și chiar de turnătorie. În acest caz, n-ar mai fi nici catapeteasmă de metal, cu flori, nici vulturi heraldici apuseni, nici slove care nu sînt buchi și nu sînt litere; n-ar mai fi, mai ales, acea bogăție cam sălbatecă, aș zice: orientală, de aur și de culori puternice. Ai noștri ar fi lăsat, ca niște duioase amintiri dintr-un trecut care a fost numai o dată și nu se poate comanda, cu orice sacrificii bugetare, în făcătoarea de minuni străinătate, acele stîngace icoane și sculpturi vechi, al căror grai de cinci sute de ani, venind din depărtările credincioase și eroice, ni spune cu cît mai mult decît jargonul internațional al momentului. Și ar fi fost mai bine. [...]

SPRE RÎMNIC

[...] între Piatra și Slatina se trece Oltul, și calea ferată spre Rîmnic, care, de cîtva timp, duce și mai departe spre Sibiul fraților noștri, urmează destul de aproape cursul rîului, strecurîndu-se între lanuri de porumb de toată frumuseță. În stînga, lanurile de aur ruginit se opresc în dealuri neregulate, ca acele ale Gorjului, pe cînd în dreapta ele se încurcă în pădurici cu înalți arbori supțiratici, sau se pierd în lunci, pe care pasc turme și vite risipite. În față se înalță ondulate, închizînd raza vederii, frumoasele dealuri ale ținutului de peste Olt, ale plaiului argeșan. Înfățișarea țării se schimbă necontenit aici, în dreapta, unde ochiul prinde tot lucruri nouă, în mici icoane pe care le înghite răpeziciunea. Drăgușanu cu viile-i împuținate de boală, ale căror frunze verde-închis sînt pătate adesea de albastrul arămiu prin care se mîntuie de pieire - cîteva case mari,

moderne se desfac din fondul verde prăfuit - Rîurenii, cu bîlciul lor; împrejmuiri, haine albe împrăștiate pretutindeni, corturi de pînza, cara străbătînd șoseaua, pe cînd deasupra învălmășelii plutesc răgete, sunete de tălăngi, strigăte de chemare; Govora, locul de tămăduire, de la care se vede numai halta. [...] Se face sară, cu un soare roșu, fără raze, ce se lasă în neguri, pe cînd cerul vioriu e ușor învăluit de praful bogat al drumului, pe care un vînt puternic, un vînt avar, de secetă, îl gonește în nori fumurii de pe șoselele albe, ce străbat lanurile și dumbrăvile. O gară modestă, în care se plimbă doamne în toalete moderne. E Rîmnicul.

Cînd ai intrat în el, plin de fum și de praf, rămîi uimit. Ai plăcerea de a te găsi într-un juvaier de orășel, într-una din cele mai curate așezări urbane din toată România. Trăsura merge pe un drum bine pietruit și pe care vîntul nu ridică nimic. Poate a plouat ? Nu, e stropit, înțelegeți bine: stropit. Și aflu că aici, în Rîmnicul Vîlcii, se stropește tot și totdeauna. O minuni ale apei și ale Noului Severin !

Și nu-s maidanuri, nici bordeie, ci case curate, ce se înfrățesc bine între ele, frumoase

case gospodărești, foarte de aproape îngrijite. Autoritățile au clădiri de gust, pe care nu le îngăduie să se murdărească, necum să se dărîme, ca în atîtea alte locuri. Arborii cresc din belșug aici ca și în luncă: drepți, mîndri, dînd o impresie de viață sănătoasă, liberă. [...]

* *

Grădina publică, numită și aici zăvoiul, e frumoasă, cu podoabe de crengi, cu oale de flori prinse naiv și pitoresc în poartă. Sînt alei largi, podișce, pavilioane, straturi de flori bine îngrijite. Un monument încununat cu vulturul muntean purtînd crucea amintește, într-o inscripție reînoită cu litere latine, că vodă Știrbei a dat orașului această grădină largă și frumoasă. Izvoare de pucioasă - în jos și în sus doar Govora, Călimănești, Olănești - curg negre pe marginea cărărilor. Sînt și băi în grădină, dar cea mai mare parte din an ele sînt închise. Aflu cu o strașnică mirare că, mai totdeauna, majoritatea zdrobitoare a locuitorilor n-are nevoie de ele. Rîmnicul are - ca unul ce s-a dezvoltat dintr-un tîrg, dintr-o stradă adecă (Episcopia n-a creat nimic în afară de zidurile ei) - numai două artere paralele. Cea mai mare e și cea mai veche, fără îndoială, căci unește

Episcopia cu biserica mitropolitului Grigore și e în mai strînsă legătură cu strada Transversală, în care sînt prăvăliile, iar, mai departe, o hală ce se lucrează acum, hanuri pentru țărani, un pod peste rîu și o șosea prăfoasă care se înfundă înainte, între căsuțe. Ici și colo se deschid străzi laterale, împodobite uneori cu case boierești frumoase, vechi sau reînnoite, și care au - ca toate locuințele de aici - flori în față. [...]

MĂNĂSTIREA DINTR-UN LEMN

[...] A doua zi urcăm pe jos dealul Cetățuii. A știut ce face acel care l-a ales, în veacul al XIV-lea sau al XV-lea, pentru a păzi Noul Severin din vale, care ajunse reședința olteană a domnilor, scaunul obișnuit al banilor și al celor de-al doilea mitropolit al țării. Cărări grele șerpuiesc pe pieptul umflat al înălțimii singuratece, și cei ce stăteau sus - în ziduri care s-au surpat de mult, încă din vremea lui Radu de la Afumați cel ucis pe această culme, în biserică - puteau prăvăli lesne dușmani în vale.

Acolo curge Oltul, care se desface din desișul sălciilor ca frînturile unei late săbii, cu oțelul strălucitor. Iar dincolo de luciul apei se strîng, în paza arborilor, albe, roșii, casele Rîmnicului și multele turnuri. Un soare rece le face să scînteie.

Biserica omorului din 1529 s-a surpat, și nici nu se mai pomenia de dînsa, cînd, pe vremea lui Șerban Cantacuzino, evlaviosul mitropolit Teodosie ridică noua clădire cu pridvorul pe stîlpi și ușa încadrată-n sculpturi fără frumuseță, pe o piatră tare. Iar ce se vede astăzi e numai o prefacere a mitropolitului Nifon al lui vodă Știrbei. Cei ce au lucrat la reparație crezură că se cuvine a pune vechea pisanie jos în zid și a ridica o alta, care proslăvește pe ctitorul cel nou.

[...] Prin căsuțele rău îngrijite și cam mărunte ale satului Govora spre mănăstire. Ea se vede din șosea, cu turnu-i mare, alb, la intrare; la dreapta și la stînga lui, pare că se revarsă dărîmături sure cu ferești mici negre. De jur împrejur, pe deal și în vale, e un strălucit belșug de verdeață.

Ai crede că poteca pe care apuci, la stînga drumului, te va duce la o grămadă de ruine, care să mai însemne locul unde a lucrat acum trei sute de ani tipografia lui Matei Basarab. Rămîi uimit cînd vezi că dincolo de bolta turnului alb sînt chilii cu totul curate și întregi, cu ferestile lor drese și stîlpii frumoși ai cerdacelor; malul de nisip e întărit cu lespezi.

Biserica, bine păstrată, se ridică albă în mijlocul verdelui tînăr; o alee de viță de vie încărcată cu struguri duce la intrarea ei.

Aici a fost întîi o bisericuță săracă. Apoi Radu cel Mare cunoscutul domn bisericos, a făcut-o din nou, poate pentru întîiași dată din zid. Temeliile acestei clădiri se văd și astăzi lîngă aceea care a înlocuit-o. Brîncoveanu veni pe urmă, și supt îngrijirea lui Antim sau a lui Ioan, arhimandritul ctitoriei sale din Hurez, se dură cu șase ani înaintea Coziei nouă, biserica de astăzi, cu pridvorul ei pe stîlpi, ușa frumos încadrată cu piatră, și ea însăși bine sculptată în lemn, cu brîiele, ferestile-i cu chenare săpate și turnurile cele doua de zid, - toate în stilul impus de Antim Ivireanul noii arhitecturi religioase muntene. Din vechea zidire n-a rămas decît o piatră de mormînt de la 1570, și tot după ea s-au luat chipurile lui Radu cel Mare și doamnei Catalina, soția lui. El se înfățișează cu lungi plete buclate, într-o mantie de brocard roșu, blănită cu samur, care cade peste un veșmînt verde, cu guler roșu, brîu roșu și mîneci împodobite cu adausuri roșii, și cu cîte un șir de albe mărgăritare; cizme roșii, de coloare obișnuită la împărații creștini ai

Constantinopolei, îl încalță. Doamna, încununată, își înfășură capul și gîtul într-un lung văl alb; peste o rochie trandafirie e îmbrăcată mantia de brocard roșu, blănită cu samur.

Îndărăt pînă la capătul satului, apoi peste șinele trenului, peste cursuri de apă limpezi, care fug răpede pe prund, printre aceleași case de țesătură de lemn acoperită cu lut. Dealurile se țin de amîndouă laturile. Către sfîrșit, ele se acopăr de păduri, pe cînd în vale pasc nesfîrșite turme de oi, ce rup liniștit verdeața ierbei fragede. În fund, peteci de nori albi atîrnă pe coastele munților albaștri ai Bistriței.

O perdea de arbori, care ascunde o pădurice, taie drumul. Și cînd ai străbătut păduricea, ai în stînga coperemintele de șindilă ale Mănăstirii dintr-un lemn.

Odată bisericuța de lemn va fi fost în adevăr scobită într-un singur trunchi de stejar uriaș. Matei Basarab o făcu apoi din zid, și pe urmă ea se prefăcu după asămănarea bisericilor lui Brâncoveanu, prin dorința lui Ștefan-vodă Cantacuzino de a întrece și în această privință pe nenorocitul său înaintaș. De atunci, din 1715, vin și frumoasele clădiri mănăstirești, cu

bolți și stîlpi meșteșugiți.

HUREZI. BISTRIȚA. ARNOTA

[...] Sîntem în sfîrșit la Hurez. Intrăm pe supt turnul boltit, suim drumul de bolovani între ziduri, vedem lumini fugind, trecem supt alt turn, dincolo de care, de-o parte și de alta, sînt mari clădiri vechi, și în capul scărilor ne primește maica stariță. Doamne, ce frig a fost afară !

Cel mai bogat și mai strălucitor dintre domnii români, Constantin Brâncoveanu, a voit să întreacă, prin cheltuieli mai mari decît oricare se mai făcuseră pînă atunci pentru mănăstiri, pe toți înaintașii săi clădind un nou lăcaș fără pereche. Ruda sa de aproape, Pîrvu Cantacuzino a primit însărcinarea de a supraveghea lucrul zidirii sfinte, al carii loc fusese ales în codrii nestrăbătuți numiți ai Hurezului sau Huhurezului, după pasărea de noapte ce se

sălășluia în ei și umplea singurătatea neagră de bocete. Vărul domnului dădu gata păreții în 1692, dar zugrăveala nu fu mîntuită decît după moartea lui înainte de vreme, supt îngrijirea lui Cernica Știrbei, la 1694. Îndată începea lucrul la paraclis, care se sfîrși cu totul peste doi ani, și, ca să fie alături cu soțul ei la fapte bune, doamna Maria sau Marica făcu, tot atunci, din banii ei, bolnița din deal. Peste amîndouă aceste zidiri, ispravnicul fu, Ioan, care avu norocul de a călăuzi timp de treizeci de ani, ca egumen mănăstirea de călugări a Hurezului. In același timp, o cingătoare de chilii încunjură biserica, și paraclisul era cuprins între chiliile acestea.

Mănăstirea a avut și timpuri grele, și odată, în războiul din 1787, caii nemților, caii turcilor, ce se războiau între dînșii pe socoteala și pentru împărțirea noastră, au mîncat fîn hrăpit între zidurile bolniței brâncovenești. Peste aproape un veac, călugării plecau, și locul lor era luat de maicile de astăzi.

Dar ca nici într-o altă parte, toate s-au păstrat, aproape cum le-a lăsat întemeietorul. Și astăzi privești cu admirație biserica în care și-a atins culmea meșteșugul de a zidi de pe vremea lui Brâncoveanu. Pridvorul e sprijinit pe zece

stîlpi, mai largi la bază și împodobiți la amîndouă capetele cu foi de acant fin săpate; în fața lui stă un amvon de intrare, pe doi alți stîlpi canelați, avînd același fel de căpițele ca și pridvorul însuși. Pe fațadă și de jur împrejurul zidirii sînt linii de zimți, apoi un rînd de ocnițe rotunde, închizînd cercuri împletite; după aceasta, două ciubuce simple, alt rînd de zimți, un colac mare sculptat, ca acel de la Surpatele, și alta tivitură cu zimți. Pe laturi și la altar se mai întinde un șir de ocnițe pătrate. Cinci ferești de fiecare parte, cu cadrul sculptat; sculpturi mai frumoase decît în orice biserică munteană, are și ușa, ale carii canaturi sînt din lemn lucrat ca o horbotă. Două turnuri cu ferestuici, abia crăpate în adîncul ocnițelor, se urmează în lung. Printr-un adaos colțurat înaintea altarului, biserica dobîndește o lungime mai mare decît cea obișnuită.

După aceleași norme de arhitectură, deși mai ieftin și în hotare mai mici, sînt făcute paraclisul și bolnița.

Dar îngrijirea înaltă a podoabei nu se oprește aici. Stîlpi de toate felurile se găsesc în cerdace și în sălile chiliilor. Cei mai fruumoși, împreună cu alte săpături, sus și la scară, se adună în

cerdacul stareției vechi [...] Aici sînt stîlpi împletiți, săpați cu stema țării și cu vulturul bicefal al Cantacuzinilor, sînt lei și flori și păsări și arabescuri, cum nu se mai poate mai dibaci și mai elegant întrețesute. Nici Nicolae Mavrocordat la Văcărești n-a dus astfel de frumuseți pînă în odăile de locuință, mulțămindu-se a sprijini biserica pe stîlpii săi, și mai bogat înfloriți de sculpturi.

Zugrăveala veche e păstrată în toată puterea și vioiciunea ei, și pe părețiii din pronaosul bisericii se înșiră, pe lîngă Brâncoveanu cu doamna și copiii, în portul răsăritean din vremea lor, toate rudele după tată și după mamă, și chiar "moșii și strămoșii", pînă la Neagoe și Laiotă, cu pletele în zulufi și haina de brocard tăiată la piept de dunga de aur a patrafirului.

Iarăși pe drumul ce nu se vede decît la cîțiva pași, între înălțimi sămănate fără rînduială, pe lîngă porumburi înalte, case de țară albe și perdele ușoare de pădure. Mergem, după întoarcerea la Costești, sat mare de munte, cu locuințele larg răspîndite, spre Bistrița. De departe se vede catapeteasma de munte supt care zace mănăstirea; sus, nori albi se scămo-

șează, îndesindu-se spre vîrf, pe care-l acopăr cu bumbacul lor albicios. [...]

În cei din urmă ani ai veacului al XV-lea, frații Craioveşti, stăpîni ai șesului jian și bani olteni, unul după altul, înte-meiară Bistrița și paraclisul ei; cea dintîi trebuie să fi fost, ca bolnița Coziei, clădită după vreo jumătate de veac; cellalt păstrează și astăzi forma de căsuță purtînd în brațe un pridvor. După stingerea neamului ctitorilor, Brâncovenii, înrudiți cu aceștia au avut ocrotirea Bistriței, care păstra acele ziduri de cetate ce siliseră pe Mihnea cel Rău a întrebuința tunuri împotriva lor și din care se văd unele urme, alcătuite din bolovani și cărămidă tare, la marginea zidirilor de astăzi, încă din 1683, cu cinci ani înainte de a fi domn, marele întregitor al moștenirii de artă religioasă a trecutului, Constantin Brâncoveanu, înnoi Bistrița. Ea ținu astfel vreo sută și cincizeci de ani. Reparația lui Știrbei nu păstrează nimic din clădirea lui Constantin-vodă, care va fi sămănat cu Cozia. O biserică modernă fu ridicată din temelie. [...]

Dar piatra de mormînt a puternicului ban Pîrvu a fost găsită, și ea se păstrează astăzi într-o cameră a clopotniții. Pentru vechiul viteaz și

ctitor nu mai era loc în zidirea de paradă a altor timpuri.

La doi pași de mănăstire e stînca, înaltă, goală, aspră; în ea se sapă o peșteră care a scăpat nu o singură dată de tîlhari și de năvălitori străini și comorile Sfîntului și viața egumenului, a călugărilor. Iar sus de tot, acolo unde atîrna negurile, deosebești prin ele, ca o lungă pată albă, Arnota, care strălucește de departe, în noapte, călătorului. Drumul merge prin cărări de sat sărac, prin prăvălișuri de bolovani, prin poteci de pădure rară, nouă, căptușite cu frunze ruginite. A plouat, și lupți, urcîndu-te, nu numai cu răpegiunea coastei, ci și cu lunecușul cleiului negru. E o mare tăcere tristă, pe care o rupe numai lătratul hărțăgos al vreunei javre, foșnitul unui mocan căciular, care se suie pe calu-i mărunt. Pentru cîțiva gologani, un flăcău rupe din pomii livezii crengi mari brobonate de prune brumării.

Am ajuns în sfîrșit. Iarăși turnul și zidurile din vremea lui Știrbei, care stătea prea aproape de Arnota ca s-o poată uita; dar, mai mult nelocuite - căci călugării au lăsat ca urmași numai doi bătrîni paznici - ele cad pe încetul în ruină, abia după cincizeci de ani.

Bisericuța, spoită mai dăunăzi, are tipul curat al clădirilor lui Matei-vodă, căci Brâncoveanu a dres aici numai o fîntînă. Pridvorul e închis; pe laturi zimți, cîte trei ferești, ocnițe rotunde, deschise sus, iar în rîndul de jos închise; un singur ciubuc la mijloc, fără săpături. In pronaos doarme - ntr-un mormînt înalt, de marmură, cu săpături ce înfățișează tunuri, tobe, semne de război și stema țării - Matei Basarab, iubitul domn și părinte bătrîn. La picioarele lui stă Danciul din Brîncoveni, ale cărui rămășițe au fost aduse din Mitropolia de la Alba Iulia, unde Danciul pierise pe vremea lui Mihai Viteazul, de fiul său acesta, Matei-vodă. Tatăl și fiul odihnesc singuri, în mica biserică de munte, încunjurată de neguri, bătută de ploi și asigurată, prin greutatea și primejdia potecii ce duce la dînsa, de lăcomia străinilor dușmani.
[...]

COZIA

[...] Urmăm o cotitură a Oltului și, după un drum scurt pe șosea, Cozia se arată, cu cele trei turnuri ale sale și zidul alb, dres de puțină vreme, al clădirilor mănăstirești. Oltul e mînios aici și-și frămîntă apele spumegînde pe vîrfuri de piatră, iar, pe un mal și pe cellalt, două înălțimi împădurite, cu frunțile colțurate, par doi zmei întărîtați ce se răpăd unul împotriva celuilalt.

La stînga drumului, pe o înălțime, lîngă o căsuță unde stă urmașul smerit și sărac al falnicilor egumeni de odinioară, și lîngă o vilă nouă pe care P.S.S. episcopul de Rîmnic - Atanasie, a clădit-o mai dăunăzi - privighează bisericuța bol-niței, de o fină armonie veche. Supt o frunte cu două rînduri de ocnițe, un stîlp gros, de cărămidă, sprijină pridvorul, din care dă în biserică o ușă împodobită cu săpături în lemn. De jur împrejurul zidirii, în forma

îndătinată a crucii, aleargă ocnițele lungărețe prin care se deschid puține ferești înguste; iar sus se întind mai multe rînduri de zimți în cărămidă. Lucrarea toată e făcută din cărămidă pusă în lung și în lat, pe rînd, închisă într-un ciment tare și sămănată cu bucăți de piatră tăiată.

Ea păstrează vechea zugrăveală, foarte frumoasă - asemenea cu aceea din Slatina în Moldova - din care se desfac, pe partea dinăuntru a piciorului de zid din pridvor, chipurile încununate ale lui Mircea-vodă și ale fiului său Mihail, care e un copil încă, amîndoi în veșmintele apusene ale vremii lor, luate, de bună samă, după cea dintîi zugrăveală a bisericii celei mari. O panglică de inscripție ce încunjură sus pridvorul spune că întemeietorii bisericuții au fost Petru-vodă zis și Petru de la Argeș sau Radu Paisie, domn pînă la 1545 și fiul său Marcu, și prin urmare din timpul lor vin sfinții din pridvor și aceia dinăuntrul clădirii care se boltește puternic supt turnul roșiatic. Ctitorii se văd în mîna stîngă a naosului: Petru în haină verde de brocard de aur, blănită cu cacom, căzînd peste o alta roșie cu flori tot de aur. Marcu, și el încoronat, în brocard albastru,

tot așa blănit, peste o haină dedesupt roșie; doamna Ruxandra, soția lui Radu, văduvă întîi după Radu de la Afumați și deci fata strălucitului Basarab Neagoe, poartă cercei mari de aur, din cari atîrnă lanțuri pînă la umeri; haina ei de brocard alb e împodobita la piept cu o placă țesută în fir și două galoane de fir îi sînt cusute pe umeri; tot astfel e îmbrăcată și fiica nevrîstnică a domnului, Zamfira, numită așa după o rudă, Zamfira lui Moise-voevod.

Biserica mare e peste drum, în vale, avînd în apropiere Oltul. De jur împrejur o cuprind clădirile de locuință, cu cerdacuri boltite și pridvoare pe stîlpi, care se obișnuiau în veacul al XVII-lea, spre sfîrșit. [...] Dar clădirea lui (Mircea cel Bătrîn n.n.), un fel de Snagov, desigur, "se lipsi" - spune pisania de la 1707 - "den podoaba ei cea d'intăiu, pentru mulțimea anilor", și ajunse cu totul dărăpănată. O întîie prefacere opri mersul ruinei, la două sute de ani de la întemeiere, în 1580-90, cînd supt Mihnea-vodă al II-lea, egumenul Amfilohie ridică din nou, pe lîngă biserica mare și bisericuța Sfinților Apostoli, un paraclis al Adormirii Maicei Domnului, care s-a păstrat pe urmă și în zidăria cea nouă a chiliilor. Peste cîțiva ani se îngropa

lîngă Mircea bătrînul - a cărui piatră de mormînt era, poate, ca și astăzi, numai un bolovan ros de orice inscripție - nenorocita mamă a lui Mihai Viteazul, călugărița Teofana, moartă cinci ani după uciderea fiului ei.

Apoi Brâncoveanu ajunse domn al Țării Românești și, luînd în primire scaunul lui Mircea, el făcu pentru lăcașul de odihnă al acestuia, ceea ce nu făcuse cellalt mare înnoitor al trecutului în zidirile lui sfinte, Matei Basarab. El se hotărî să zidească la loc cu cheltuiala lui Cozia, și dădu această sarcină unuia care o putea înțelege bine, lui Antim Ivireanul, meșterul cel mare în aducerea la îndeplinire a frumosului. Antim, care stătea pe atunci în apropiere, fiind episcop de Rîmnic, se puse la lucru, orînduind toate după planurile sale. Intrebuințînd toate cunoștințele sale despre arhitectura bisericească a românilor, el dură pridvorul boltit, cu patru stîlpi în lat și cîte doi în lung, făcuți din piatră vărgată prin săpături în toată lungimea ei și împodobită sus și jos cu flori. El orîndui de jur împrejurul bisericii în formă de cruce ocnițe în două caturi, ferești a căror săpătură cu frunze, flori, vulturi cu două capete, păsări, fără să samene de la una la alta,

rămîn totdeauna o minune de închipuire în plan, de gingășie în lucru. El dădu ocnițelor de sus un chenar de sculptură cum nu se mai află aiurea și-l prinse cu plăci săpate, al căror model se află la mănăstirea de Argeș. Lui i se datorește și eleganța simplă a turnului din mijloc, asupra căruia se opresc privirile acelui ce descopere, în valea ei ocrotită, Cozia. [...]

SPRE LOTRU

[...] Calea ferată merge întîi pe partea vîlceana a Oltului, se strămută dincolo în Argeș și revine iarăși, către sfîrșit, în Vîlcea.

Oltul... Ce idei mărețe nu deșteaptă el în mintea cui nu l-a văzut niciodată ! Marele rîu care dă numele unei țări, care desparte două climate, două înfățișări deosebite ale pămîntului nostru, "Oltul mare", pe care-l trece Tudor din Vladimiri, Oltul ale cărui "unde spumegate" bat în poezia lui Alexandrescu, vechiul zid al Coziei lui Mircea întemeietorul. Aștepți maluri prăpăstuite, sălbatece, hotar adînc tras de natura însăși, aștepți ape învălmășite, vuind, ciocnindu-se de malurile ce se năruie de loviturile îngrămădite.

Ei bine ! Chiar fără seceta ce i-a îngustat atît de mult cursul, chiar fără arșița celor trei luni de lumină crudă, Oltul nu e "fluviul" visat de atîția dintre noi și cîntat de poeți. El n-are un

pat adînc rupt în pămînt, și maluri romantice nu-l îngrădesc cu un farmec sălbatec. Măreția se află la noi numai în triumfala înaintare a Dunării împărătești sau în culmile de piatră goală ale celor mai înalți dintre Carpați. Numai acolo. Altfel natura românească e bogată, felurită, plină de farmec și de noutate, dar bună, prietenoasă, fără sublimități tragice, așa cum e și poporul; vioaie, schimbătoare și luminoasă ca și dînsul, Oltul are țărmuri, nu maluri, o albie de prund, iar nu o surpătură a solului sau un întins pat pentru ape largi. Adîneimea-i nu înfioară, și sirene de ispită și nenorocire, Nereide mincinoase, nu pîndesc în fundul întunecat al valurilor, ci numai păsări de apă, micuțe și neobosite, își răcoresc aripile în apele lui, mai mult plumburii decît albastre sau de un verde vesel. Abia ici și colo, spume, unde cursul se ciocnește de dinții de piatra ai solului: nici atîta zgomot și alergare zglobie ca la un torent din valea Prahovei. El trece liniștit înainte.

Ca rîu însă. Ca torent crescut în lunile de primăvară sau de toamnă, e altul: un uriaș nebun, care smulge arborii, care leagănă bolovanii ca niște jucării, care izbește mînios zidurile mănăstirilor ce-i pun stavilă și amenință

să rupă panglica de prund acoperită de dungi de fier, care formează drumul cel mare al timpului nostru. Dar aceste groaznice dovezi de putere nu le dă el, rîul, din avîntul izvoarelor sale, ci ploaia revărsată din norii darnici, ce se naște dintr-însa. E o mare furie străină, trecătoare, pe urma căreia rămîn apele plumburii, curgînd lin pe prund, în albie îngustă, spre Dunăre, care se face așa de lată prin alte ape din țări unde soarele ia mai puțin din rîurile pămîntului.

Nici mănăstirile n-au o înfățișare întunecată, potrivită cu amintirile ce se îndreaptă necontenit spre zidurile lor. Cozia lasă să se vadă un zid alb ciuruit de ferestre, o cupola acoperită cu tinichea, mai departe o altă biserică, părînd mică. Mănăstirea aceastălaltă, Cornetul, al carii zid face parte din tunelul căii ferate, e mai neagră poate de fum decît de vechime. Cu toată bătrînețea lor, clădirile acestea puțin înalte, fără puterea de impresie a artei gotice, reparate de pe la 1830 înainte, albe, scînteietoare, sînt mai mult icoane zîmbitoare decît priveliști care să impuie și să răsune adînc în inimi.

Și muncelele, munții, sînt în același ton împăciuitor al sufletelor. Numai la Lotru vezi

stînca goală, compusă din așezări paralele drepte sau oblice sau din linii întortochiate: galbenă, sură, roșie, ca în anumite părți de către Adriatică, înainte pînă la Cîineni - două sate, în Argeș și Vîlcea, legate printr-un pod de fier - pînă la Cetatea Lotrului, un turn sur pe malul Oltului, pînă la Turnul Roșu, ale cărui tencuieli fărîmate par în adevăr stropituri de sînge, în urmă pînă la Rîmnic, muncelele, mai mari ca în Gorj, mai mici decît în Valea Prahovei, sînt acoperite de minunate păduri, în care, în zădar, ai căuta bradul înălțimilor sălbatece, și adăpostesc sate, ale căror case albe se văd strălucind ici și colo. [...]

PLOIEȘTI

Ploieștii i-am văzut întîi intrînd într-o mulțime de studenți, la un congres al acestei bresle, în sunetul muzicii și supt ochii îndreptați asupra noastră ai curioșilor și frumoaselor curioase de la ferestile caselor [...]

După mulți ani am văzut cu alți ochi Ploieștii, eu singur și fără ca orașul să aibă decorul festiv de atunci. De la gara largă, cu aripi întinse, o adevărată avenue între plantații, apoi între biserici și clădiri administrative. O piață de unde porneau străzi spre mahalale în care casele aveau și geamuri murdare, trotuarele erau prea ascuțite pentru picioarele mele și totul părea prea vulgar, hotărît prea vulgar.

Un tîrg stătea încă acoperit de pănuși de porumb și alte rămășițe ale mișcării de cară din timpul dimineții. Mi s-a părut un oraș urît care începe frumos.

Poate că acum, în comparație cu alte

reședințe de județe, Ploieștii, cu mărimea și mișcarea lor, mi-ar părea altfel, dar atunci așa l-am văzut.

Și cred să nu-l fi văzut rău, nedrept. Ploieștii e, în adevăr, un oraș nou: înainte de Mihai Viteazul, care l-a făcut tîrg, nu era aici decît un sat, al urmașilor lui Ploie. Pe atunci chiar, el n-a însemnat nimic. Pînă mai dăunăzi, analele trecutului nostru nu-l știu. [...]

BUZĂU

Buzăul e, iarăși o episcopie, o destul de veche episcopie, cu toate că, între celelalte ale Țării Românești de odinioară, ea vine tocmai la urmă, după ce Tîrgoviștea avea o Mitropolie și Noul Severin al Rîmnicului se putea mîndri cu o păstorie a sufletelor. Episcopia e frumoasă - deși o reparație din veacul trecut face să nu se poată recunoaște pe deplin înfățișarea ei de la început -: ctitorie a lui Matei Basarab, arsă de "năvălirile varvaricești" și refăcută de vlădica din 1746 [...]. O pădure de stejari mărginașă, un sălbatec crîng prăfuit s-a prefăcut în parc frumos, cu multe alei și largi perspective, cu chioșcuri și statui. În capăt se vede, alcătuind astăzi mijlocul precis al orașului, noua primărie, cu un înalt turn, o lungă fațadă în stilul țării - toate în piatră, ici și colo sculptată. Cînd clădirea va fi gata, ea va fi, neîndoielnic, cea mai frumoasă primărie din țară și o podoabă de mare preț

pentru Buzău. [...]

RÎMNICU SĂRAT

Rîmnicu Sărat. O gară cochetă, prea mare pentru micul oraș, își desface peronul ei larg. De la dînsa se deschide un fel de bulevard, care duce la noul Palat administrativ și la vechea Casierie, amîndouă clădiri impunătoare. Și ele și drumul sînt desăvîrșit, model de curate. În dreapta gării, rînduri de plopi, sădiți pentru a apăra linia de troiene, formează o dumbravă a cărei răcoare cheamă vara amorezați care au de ce să se ferească. Dar pentru ceilalți locuitori, Rîmnicul are o grădină publică, împrejmuită cu grilaj de fier, străbătută de alei drepte, bine prunduite împodobită cu arbori frumoși, sămănată cu bănci comode, pe care le ocupă o lume bună. Mai departe, iată o școală primară frumușică, și lîngă ea gimnaziul curat ca un pahar; e despărțit de stradă printr-o grădiniță îngrijită. De o parte te înfunzi apoi într-o regiune de livezi, pașnică, pustie: ici și colo cîte

o casă pierdută în locul întins care o împrejmuiește: nimeni la ferești și nimeni în curte. Într-un loc se vede o căsuță căzută în ruine. Sînt case boierești mai mărișoare, dar nici în ele nu se descopere prin nimic prezența unor ființe vii. Singuri arborii, larg înrămuriți, se bucură de darnica lumină a soarelui care plouă asupra nesfîrșitelor livezi străvechi. Nu se aude, măcar un cîne lătrînd. Numai cîte un copil se întoarce de la școala cu ghiozdanul supțioară, îndreptîndu-se către una din căscioarele mute, sau cai mînați la apă se smulg de supt pază și aleargă în voie, călăuzindu-se după instinctul lor sigur, către ușa stăpînului. [...]

În această stradă, în curtea primăriei de astăzi, se vede mănăstirea Rîmnicului. O clădire prefăcută pe vremea lui Brâncoveanu, cu stîlpi frumoși și bune proporții. În ea a fost îngropat Suvorov, tînărul înecat în apa, acum secată de soare și oprită de mori, a Rîmnicului într-unul din marșurile rusești asupra Țarigradului robit de păgîni. O lespede amintește această păstrare a oaselor îndrăznețului soldat, înainte ca ele să fie strămutate, pentru o odihnă trainică, în Rusia însăși. Pe pereți și-au zgîriat numele, peste zugrăvelile de sfinți, în amintirea

înaintașului mort, alți ostași ruși, din noul zbor de cucerire de la 1877.

În curte se păstrează o mare și grosolană cariatidă, Samsonul, care sprijinea odată tavanul ospătăriei în vechile chilii prefăcute astăzi în cancelarii municipale restaurate.

Învingător la Rîmnic, Ștefan cel Mare a durat aici una din bisericile sale amintitoare de biruință. E mai sus, în aceeași linie de clădiri. Dar simțul religios, iubirea de orînduială a cetățenilor i-au smuls tot nimbul de vechime sfîntă. Un arhitect oarecare a adaus, a dres, a vopsit, a unit gîndul său cu gîndul strămoșilor, ctitoria listelor de subscripții cu ctitoria mărețului voevod, și astăzi numai frînturile de zid vechi lîngă noua clădire împopoțonată amintesc cu adevărat ceea ce s-a dus, în afară de urme de care numai un bun cunoscător și un suflet pios au voie să se atingă pentru a li asigura mai bine păstrarea. [...]

FOCȘANI

După un drum prin șes, în care cel mai frumos lucru e un apus de septembrie, din aurul bogat al căruia se desfac la sfîrșit, cearcăne trandafirii, viorii, pierzîndu-se în dulcele albastru al serii - Focșani.

Iarăși străzi minunate, și multe dintre dînsele chiar drepte. Iarăși frumoase clădiri administrative, printre care se deosebește o prefectură care e un adevărat palat de mic dinast german, și apoi un lung șir de cazărmi, la poarta cărora păzesc sentinele care se razimă prea în voie pe sabia și pușca lor.

Erau odată Focșanii moldoveni - mai mari - și Focșanii munteni - mai mici - pe cari-i despărțea o micuță gîrlă, un firișor de apă, pe care străzile nouă l-au înghițit, curo noua clădire politică a înghițit vechiul hotar nenorocit. Comisia Centrala își alesese reședința - căsuță pe dinafară, palat pe dinăuntru, cu aurituri bogate,

măreţe saloane şi oglinzi de Veneţia - lîngă dunguliţa de apă a graniţei, jar acum se adăpostesc, chiar acolo unde s-a vorbit atîta cînd nu se putea face nimic, două cluburi, în care se învîrte şi jocul de noroc al politicii, pe lîngă celelalte. [...]

Viaţa rurală înflorea încă pe acest pămînt de hotar pe cînd moşnenii înstăriţi ai Odobeştilor din vecinătate îşi culegeau de pe dealurile îndrăgite de soare cei mai frumoşi struguri din Moldova. Astăzi o scurtă linie ferată duce la curatul orăşel, unde tocmai astăzi se rup preţurile în veselia celor ce vînd şi cumpără şi mai ales a celor ce nu vînd nic; nu cumpără, ci întind la marea masă patriarhală a belşugului, paharele din care vor sorbi veselia fugară a unei duminici. Tot pe atunci, Adjudul era un tîrg vechi, cu frumoasa lui rînduială, avînd şoltuz, pîrgari şi pecete. Şi pe unde fulgera astăzi trenul care duce la graniţa de munte a Ghimeşului, se strecura printre văi tot mai înguste, tot mai mîndru stăpînite de înălţimi, drumul de călăreţi şi cară ce duceau la groaznicele gropi de sare ale Ocnei, unde munceau, se istoveau şi-şi blăstămau naşterea vinovaţii de grele păcate. [...]

SPRE ODOBEȘTI ȘI MIERA

[...] Drumul spre Odobești străbate întîi un fel de Sahara de lut acoperită cu pîsla galbenă a ierbii uscate și smălțată cu mici lanuri de popușoi chircite și arse de secetă. Apoi arborii prind a se ivi în grupe: ei ocrotesc de acum popușoaie înalte, care se împotrivesc arșiței; printre dînsele verdele viței de vie se ivește fraged. Se începe ținutul de vii care merge la Odobești și se întinde pînă departe dincolo de acest centru.

Tîrgușorul e legat cu eleganta gară nouă printr-o lungă și frumoasă alee plantată. O biserică cu trei turnuri, destul de veche, deși mult reparată, se vede într-o adîncitură, pe cînd departe pe un deal se înalță o alta, supțiratecă, mîntuită printr-un turn de lemn, căptușit cu tinichea. Cîteva străzi despart vile curate și liniștite, casele gospodărești ale podgorenilor și prăvăliile evreilor, puțini și săraci. [...]

Urmăm valea Milcovului. Apa e sorbită în cea mai mare parte de soarele aprig, lăsînd în urmă bălți, scursuri trunchiate menite să piară, prunduri glodoase; ea s-a strîns într-o șuviță îngustă, în care totuși copiii mai găsesc unde să se scalde, iar femeile din sate unde să scotocească o mînă de chitici pentru borșul de seară ale blagovesteniei.

Dar un imens pat de prund presărat cu bolovani puternici se întinde dintr-un mal într-altul, gata să primească puternicul rîu de primăvară în care se adună zăpezile bogate ale munților Vrancei. Dacă Milcovul de vară pare puțin potrivit pentru granița dintre două țări - precum a fost de la Alexandru cel Bun pînă la Alexandru Cuza - albia lui poate să împlinească vrednic această menire.

Malul din dreapta era al Moldovei, al Putnei moldovenești pe cînd celălalt se ține de județul Rîmnicului Sărat, muntean. Ele samănă între ele. Înălțimi mari de lut frămîntat cu pietriș iau chipurile cele mai deosebite: piscuri, movile rotunde, rîpi, prăpăstii. Ceasuri întregi nu vezi o pădure: pe țărna modîlcoasă sau crestată de dungi, cresc copaci răzleți sau vlăstari strînse împreună ca niște puternice tufișuri. Pe

alocurea, lîngă Odobești de pildă, nu ai decît lutul gol, abia presărat de o verdeață săracă, și te gîndești la dealurile Cot-narilor și ale Iașilor, vestite și acelea pentru vii. Tot acolo cîte o prăvălire veche a spintecat dealul ca lovitura unei uriațe săbii: deasupra apei atîrnă forme nelămurite, din pămînt gălbui și vierii care găseau mai deunăzi, cînd era vie și pe aici, fiare de război și ghiulele, puneau în legătură această Cetate, desigur preistorică, cu isprăvile lui Ștefan cel Mare. [...]

Sus, un zid ruinai încunjură mănăstirea lui Constantin-vodă Cantemir, Mieru, căreia cărturarii îi zic greșit "Mira și "Mera".

Constantin Cantemir, un ostaș norocos, care ajunsese domn la adînci bătrînețe, făcu aici o biserică de lemn. Apoi fiul său Antioh, se hotărî să clădească în locul ei o biserica după chipul ctitoriei de la Cetățuia lui Duca vodă care și ea reproducea în mai mic Trei Ierarhii lui Vasile Lupu. Astfel răsări o zidire de proporții mijlocii, cu o fațadă răzimată pe contraforturi și pereți laterali scobiți prin ocnițe și pătrunși de trei ferești, cu ciubuce întretăiate și lintele. Totul era însă mai ieftin, după micimea vremilor; ușile purtau și ele cadre de piatră și rozete, dar

lipsea împodobirea lor complicată, și ciubucul șerpuitor din jurul bisericii se prefăcuse aici într-o singură linie dreaptă. Ca element nou, doi stîlpi groși, despărțiți prin ogive, mărgeneau între ele naosul și pronaosul, iar pridvorul începea și el printr-o formă arhitectonică asemănătoare.

Amîndoi ctitorii cantemirești se văd la dreapta vechii uși de intrare, împreună cu boierul Motoc, figură mică cu supțiri mustăți albe, și soția lui, Ursa. Constantin, tatăl. poartă o haină roșie blănită, cu mînecile de postav albastru, avînd margenile de cacom, și cu mînecare verzi vrîstate, ca ș: rochia de dedesupt; fiul, cu scurta barbă neagră, e îmbrăcat în verde și roș cu galben, iarăși cu margeni de cacom, și e încins cu un brîu albastru. [...]

VIZANTEA ȘI SOVEJA

[...] Călătorim îndelung în năbușeala șesului, printre mirișți și lanuri de popușoi, mai mult sau mai puțin dogorite. Drumul e pustiu în această a doua zi de serbătoare. În stînga. se văd liniile fumurii, îmbrumate ale dealurilor, la poalele cărora Odobeștii se revarsă ca o turmă albă ce se odihnește. Alte înălțimi, mai nelămurite, așteaptă în față. În dreapta, unde, îndată răsare o înaltă dungă de lut, se strecoară ultima șuviță a Milcovului.

Din această pustietate ești strămutat, deodată, într-una din cele mai înfloritoare așezări țărănești de munte. E un șir neîntrerupt de case, înconjurate de livezi, porumburi și vii. Împărțirea în sate: Balotești, Găgești, nu taie hotare adevărate. O clădire vine după alta, și gardurile de lemn se țin într-una. Coperăminte bune de tablă sînt așternute pe păreți de cărămidă sau de pămînt prin care sînt aruncate

farîme de cărămidă, ce întăresc. În față, cîte două ferești legate împreună, de-o parte și de alta a ușii de intrare; pe margene, o fereastră mare și una mai măruntă, la cămară. Iarăși oalele de flori sînt așezate cu îngrijire pe scîndurica dintre stîlpii de lemn ai cerdacului. Uneori vezi și ciubere cu oleandri. La un han, unde mocani smoliți se cinstesc cu pepene galben, hangiul ni dă vin de Odobești și caș dulce.

Cînd lanțul de verdeață și de locuințe vesele încetează, arșița stăpînește peste drumul înecat în praf și peste popu-șoaiele ofilite. În dreapta se vede largul pat de prundiș pe care lunecă puținul ce a mai rămas din învălmășitul torent al Putnei. Înaltul mal de dincolo nu mai e acum al Rîmnicului, ci se ține pînă în Siret de acest ținut al Putnei.

Apoi arborii răzleți cari străpungeau lutul prăfos se adună în huceaguri și alcătuiesc pe încetul o pădure urîtă și rară, fără apă, fără răcoare, fără taină. Cîteva căsuțe foarte sărace stau la margenea drumului, cară trec încet, țigani își strămută calicia nepăsătoare, și o matroană de bronz, împreună cu fiică-sa, goale pînă la brîu, își piaptănă cu ochii în pămînt

bogăția lungului păr încîlcit și plin de praf.

Un lung pod de lemn taie acum albia seacă a rîului, ducînd spre un ținut de valuri învălmășite, haos de lut, acoperit neîndestulător cu iarbă leproasă, cu copaci răzleți și cu porumburi încă verzi. Sus, deasupra rîpei, stă satul Vidra.

Satul e o singură uliță, și un mare iarmaroc a umplut-o de lume. Mocani cu pantaloni strîmți, de aba albă, și cu înalte căciuli turtite, femei purtînd pe cap ștergare de pînză, de borangic gălbiu, de horbotă chiar [...]

Șușița e rîul care a tăiat jos o nouă albie de bolovani; astăzi ea nu mai este în stare nici să-i spele, ci apare în lunile de vară ca o adevărată "șuviță" adecă, sau "șușăniță" în care doar copiii bălani ai satelor ce nu se văd găsesc unde să se scalde sau femeile unde să-și nălbească pînza. În căldura năprasnică a soarelui, ciobănașii dorm pe așternutul sumanului, pe cînd turmele scociorăsc firicele de iarbă în gropile malurilor.

Deodată, un petec de pădure se prinde pe muchea înălțimilor din zare. Case răsar pe laturile drumului, bine acoperit; cu o îngrijită zale de șindilă, care se razimă printr-o bagdadie de lemn bine lucrat pe stîlpii cerdacului. În

locul nucilor, merilor, salcîmilor din părțile mai joase, prunii se în-șiruiesc, cu verdeața fără lustru, presărată de vînatul brumăriu al roadelor. Satul e Vizantea, și numele i se trage de la mănăstirea al carii zid puternic, de pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea, se năruie pe un dîlm stăpînitor.

Pomelnicul Vizantei începe cu numele lui Ieremia Movilă, care rămîne să fi fost cel dintîi ctitor. El nu va fi durat biserica de lemn cu multe colțuri și podoabe, al carii schelet negru putrezește astăzi între bălării, chiar lîngă acele ziduri strașnice, cu frumoase bolți de cărămidă, care nu se poate sa fi fost clădite pentru ca să apere numai atît. Vechea biserică trebuie să fi fost asemenea cu alte ctitorii domnești: deci de piatră sau de bolovani. Pe vremea cînd văduva lui Gheorghe Ștefan, doamna Safta, stăpînea moșiile putnene ale acestuia, trăia încă această biserică. Ea a ținut poate pînă la cutremurul din 1802, care a dat jos și jumătate din mănăstirea Soveja, mai sus în aceste părți, și va fi căzut numai atunci. Biserica de lemn fu cioplită și încheiată în acest an. Iar la 1859, egumenul grec ce era atunci acolo, Visarion, neprevăzînd secularizarea averilor și clădirilor mănăstirești,

aduse piatra din carierele apropiate, puse să o taie și să o potrivească bine și alcătui din ea o nouă mănăstire, care avu în toate înfățișarea bisericilor din Grecia sau Constantinopol. Aceasta e Vizantea de astăzi, al carii chip se potrivește mai bine cu înțelesul de "Bizantia" al numelui, adus într-o vreme cînd Petru Șchiopul numea Galata, după o mahala constantinopolitană, ctitoria sa de lîngă Iași. [...]

Dincolo de sat se întinde cîtva timp un platou bine lucrat. Peste tufele măcieșului din margenea drumului se desfășură lăicere de popușoi frumos, de cînepă, de ovăz; sătenii lucrează, femeile cos și torc, copiii păzesc vitele albe.

Iarăși un prăvăliș de lut prăpăstuit; ai crede că începe de iznoavă pustiul dealurilor nestatornice, dar te afli îndată într-un lung, foarte lung sat, cu gospodării alese, cum nu se prea află în alte ținuturi: supt platoșa strînsă a șindilei, cerdacele pașnice lasă să se vadă alba locuință încăpătoare a unor țărani cu spor la muncă și cu gust în cele ce fac.

Cînd ai trecut de case, de carele încărcate cu scînduri de la ferăstraiele muntelui, de fîntîna cu cumpănă, la care vin cu cofițele în mînă

copiii și codanele, ești pe drumul pădurii. A început acum, după pămînturile despădurite ale răzeșilor, pămîntul mănăstirilor, acum pămîntul statului, unde pădurea e păstrată și îngrijită. Deasupra Șușiței străbați cărări înflorite - deși nu ca ale Sucevei - pe cînd arborii păzesc în ziduri întunecate. În stînga, muntele de lut e bine acoperit. În față se înalță șirul albastru al vîrfurilor Sovejei.

Prin căsuțele Sovejancăi, ajungi răpede marele sat al Sovejei, care înșiră pe margenea drumului locuințe cu streșinile mari și cerdacul ridicat deasupra pămîntului. Prin lanuri de cînepă femeile cu ștergare albe pe cap culeg, în cete, buruiana înflorită, pe care o razimă, ca să se usuce, de margenea prispelor.

Mănăstirea lui Matei-vodă, e tocmai în capăt, acolo unde munții din stînga întind un perete negru de brazi. Zidul sfîrtecat de dintele lacom al vremilor se rupe în frînturi de cărămidă roșie, se deschide în turnuri năruite; casele de locuință s-au prăbușit pînă la bolțile beciurilor. Biserica a căzut pe jumătate de cutremur, și greaua armătură a fereș-tilor zace la pămînt; înaintea ușii de intrare, care poartă într-un gingaș chenar, pisania și steaua munteană, așezată aici,

ca semn de împăcare, pe pămîntul Moldovei, s-a adaus un pridvor de nimica. Morminte și alte amintiri nu sînt.

SPRE CAȘIN. DE LA CAȘIN LA ADJUD

[...] Pădurea ne fură tot mai adînc pe drumuri înguste în mijlocul verdeții. Ea închide toate zările, și nimic nu mai este supt cer decît farmecul ei sălbatec, decît aroma fînurilor ei cosite, decît vuietele ușoare ce vin din adîncurile nemișcate. Greoaia trăsură cu patru cai se înfundă tot mai mult pe poteci care sînt o rătăcire: duhurile zglobii ale codrului acum șuguiesc cu drumul nostru, ele ne smomesc spre desișurile închise, cu vechi căsuțe moarte demult, unde nu mai trăiește nimeni. Unde sîntem, căci vîrfurile cărării s-au pierdut în tarea iarbă uscată, pe care luneci - altă glumă a duhurilor ușoare ce sînt stăpîne aici ? Un pușcaș, cu tovarășul lui, săteni ce se plîng amar de secetă și spun că ar fi fost mai bucuroși de moarte, ne lămuresc. O jumătate de ceas înapoi

și apoi pe acel drum din dreapta care trece pe lîngă alt bordei mort.

Într-una, ceasuri întregi, copaci mari, tăcuți, rîpe ce se afundă, maluri ce se cațără, ape limpezi, zbenguindu-se pe largul pat de bolovani cărați de dînsele. Trăsura face minuni de echilibru, caii luptă din răsputeri, strîngîndu-se între dînșii, cățărîndu-se pe povîrnișuri grele, poticnindu-se, îngenunchind; birjarul mînă mocnit, și o ceață de ciudă-i acopere strălucirea ochilor de pisică sălbatecă, îi taie glasul _aspru. Iar noi ne dăm pe deplin în voia marii păduri pustii, care ne suie, ne coboară, ni întinde scări de lut și de bolovani. ne lasă încet pe coborîșuri moi, ne răcorește prin cursul de apă asupra căruia e întins un pod capricios de bolovani, ne obosește și ne odihnește, ne încălzește, și ni dă răcoare. Cîțiva țigani săteni într-un adăpost lîngă rîuleț; un puț de păcură părăsit, cărăuși și văcari singurateci se ivesc și pier răpede în marea pace prietenoasă. Deodată, căsuțe se fac deasupra malului, cu sămănături împrejmuite, ici una, colo alta; bolovani mari, lespezi grele sparg malul de lut, iar jos, larg acum și vioi, aleargă într-un vast cîmp de pietre răspîndite un rîu de munte, despărțind două maluri înalte.

Pe cel din față, trăsura se strecoară hodorogind deasupra prăpastiei adeseori năruite. Trecem îndată prin satul Mănăstirea Cașinului primiți cu neobișnuite semne de cinste, care se datoresc celor patru cai ai bietei trăsuri hodorogite și prăfuite. Acum vedem mănăstirea.

Marele zid, întreg, a fost dres între anii 1820 și 1830, dar cea mai mare parte a lui e veche, din vremea ctitorului. Gheorghe Ștefan-vodă. Acest urmaș al lui Vasile Lupu pe care-l prăbuși pe tron prin răscoală a vrut să nu rămîie prea mult pe jos decît înaintașul său, care lăsase a se zidi minunea Trei Ierarhilor. El a durat această strălucită mănăstire din trainice materiale de piatră și a acoperit-o cu po-

doabe alese. Puternicul turn de la poartă, răzimat pe contraforturi grele, poartă pe el capete de lei, două împletituri de ciubuce în lung la margenea ferestilor și o dungă, apoi un arc de plăci în formă de floare, ca la Cetățuia. Podoaba ușii urmează însă și mai departe; din ușorii de piatră ies doua minere sculptate; un altul se găsește în parte dinspre curte a turnului; altele la ieșire. În interiorul bolții, de două ori se taie două ciubuce împodobite cu plăci și

avînd la mijloc o floare. Partea cealaltă a turnului are ferești împodobite cu cadre sculptate și, sus, capete de leu.

Biserica însăși e foarte mare; cele trei turnuri prea mici care o încunună se datoresc, ca și multe alte lucruri, lipsei de gust a egumenilor greci. Preasfințitul Ierotei din 1806 și preosfințitul Isaia din 1839 au nimicit pietrele de mormînt, între care a domnului întemeietor însuși, care a fost adus tocmai de pe malurile Balticei, din Stettin, pentru ca astăzi să nu se mai știe unde i se odihnește cenușa; ei au ras pisania lui Gheorghe Ștefan și au scris pe piatră o alta, care-i pomenește pe dînșii ca întîi ctitori. Dar n-au putut schimba liniile frumoase și ornamentația bogată a bisericii. Părețiі sînt căptușiți pe dinafară cu colonete, ferestile au cadre săpate: cele din fațadă poartă și bourul între plăci sculptate. Ușa de intrare în pronaos înfățișează ciubuce, vase și alte săpături. Pînă și beciul, păstrat încă, al vechilor locuințe, are gura de piatră tivită cu flori sculptate.

La biserică se adună o grupă de săteni, între cari un fost primar, care e aidoma Gheorghe Ștefan, așa cum se vede în chipul care-l înfățișează la bătrînețe. [...]

Satul Cașin, aproape un tîrgușor, se ajunge răpede printr-un drum care nu mai samănă cu acelea din Putna. În dreapta și în stînga se urmează înălțimile, dar ele sînt în cea mai mare parte împădurite, și numai din cînd în cînd se vădesc măruntaiele de lut și humă, galbene, roșii, albăstrii, sure ale muntelui. În mijloc nu mai este aici cursul îngust al unui rîu pierdut printre bolovani, ci o largă vale e prinsă neîntrerupt de lanuri de popușoi. În fund, plouă peste munți îndepărtați.

Biserica cea veche din Cașin cheamă deodată privirile. Ea amintește, întru toate, bisericile muntene, și e un foarte frumos tip al acestora. Clădită din cărămidă, dar cadrul fin sculptat al ferestilor este de piatră. Pridvorul e deschis, avînd patru stîlpi, despărțiți prin arcade ogivale. Alți stîlpi ca aceștia fac ca o perdea între naos și pronaos. Pe păreți - sprijiniți astăzi grosolan cu contraforturi informe - se înșiră sus ocnițe, iar supt ele fine coloane, foarte supțiri și, ținîndu-se samă de material, minunat lucrate. Catapiteasma a fost reparată în 1797, dar clădirea e, neapărat, mult mai veche.

Caracterul ei muntean s-ar lămuri prin obîrșia locuitorilor. Odată erau aici în Cașin

două cete, care se fereau a se înrudi între ele, Rucărenii și Dragoslăvenii. Cum au venit aici acești țărani din schelele Cîmpulungului, din Rucăr și Dragoslavele - și la Soveja însă se întîmpină aceste două cete - nu se poate hotărî, deși e probabil că aceasta s-a întîmplat pe vremea lui Vasile Lupu. [...]

Iarăși valea cu porumburi înalte. Ea se deschise deodată, lăsînd să se vadă cel mai minunat cerc de culmi albăstrii depărtate.

Ești acum în Onești un mare sat frumos, despărțit printr-o șosea, cum n-am întîlnit de mult și înviorat prin mișcarea mărfurilor ce vin la gara.

Din Onești dai îndată în Borzești prin valea Trotușului, în care vioaia apă de munte se răsucește și lunecă, supt înălțimi acoperite cu păduri. De cealaltă parte, altă spinare de dealuri se întinde, cînd sămănată cu arbori, cînd acoperită cu sămănături, cînd goală, jerpelită. La mijloc, tot valea largă și desișul popușoaielor înspicate. Cară așteaptă în mărgene; sătenii încarcă pe dînsele brațe de popușoi ce n-a legat și a rămas o biată buruiană cu pămătuf; alții coboara, aducînd frunzare acasă, amintiri ale secetei și sărăciei. Linia drumului de fier se

prelungește curată, pe cînd șoseaua fumegă de praful pămînturilor lutoase. În fund se vede iarăși linia Siretului.

Borzeștii, Borozeștii - cum zice poporul - e un mare sat într-un ținut foarte bine lucrat, avînd și grădini de legume. Sus, deasupra clădirilor revărsate în neorînduială pe coastele dealurilor, păzește încă, pe un tăpșan, rupt de colți de piatră, care sînt rămășițe de zidărie, biserica lui Ștefan cel Mare. Legenda pune leagănul chiar al voievodului, în această bogată parte a Bacăului, între Siret și munte.

Biserica de astăzi are adausuri care o îngreuie: cele două contraforturi urîte ce năzuiesc pînă la coperămînt, clădite din bolovani, din cărămidă, în care s-au lipit și fărîmături de pietre mormîntale, contrafortul, tot așa de grosolan, care sprijină altarul, au fost adause de un vechi stăpînitor al satului, Manolachi Ruset, care și-a îngropat aici soția la 1716. Niște nepricepuți și niște săraci au tencuit și văruit partea de sus a clădirii și au trîntit un acoperămînt de șindila, care se drege acum, în loc să se înlocuiască prin altul de olane. Pe dinăuntru n-a rămas nimic din ceea ce fusese, decît nervura bolților și podoaba ușii care duce

în naos. Turnul clopotelor nu mai este.

Altfel, ai toată zidirea veche. În fund, se văd cele două rînduri de ocnițe și rotilele de smalț: la ocnițele de sus ele stau deosebit, una verde, alta galbenă; la cele de jos, sînt grupate cîte trei, într-o ordine triunghiulară, care se schimbă în ceea ce privește culoarea. Se văd rîndurile de smalț și rîndurile de cărămidă pe aceeași fațadă. Inscripția frumoasă stă încă supt micul ei coperiș de piatră. Ferestile sculptate, ferestile gotice, ferestruicile - toate cîte una pe fiecare lături - au fost astupate în parte, dar n-au suferit nimic. Absida-și are ocnițele de cărămidă aparentă, presărată cu rotile de smalț.

Firește că această clădire nu poate sta alături, ca material și ca îngrijire și bogăție, cu bisericile de mănăstire sau cu bisericile din orașe ale lui Ștefan cel Mare. Dar, așa cum este, biserica din Borzești e cea dintîi printre acelea care împodobesc satele României. [...]

TÎRGU OCNA

[...] Lunca Siretului, o perdea de înalte dealuri, cele mai multe împădurite, rămîne în urmă, închizînd zarea, pînă ce depărtarea o topește în albastru. Linia trece printr-o largă vale, în care porumbiștile, mai înalte decît în alte părți, și mai toate în floare, se pleacă ușor supt bătaia vîntului. Dealuri și în dreapta și în stînga, neîntrerupte, dar blînde și acoperite cu veșmîntul catifelat al pădurilor. Într-un loc, supt ele se desfășură în valuri movile joase, făcute, vădit, de mîna omului și care vor fi cuprinzînd în adîncul lor mormintele unor puternici și unor voinici din vremea cea mai veche, a cărei poveste n-a scris-o nimeni, ca s-o putem ști astăzi.

Pe șoseaua ce merge alături cu calea ferată, se coboara din cînd în cînd cară și drumeți. Trenuri de marfă duc scînduri și clădării de lemne de foc. [...]

Și mai înainte urmează dealurile zimțuite, de un verde adînc, supt cerul mînios, de furtună - cele din stînga mai mari, mai felurite, mai frumoase decît cele din dreapta. În umbra lor, sămănături de porumb și, ici și colo, vii sucite pe haragi. Tot sate înstărite, cu casele bine acoperite și clădite trainic.

Acum, în fund se trage o perdea albastră. Dealurile din care e făcută se taie între ele, amestecîndu-se și întrecîndu-se pînă k înălțimi așa de mari, încît unele rup pînza norilor, care atîrnă pe pieptul lor ca o salbă ușoară. Albastrul acesta siniliu, catifelat, e prins în cadrul armonic al înălțimilor verzi, mai apropiate.

Muncelele acestea sînt, hotărît, mai felurite și mai prietenoase decît mîndrele muncele sămănate cu pietriș și pătate de păcură ale văii Prahovei.

Linia se arcuiește acum, și în curînd trenul e oprit în gara cea mare de la Tîrgul Ocnei, care fierbe de lume în așteptarea și primirea zilnică a oaspeților pentru băile din Slănic. [...]

Dintre bisericile Ocnei, una, Precista, e făcută pe ruinele unei vechi clădiri de pe la 1680, abia către mijlocul veacului al XIX-lea, Sf. Nicolae nu e mult mai veche, nici Sf. Treime. Înaintea lor a

fost înălțată bisericuța de lemn, pe un deal rotund, care poartă numele de biserica domnească. Ea n-are nici o frumuseță și nici o podoabă, dar ctitorul ei nu e altul decît Dediul, socrul lui Mihai-vodă Racoviță și tatăl frumoasei doamne Ana. El era cămăraș de Ocnă cînd a întemeiat micul lăcaș umil, și în clădire a zidit și pietre de mormînt mai vechi decît vremea sa.

Cămărășia Ocnei era dregătoria îngrijitorului salinelor, care lua în arendă veniturile lor. Cămărașii, adeseori greci, erau oameni bogați, cari se îmbogățeau și mai mult. Vestitul Ursachi, apoi vistiernic mare, a trecut și el pe la Ocnă și lui i se datora biserica veche care a fost înlocuită cu Precista de azi. Sistemul dării în arendă a ținut încă multă vreme, și după Regulamentul Organic. La urmă, Grigore-vodă Ghica luă asupra statului grija salinelor.

El făcu o puternică temniță, căreia i se zice "Castelul" și în cancelaria căreia se vede chipul, cu nasul coroiat și cîrlionții la tîmple, al frumosului domn, într-o strălucită uniformă.
[...]

SPRE SLĂNIC

În față Trotușul prăpăstuit, cu albia largă de prund și bolovani și apa foarte limpede și iute, se arcuiește, fugind. Pe un mal el uda movila, acoperită de vechi copaci, care ascund în parte casa bătrînă moldovenească, cu ferești rotunde și acoperișul de șindilă, a lui Costachi Negri visătorul de la 1848, bunul tovarăș, ajutorul politic al lui Vodă Cuza, singuratecul binefăcător din zilele bătrîneților sale. Casa e pustie și cărările ce duc la dînsa au trecut în stăpînirea buruienilor sălbatece.

Dincoace, peste lespezile malurilor, se ridică rînduri de piatră clădită, închipuind înalte ziduri negre, străbătute de ferești înguste, ca la o Cetățuie. O mare biserică e împrejmuită de aceste ziduri: întemeiată de Radu Racoviță, nepotul lui Mihai-vodă, ea poartă pe fronton o pisanie unică, pe jumătate românească, pe jumătate franțuzească și în această jumătate

Radu se laudă că a dat:

...des lecons aux plus grands politiques.

Lîngă biserică, doarme supt o cruce simplă, încunjurată de un strat de flori gălbui, Costachi Negri: pe cruce sînt săpate două inscripții acoperite cu sticlă, una de la doamna lui Alexandru Ioan I-iul, iar cealaltă de la secretarul fran cez al domnului: A. B[aligot] d[e] B[ayne]. Catinca Negri sora lui Costachi, a fost îngropată dăunăzi în același mormînt, iar Zulnia Sturdza, cealaltă soră e în mormîntul de alături.

Un cerc de înalte dealuri împădurite, cu vîrfuri ascuțite ca de munte, închide zarea dincolo de adînca tăietură a Trotușului. Trăsura se înfundă-n valea Slănicului.

In dreapta și în stînga, căsuțe frumoase acoperite cu șindilă, pașnice cuiburi de țărani harnici. Sus, sus deasupra acestor mușuroaie e clădit în înălțime dealul singuratec, pe potecile căruia se cațără capre sprințare: în cîte o poiana, spre culme se văd vite albe care privesc în adîncul văii. Într-un singur punct, vîrful are locuitori statornici: la măgura deasupra Ocnei, e un adăpost de cîțiva călugări uitați.

Slănicul ni arată calea către izvoarele lui tămăduitoare. Deodată, el e închis între

adevărați munți, cu pietrele așezate în rînduri albe, roșii, portocalii, negre, care alcătuiesc ca o spăimîntătoare cetate a uriașilor. Undeva, într-un colț, muncitori desfac lespezile și le prăvălesc de vale: zidul e așa de mare, încît ei par locuitorii pitici ai stîncii, făcînd jocuri zglobii cu pietricele de prund.

Iarăși păduri pe înălțimile mai mici, care se încheie cu aceleași vîrfuri ascuțite. Sate nu sînt, dar pe tot cursul lungului drum bolovănos, năruit și strîmb, cu poduri de lemn șubrede - "la pas", scrie tabla pentru oamenii cari nu știu carte -, se înșiră casele văii Slănicului. [...]

Și de la hanul Cerdacului înainte același drum, cu apa Slănicului cînd în dreapta, cînd în stînga, prinsă uneori în lungi jgheaburi de lemn negru, alte ori întrebuințată pentru spălatul rufelor, pe care frumoase țărance le bat din răsputeri cu maiul, ori împănată cu năvoade pe care le ridică și le afundă tot femei de acestea fără odihnă. Cîte un căprar cu gluga pe spate păzește neastîmpăratele și elegantele dobitoace care despoaie tufișurile unei lunci, întorcîndu-se spre a privi pe trecători cu ochii lor mari, sticloși. Cîte o turmă de oi se odihnește în luncă.

Plouă. Nori grei plutesc deasupra, și din

belșugul lor se revarsă apa, ca un văl de ceață, asupra dealurilor din față. Ea ne cuprinde îndată. Căruțele trec în fugă, țărancele, care poartă șiruri de pui atîrnați pe cîte o lungă cobiliță, sar ca niște capre, rîzînd de gluma cerului.

Valea se îngustează și înălțimile par mai impunătoare, mai întunecate, bradul stăpînește acum, arborele solemn și sigur. Cîteva case mai îngrijite decît cele obișnuite ale țăranilor din aceste părți. Un sergent de artilerie și o doamnă cu umbrelă răsărind din vale arată apropierea Slănicului cu lume orășenească felurită, care se curarisește cu primblări ca și cu ape, și mai mult decît cu ele.

În curînd vederea se deschide. Nu mai e valea Slănicului, căci rîuleț ul se strecoară la o parte printre brazi, prins în fîntîni și aruncat în cascade. E un circ de munți, înveșmîntați de la poale pînă la creștet în catifeaua adîncă a vechilor păduri. Marile hoteluri - Racoviță, cel mai întins, Pufu, Cerbu, mai sus către pădure, Cașinul regal, mai elegant decît îngrijit, vilele, cam rare, se află, parte pe coastele înălțimilor, parte în vale și parte în pădure chiar.

Această pădure este străbătută de cărări,

împodobită cu bănci, cu piețe de tenis și luminată; ea adăpostește un bazar unde se vînd lucruri de la ocnă, sculpturi de-ale meșterilor italieni, cărți, ziare și fotografii. Cu pasul încet al bolnavilor și al oamenilor fără lucru, oaspeții trec, singurateci sau în grupe; jocurile se înfierbîntă, convorbirile se înnoadă, se dezleagă, plutesc în toate colțurile. Mai departe nu se văd nici sate, nici turme, nici stîne, nici drumuri; granița, care e cale de numai un ceas, e foarte puțin cercetată și nu duce, în Ardeal, nicăiri. Slănicul rămîne astfel, nu o Sinaie a Moldovei, căci viața elegantă se tot restrînge, deși se înmulțesc vizitatorii, și viața oficială lipsește, nici o vilegiatură plăcută, căci, cu toate concertele, reprezinta-țiile de teatru și balurile, nu prea sînt distracții, nu atît un loc de tămăduire, căci sînt și atîția sănătoși, cari se simt mai bine însă decît acasă la dînșii, - ci un fel de minune lecuitoare, împăcătoare, întăritoare și fermecătoare a întunecatului codru de brazi, al cărui zîmbet e această minunată poiana.

DE LA MOINEȘTI LA BACĂU

De la Comănești pînă la Moinești e o vale largă, cu înălțimile scăzute. Lanuri întinse de porumb acopăr acum coastele. Privirea se deschide în toate părțile asupra pădurilor, satelor risipite și sămănăturilor. [...]

Întîi tot drum prin muncele, într-o vale largă. Un sat care e cuprins în comuna Moineștilor. Fabrica de petrol, alte sate, destul de bune.

Tazlăul trece răsfățat printre brațele moi ale sălciilor aplecate; un zăgaz înalt, încheiat cu lemnării, apără șoseaua de mînia ce-l cuprinde cînd primăvara-i crește pute-Tile și el se aruncă nebun asupra cîmpiilor pe care începe a înverzi grîul în arături.

Tot mai departe urmează, acum în soare, lanurile de porumb și pajiștile albe, pajiștile albastre, stropite și unele și altele cu flori galbene, ca un nisip de aur. Deodată, în stînga, tot șirul munților se vede învinețind în fundul

zării - privelișteде o poezie măreață.

Drumul urcă un deal răpede spre satul Scorțeni. El lasă să se vadă supt înălțimi verzi case gospodărești cu curtea foarte bine îngrijită. Ele mărgenesc îndată șoseaua. În cea mai frumoasă din ele întîlnesc pe profesorul și scriitorul P. Missir și familia sa, cari petrec vara în acest minunat colț de țară.

Drumul se coboară printre arbori și fînețe înflorite. Muncelele scad necontenit. Luncanii, un sat sărăcăcios și urît, e străbătut răpede. Dimpotrivă, Mărginenii, lîngă Tazlău, nu se mai mîntuie. Dacă se vad locuințі neîngrijite, altele au ferești mari, ce se deschid și sînt lipite uneori cîte două împreună, precum și porți și cerdace de lemn săpate, perdele. Primăria e o cocioabă, dar eleganta școală se poate număra printre cele mai bune din țară.

Vecinătatea Bacăului se arată prin cîteva case între arbori departe, prin sera unui orășean, care și-a ales și locuința lîngă dînsa, prin trăsuri ce duc la țară copii bine gătiți, prin linii ferate, bariere și trenuri de marfă și prin dunga de dealuri care înseamnă, la capăt, lunca Siretului. [...]

BACĂU

La Bacău, pe acest timp de manevre, cînta o muzică militară, marșuri care-mi împrăștie pentru o clipă gîndurile triste. Adun amintirile mele istorice, privesc turnurile înalte de biserici, ce răsar ici și colo dintre livezi, și-mi clădesc în minte un oraș curat de munte, cu străzi vechi - doar a fost aici acum cinci s;ute de ani o episcopie și oștile lui Mateiaș Corvinul, în drumul spre rușinea de la Baia, au ars casele de lemn și bisericile de piatră ale străvechiului Bacău ! - cu locuitori în albe costume de țară.

De la cele dintîi învîrtituri ale roților pe șoseaua prăfuită, pe care niciodată mătura profană a oamenilor nu înlocuiește ploaia curățitoare a lui dumnezeu, a cărui milă a întîrziat anul acesta luni întregi de vară secetoasă, acest Bacău românesc, strămoșesc, omenesc piere în neguri sau mai bine în norii de praf ce se ridică în cale. Șoseaua aceasta de

pustiu nu duce la nici o stradă, căci străzi nu se află în Bacău, ci tot șosele ca acestea, pe care vîntul ridică și distruge movile mișcătoare. De o parte și de alta a căii veșnic fumegînde, se perindă garduri care nu sînt menite, cu toată, vîrsta lor înaintată, a primi vreodată farmecul vopselii; uitate de acei ce au drepturi de stăpînire asupra lor, gardurile negre se apleacă asupra trecătorului, care adesea, cînd e un om sărac și iarna se întîmplă aspră, le ușurează de cîte a scîndură putredă. Arbori neîngrijiți, răsăriți și crescuți la întîmplare, se ridică din vînjoasele bălării: nicăieri o floare alta decît sălbatecele ascunse de buruiană. Casele sînt urîte: icoane de sărăcie și Lene, de lungă lăsare în voia întîmplării, care nu e niciodată gospodină. [...]

Administrația complicată a timpurilor nouă a creat deci pentru nevoile ei un minunat Palat Administrativ, cu împrejurimile curate și înverzite - un bust al lui Kogălniceanu apare pe piață, precum unul al lui Alecsandri se zărește în puțin cercetata "grădină publică" -, o Primărie care răspîndește mirosul igienic al acidului fenic și ascunde o bibliotecă dăruită de un beizadea Sturdza, pe care n-o întrebuințează, se înțelege,

nimeni, și cam atît. Aceste edificii, ca și gara, ca și cazărmile, îndeplinesc o funcțiune, aduc un folos și deci trebuie să rămîie.

[...] La capătul unei artere rămîne numai în picioare, mai trainică decît lungi șiruri de generații, o biserică pecetluită cu pisaniile ei slavone, către care însă puțin credincioși se mai strecoară în zilele de slujbă pe care le serba odată tîrgul întreg. În adîncimile acestei biserici datorită lui Alexandru, fiul menit a nu domni al lui Ștefan cel Mare, s-au găsit rămășițele, înfășurate în scumpe stofe de aur, ale morților din veacurile mari, ale morților noștri. [...]

SPRE PIATRA

Spre Piatra, trenul străbate un ținut mai jos, cu dealuri bine învelite, mărginind o vale foarte largă. Numai după mai multă vreme de mers încet trenul trece Bistrița, ruptă în șuvițe, dar păstrînd un puternic curs principal, pe care se văd oprite plute. Această vale e bogată în sate mari cu luxoase curți boierești; pe alocurea satele se urcă și pe coastele dealurilor, ceea ce nu se potrivește cu obiceiul așezărilor noastre sătești, care vin totdeauna pe margenea înălțimilor.

Buhuși are, pe lîngă un rabin vestit pentru cei ce cred în minunile lui, și cea mai întinsă fabrică de postav din România. Marile clădiri trandafirii cu mai multe rînduri se văd la dreapta liniei, și înaintea lor stau locuințele lucrătorilor străini și funcționarilor, cu ferestile pline de fetițe care flutură din batiste, rîd și strigă.

Podoleni, cu un frumos castel și o biserică mare. Roznov, leagănul unei ramuri din Rosetești, cu mausoleul-biserică, în stil rusesc, răsărind din parcul întins al colonelului Roznovanu.

De la o vreme, în stînga sînt munții, cu vîrfurile rotun-zite, uriașe mușuroaie fumurii. Piatra e în mijlocul lor, cu picioarele scăldate de Bistrița limpede. Văzută noaptea, la lumina globurilor și arcurilor electrice, ea face o impresie de rânduială, de curățenie și civilizație, cu bisericile ei mari, cu grădinile, hotelurile, piețile și prăvăliile ei. Muzicile rele și bune sună în toate părțile și birjile trec pînă tîrziu în căutarea mușteriilor. [...]

Muntele Cozla era mai înainte o podoabă îndoielnică și o primejdie statornică pentru oraș: plămădit din ardezie negrie, lucie și sfărîmicioasă, din piatră tare văpsită galben, cărămiziu, negru sau acoperită cu un ușor strat de ocru fin, și dintr-un aluat de lut, el stăpînește peste orașul întreg, peste toată valea Bistriței, pînă departe și înfruntă înălțimile din față. Vechi neamuri necunoscute luaseră în mînile lor această culme și clădiseră pe coastă, o mare cetate de bolovani, așezați în rînduri, fără

ciment: aici s-au găsit frînturi de oale roșii și vinete, foarte tari, fără podoabe, oase de fiare, frînturi de ciocane de piatră. Poate că "Cetatea de piatră", vechiul nume al Pietrei de astăzi, vine de la această clădire barbară de lespezi abia sfărîmate.

Muntele, rău încheiat, săpat de izvoare îndărătnice, crăpa și se prăvălea la vale, într-o năruire înceată. Acum s-a deschis apei un drum de piatră, și garduri de nuiele opresc revărsarea pămîntului nestatornic. Podoabele s-au putut așterne astfel cu siguranță: terase, șosele, drumuri care urcă pînă în vîrf, porți de stejar săpat și un frumos cazino făcut în același stil. Aceste mari lucrări costă pînă acum mai puțin de 200.000 de lei, cari nu sînt împrumutați, ci vin din economii.

De la acest prezent mulțămitor și îndreptat spre o mai mare înflorire, Sf. Ioan, biserica lui Ștefan cel Mare, cheamă spre trecut. Turnul puternic, supțiat spre vîrf și întărit de contraforturi, poartă încă mîndru inscripția amintitoare a domnului care l-a întemeiat. Biserica, zidită mai departe, se ascunde în taina unor arbori bătrîni: ea n-a suferit nici o reparație; pe zidurile ei, așa cum au ieșit din

mîna vechilor meșteri, s-a așternut numai lucrul de fildeș al vechimii celor patru sute de ani: cruțată de orice ruină și de acea restaurare care e de cele mai multe ori tot o ruină, ea înfățișează desăvîrșita biserică a lui Ștefan. Un puternic strat de piatră lucrată se ridică deasupra pămîntului; urmează altul, de bolovani prinși în ciment; vin acum trei rînduri de cărămidă aparentă, alți bolovani și trei rînduri de cărămidă și smalț verde; în sfîrșit, dai pe pragul de sus al unui cadru de piatră, care se leagă cu temeiul de piatră de jos. Acum vine registrul superior al podoabelor: după bolovani, trei rînduri de smalț verde, alternînd cu cărămizi aparente, care se urmează în lungime, oblic; apoi sînt ocnițele cele mari, avînd la încheietura arcurilor trei discuri de smalț verzi și galbene, așezate într-o anumită rînduială a colorilor: șese rînduri de smalț și cărămidă duc la rîndul de sus al ocnițelor mici, cu cîte un singur disc în arcurile lor mărunte. Apoi două brîuri de discuri încing toată biserica și smalțul duce pînă la ciubucul de piatră al acoperișului, care odinioară nu era în aceeași linie, nici fără margeni, cum e cel de tablă din zilele noastre, ci se ridica de-o parte și de alta a locului unde se

află de obicei turnul și se mîntuia printr-o largă streșină. La altar, sînt trei brîuri, unul de cărămidă, două de smalț. Un singur rînd de ocnițe are cîte trei discuri ca podoabă; de-asupra lor este iarăși smalț pînă la acoperiș. Pe lîngă contraforturi, care, pe laturi sînt îndoite și dintre care unul sprijină la mijloc absida altarului, această absidă e vrîstată de opt linii de smalț verzi-galbene, care sînt alternativ de cîte una și doua cărămizi.

MĂNĂSTIRILE DIN NEAMȚ

[...] Drumul întoarce șerpuind în vale: o trăsură trece pe lîngă flăcăii veseli ai unui sat sărac. O fată se strecoară foarte spășită, tocmai pe margene, pe lîngă veselia lor îndrăzneață. Norii atîrnă grei în aerul umed.

Peste puțin, o lume orășenească se vede în căsuțele de țară, mai bine și mai larg clădite, ale satului Bălțătești, bogați în copaci răzleți și în desișuri. Dintr-unul răsare o clădire cu două rînduri, care e hotelul și salonul de cură. Oameni cari par în adevăr bolnavi apar și dispar pe cărările ce se rășchira în toate părțile. Pe lîngă ei se vad, ca niște brazi învingători, frumoși țărani spătoși și nalți, bine gătiți de sărbătoare în cojoacele înflorite cu cusături, în cămășile albe, cu cizmele curate și pălăriile ca o roată de car, pe care le împodobesc mărgele colorate și pene de păun.

Tot astfel de oameni se întîmpină de aici

înainte, în noua vale-n care am intrat. Ea duce, tăind sămănăturile și livezi înflorite, supt paza sumbrelor înălțimi îmbrăcate cu brazi, De departe se zăresc în mijlocul frunzișului întunecat turnurile nouă-nouțe ale mănăstirii Văratec.

Ea e ascunsă într-un colț de munte, unde vîntul aspru n-are voie să pătrundă, așa de ocrotitoare sînt înălțimile ce străjuiesc de jur împrejur. Cărări înguste urcă printre casele maicilor ale căror grădinițe de ruje, mascaturi și gheranîc îmbălsămează [...]

Sînt două biserici, bine ținute. În biserica Sf. Ioan, maicile mai fac slujbă, cu ochii la ușă, cotindu-se de cîte ori sosește vreun vizitator și rîzînd tot așa de șiret ca lucrătoarele de la o fabrică. În micul cimitir doarme Veronica Micle, al cării glas dulce a răspuns cîntării puternice, pătimașe, lacome a lui Eminescu.

Cealaltă biserică se află în mijlocul pătratului de clădiri pe care-l face arhondaricul cel nou cu mobile vesele, saloane pentru miniștri și vlădici și sonerii electrice, de-o parte, și, de alta, cîteva case călugărești, dintre care unele, ca ale maicei Safta Brîncoveanu, o ctitoră, nu s-au mai ridicat din focul cel mare de la 1890, ci zac în ruine

înnegrite. Biserica nu e mai veche decît secolul al XVIII-lea, și, deoarece a fost adeseori dreasă, ea nu înfățișează alt interes decît al bogăției icoanelor, cu salbe de mărgăritare și pietre scumpe, și al grijii gospodărești - covoare și sobă, cu care o țin maicile. [...]

Spre Agapia, în liniștea căderii serii.

Case de sat, biserici de lemn, livezi. Îndată intri în drumul de țară, mărgenit cu garduri împletite, cu garduri de cătină în floare, care străbate satul Agapiei. Căsuța stă în mijlocul copacilor și popușoaielor înalte, al căror spic răsfirat nu e mișcat de cea mai slabă adiere. Gospodarii nu s-au întors încă de la petrecerile sărbătorii, dar gospodinele au gătit de masă, și prin ușa deschisă se văd fluturînd flăcările pe vatră, supt ceaunul de mămăligă aurie.

Satul a încetat, și acum se întinde pretutindeni împărăția gingașă a cîmpului înalt-înflorit. Un copil s-ar pierde în această pădurice cu vîrfurile albastre și galbene și albe, prin care pătează ca de sînge floarea roșie a scaiului. [...]

Acum locul se înalță în dealuri pe care le îmbracă bradul sever. În dreapta, în stînga, în fund, aceeași perdea a milioanelor de ace întunecate, care nu suspină, nu freamătă, nu

cheamă, ci se mișcă numai de un tremur ușor - pădure vie cu înfățișarea morții, ca zeii cari, pogorîndu-se pe pămînt, iau fața oamenilor, dar nu simt, nu zîmbesc și au glasuri care vin din alte lumi.

Între zidurile codrilor e apărată Agapia. Aceeași alee de case gospodărești ca la toate mănăstirile de maice. Cele mai bune, acoperite cu o zale fină de șindile bine legate, au un cerdac pe stîlpi, la care ajungi printr-o scară, patru odăi, două de-o parte, două de alta, cu o sală la mijloc; apoi odăi jos, pentru ucenice, care vin ca slujnice și rămîn, după moartea și moștenirea ocrotitoarei, călugărițe; bucătărie, livadă, curte, împrejmuire înaltă, bine lăcătuită, împotriva oamenilor răi cari pot veni din vale, de supt păduri, unde nu păzește nimeni.

Pătratul de ziduri și biserica au astăzi o înfățișare neorîn-duită și nenorocită. Schele, lemnărie nouă, dărîmături negre. Anul trecut, focul a fost aice grozavul oaspete care distruge. Pornit de la clădirile de lemn ale unei infirmerii, la un ceas de noapte adîncă, el a răsărit ca o făclie roșie a nimicirii deasupra frumoasei și trainicei clădiri cu două rînduri, boltită și împodobită cu cerdace, a hatmanului Gavril

Lupu, frate de domn, a cărui soție purta feciorelnicul nume de Liliana. Ca un zmeu furios el a zburat arzînd asupra întregului acoperiș, crăpînd zidurile groase supt puterea avîntului său sălbatec. Nici biserica din veacul al XVII-lea n-a scăpat: dacă zidurile au rămas întregi și icoanele, odăjdiile au fost mîntuite, fumul ce se cobora de pe acoperămîntul în flăcări a înnegrit picturile din boltă și din susul pereților ale maestrului Grigorescu: se văd însă din minunile pe care le-a să-vîrșit, cînd era un băiețandru, marele pictor, sfinți singurateci și scene care sînt vrednice de buna pictură italiană a veacului al XVII-lea sau de maeștrii direcției clasice de la începutul veacului trecut; din înălțime, fața curățită, pentru încercare, a unui sfînt privește senină și frumoasă ca un fericit aplecat asupra grozavului întunerec al iadului).

Oamenii sînt aici tot așa de interesanți ca și încunjurimea naturii, ca și clădirile. Întîlnesc pe bătrînul preot, cu fața împietrită de prooroc centenar, care e tatăl poetului Vlahuță, și iată, în vesela casă a surorii sale, Vlahuță însuși, care și-a tuns aripile negre ale părului și apare astfel, mic și slab cum este, ca un tînăr cam bătut de brumă; vorba lui rară, cu adînc răsunet, nu e

nicăiri mai potrivită decît în acest cadru de religie a naturii și de religie a oamenilor. Iar lîngă acest poet liniștit și trist zglobiile lui fetițe blonde par niște neastîmpărate spirite ale pădurii care pătrund prin ferestile deschise ale bisericii și flutură cu aripi trandafirii în jurul vechilor policandre greoaie. [...]

Spre schitul din deal. Abia s-a făcut ziuă, și din norii plumburii cari cuprind tot cerul, cade o ploaie de dimineață, înghețată, cînd în stropi rari, cînd în pînză. Din satul sărac, cu casele rare, țărani se suie pe cărarea dintre brazi, purtînd pe umăr coasa lucitoare. În dreapta și în stînga vederea e închisă de păretele întunecat al înalților arbori solemni.

Un zid, înălțat cu cheltuiala doamnei Anastasia a lui Duca-vodă, încunjură vechea mănăstire întemeiată de Petru Șchiopul, cu cîteva zeci de ani înaintea Agapiei din vale. Multe reparații au schimbat cu totul cea dintîi înfățișare a clădirii, și interesantă e astăzi numai ruina care a crăpat adînc zidurile și amenință să dea jos acoperămîntul de șindilă. Cîteva case ale maicelor par a se răzima de catapiteasma vie a brazilor.

Spre Neamț, drumul trece printre pajiști și

sămănături în lanuri mici, felurite ca niște scoarțe meșteșugite. De pe o culme se vede în depărtarea limpede șirul albastru adînc al munților Neamțului, iar în vale pata de livezi și case a tîrgului, lîngă cetatea gălbuie, lipită ca un mușchi pe stîncile cu poalele răzăluite.

Apoi ne coborîm în valea rîului Neamț, care strecoară iute apele-i limpezi, verzi-argintii, supt înălțimile împădurite, supt stînca goală, care pare tăiată cu cuțitul, în adîncimile codrilor liniștiți. Printr-unul din ei se trece spre mănăstirea nevăzută. Măreții stejari se înalță drepți ca stîlpii, unindu-și sus frunzișul ca o boltă. [...]

După ce pădurea se încheie, turnurile mănăstirii încep a se vedea în vale. Te-ai aștepta să găsești aici un zid puternic și înalt, o măreție de clădiri vechi, potrivită cu istoria de peste șase sute de ani a acestui lăcaș din cele dintîi timpuri ale Moldovei. În sălașul cărturarilor din veacurile al XV-lea și al XVI-lea, în focarul de reforme călugărești al lui Paisie din veacul al XVIII-lea, în laboratorul maeștrilor de tipar de acum vreo sută de ani, ai socoti că trebuie să se găsească gospodărie, muncă și lumină. De la început, aceste păreri se împrăștie. De o parte și

de alta a drumului, sînt căsuțe curate, în care numai rareori găsești un călugăr, căci în ele se adăpostesc oaspeții de vară ai Neamțului: acei care străbat cărările și drumurile și ocupă băncile din jurul mănăstirii, înaintea acestei mănăstiri stă un urît copac de zid ce slujește de baptisteriu, clădire nouă, ieftină și cu totul lipsită de gust. Pătratul de ziduri ce cuprinde arhondaricul și clădirile e rău îngrijit, și cerdacele de lemn negre se perindeaza jalnic pe pereții spoiți de demult cu var. Turnul de la poartă, cu banca pentru musafiri și mulți călugări fără treabă, e o greoaie clădire oarecare: cînd cu vizita principilor Ferdinand și Maria, un meșter în complimente a zugrăvit supt o coroană inițialele lor, iar un alt meșter în complimente le-a schimbat în ale lui Partenie mitropolitul, cu prilejul celei dintîi inspecții a noului ierarh. Una din biserici e cu totul modernă și nu se înseamnă prin nimic decît prin strălucitul aer din vremea fiilor lui Alexandru cel Bun, care, pus într-un cadru și spînzurat, se șterge de soare ca o fotografie oarecare de nici un preț.

Cît despre biserica Ștefan, ea se deosebește prin mărimea ei, dar puțin a rămas numai din

frumusețea ce va fi avut odinioară. Vezi încă fațada, ocnițele, contraforturile, ferestile sculptate în stil gotic. Dar varul s-a așternut peste discuri, peste smalțuri, peste cărămizile aparente. Acoperișul a fost cu totul prefăcut. Turnurile apar schilodite printr-o înnoire stîngace. În fund, un adaos pătrat strică armonia liniilor stranelor și altarului. Înăuntru, unde se vede minunatul epitaf de marmoră lucrată în relief, cu vorbe slavone și românești, al lui Paisie, pietrele de mormînt au fost deslocuite: în pridvor, în naos ele sînt acoperite cu grele lespezi de marmoră, împodobite apoi cu covoare, și într-un colț al stranei nouă, de lemn simplu, și se arată un fel de mică tainiță, care cuprinde în fund, unde nu mai vezi, piatra de mormînt a lui Ștefan fiul lui Alexandru cel Bun, orbitor al fratelui său și jertfă a nepotului, care-i tăie capul. [...]

Drumul merge prin același ținut înflorit de sămănături și pajiști în toate colorile, prin aceeași liniște a pădurilor mari spre Cetatea Neamțului. De la o vreme însă, el cotește în stînga, taie apele, împărțite în șuvițe vioaie și clare, ale Neamțului și atinge, supt vechea clădire de apărare, șirul munților împăduriți, cu

temelia goală, de piatră tare, verzuie-sură.

De jos se vede un zid, gol de acoperiș, zimțuit de mîni vrăjmașe, de focuri, de lepra Ucigașă a părăsirii: o fereastă îngustă, plină de albastru vesel, se mai vede crestată în ceea ce a fost odinioară un turn.

Ca să te apropii, nu e alt drum decît acela de încunjur, din dreapta, unde suirea a fost ușurată, de altfel, în timpul din urmă prin tăieturi. Nemărgenita pădure neagră păzește împrejur, ocrotind spre valea prăpăstuită albe vite răzlețe. Cărarea e răpede și presărată cu bolovani, plăci și așchii din osatura granitică a muntelui, care a dat și platoșa neînvinsă a cetății de sus. Cînd ajungi la dînsa, o poartă gotică, cu arcul frînt, lăsată într-un zid de piatră sfărîmată grosolan cu ciocanul și prinsă într-un ciment care e astăzi și el o piatră, îți dă intrare deasupra șanțului, umplut în această parte. Ești în curtea cetății deasupra căreia se ridică înaltele ziduri din pietre verzi și roșietice, străbătute de porțile joase și scrijelate de ferestuice. Dedesupt, sfărîmăturile și pulberea acopăr, desigur, un întreg rînd de beciuri și tainițe, în care se țineau, ca la Suceava, mijloacele de apărare ale puternicului cuib de

ostași. Mîine poate, cînd iubirea pentru trecutul nostru va fi mai mare și se va arăta în felul ce se cuvine, comorile îngropate vor ieși la iveală, dezvăluind mai bine cultura vechilor timpuri.

Ruina a deschis o largă poartă de privire asupra văii pe care soarele de amiazi o scaldă în lumină. Apa Neamțului aleargă nebunatecă prin întinsul cîmp înverzit, pe care l-au înviorat ploile din urmă. În fund, se zăresc înălțimi. Case de țară sînt risipite într-o neorînduială vesela. Iar, în stînga, Tîrgul Neamțului, fiul umil al cetății mîndre, se ascunde în bogăția de frunziș a copacilor. [...]

MĂNĂSTIREA SECU. DURĂUL. PE CEAHLĂU. VALEA BISTRIȚEI

[...] Drumul e același care duce și la mănăstirea Neamțului. De-o parte și de alta, înălțimi împădurite; în mijloc, pădurea cu numele contemporanilor mai mult sau mai puțin celebri. De pe creștetul și din văile munților se ridică șfichiuri de neguri, ce se răsucesc și pier în văzduhul care se limpezește.

Spre Secu se apucă la stînga, pe cînd mănăstirea Neamț zace în vale. Te strecori printre pajiști înflorite sau pe marginea fînurilor cosite, care umplu de balsam întinderile. Cîte un flăcăiaș păzește vitele ce pasc în umbra sălciilor împleticite.

Cărarea se face tot mai îngustă; roțile ciocnesc boabe mari de prund și bolovani sfărîmați, pe cari i-au cărat apele vijelioase; ele

se cufundă ici și colo în șuvițele de apă limpede ce se risipesc, răpezi. În dreapta, în stînga, muntele se ridică drept ca o tîmpla de biserică; în el se înfundă desișul de stejari și cîte un brad pletos sau uscat, sus pe vîrf, de lovitura unui trăsnet. Rareori trece cîte un car, cîte o mică ceată de țărani pletoși cu pălăriile largi. Peste toate amurgul umed aruncă un zăbranic de pace. Grozava cărare de pietre ascuțite parcă se înfundă într-un zid împădurit, cînd deodată o mică întorsătură face să se vadă jos turnurile albe ale mănăstirii, desfăcîndu-se pe întunericul stejarilor.

Intri printre sfărîmăturile negre ale turnului din care s-a apărat la 1821 viteazul căpitan Iordachi, cu rămășițele eteriștilor. O cărare duce de-a lungul zidurilor foarte înalte, clădite din rînduri neregulate de bolovani înnegriți. Ea se oprește la un greoi turn de intrare, lîngă care egumenul a pus să se facă un parmaclîc de lemn, văpsit cu culorile unguresti. Caii unei cete de excursioniști pasc pe dîmbul dinaintea turnului. Puține mănăstiri din țară vor fi avînd o înfățișare atît de liniștită, atît de senină în vechime, atît de cuviincioasă în decadență, ca aceasta. Pare că n-ar fi fost și pe aici atîtea

întîmplări vrăjmașe, pare că volintirii n-ar fi schimbat gloanțe cu turcii și flăcările nu s-ar fi ridicat acum aproape o sută de ani deasupra acestor ziduri. De jur împrejur, cu pivniți, cu cerdace deasupra altor cerdace, cu stîlpi de lemn negru, cu chilii moarte, aleargă clădirile care de trei sute de ani adăpostesc pe călugării Secului.

Biserica a fost prefăcută foarte mult de din afară și cu desăvîrșire înlăuntru. [...]

Dar odoarele au rămas, și ele sînt marea minune a Secului. La lumina unei făclii se desfac din umbra veșmîntăriei crucile de abanos argintate, aurite, stropite cu pietre scumpe, pe care le-a dat, la întemeiere, Nestor Ureche, panaghiarul de aur hărăzit de același și acoperit de săpături măiestre, cellalt panaghlâr, care a fost lucrat în cea mai aleasă horbotă de filigrană de aur din porunca lui Alexandru-vodă Iliaș, la 1621, veșmîntul lui Varlăm, strălucitor din sutele de mărgăritare mărunte, care-i sînt și țesătura și podoaba - strălucit sacos de catifea verde întunecată, cu înflorituri grele și mari inscripții de aur în jurul gîtului, patrahirul aceluiași, purtînd două cîte două în gros fir de aur chipuri de evan-gheliști și de sfinți,

evanghelia, scump legată, a mitropolitului Ghedeon - și el îngropat aice - care e o minune de artă caligrafică. Iar în paraclis se desfășură, nou-nouț ca în ziua sfințirii, largul aer care s-a lucrat, din porunca lui Nestor Ureche, de o călugăriță din Constantinopol și a fost totdeauna cel mai frumos odor al mănăstirii.

Noaptea e foarte liniștită, și, pe cînd ploaia se scurge zgomotos de pe acoperișul de tablă și tălăngile de la vite răsună de departe, stelele scînteie limpede în adîncul întune-rec al bolții.

Trăsura mănăstirii ne duce a doua zi spre Ceahlău. E o căruță fără arcuri, nevăpsită, primitivă cît se poate, dar trasă de doi cai buni. Sîntem asigurați de două lucruri: că vom ajunge desigur, și că vom fi scuturați cum nu poate să fie scuturată mai mult o ființă omenească. Și am și fost. Răsuflarea noastră a căpătat un ritm deosebit, un ritm de sughițuri nebune; dinții noștri au clănțănit ca într-o zi de ianuar, mînile și picioarele noastre au fost mutate în dreapta și în stînga ca niște bețișoare; vorba noastră s-a rupt în gîngăvituri neînțelese. Toate grămezile de prund, toți bolovanii părăsiți, toți colții de stîncă crescuți în drum au produs neuitate vibrații în casele noastre. Dar frumusețea

ținutului ce străbați răscumpără și această strivitoare osteneală.

Lași drumul mănăstirii Neamțului și apuci înainte spre Pipirig, unde se grămădesc mai înalți munții, pe cari acuma îi luminează soarele vesel. Un gard de lemn încunjură, în dreapta, "Cerbăria Statului", ai carii locuitori sînt undeva în cele mai adînci desișuri și n-au deloc curiozitatea străinului. Trec cîțiva țărani cu cojoace cusute în flori, cu ițari strînși, cu opinci; fața lor energică și frumoasă e umbrită de pălării largi; pletele lungi se desfășură în vînt. Țărancele în hainele de duminecă au tulpane colorate, cojoace de același fel sau cămăși cusute cu amice negre la piept, la umăr și la mîneci, brîie roșii și o singură catrință cărămizie cu dungi în lung, mărgenită cu alte dungi negre și roșii; picioarele sînt înfășurate în pînză groasă și se pierd în opinci cu vârful ascuțit. Copiii sînt foarte drăgălași în hainele lor, care sînt aidoma ale părinților. [...]

Îndată începe satul Pipirig și merge, și merge, ca un cîmp lung ce este: de-o parte și de alta sînt case destul de rău clădite și în gri j te; coperișul de șindilă veche se Strîmbă în toate părțile, păreții sînt făcuți din loadbe orînduite

cu cît mai puține cuie între cei patru stîlpi de butuci; ferestile sînt de tot mici și nu se deschid. În loc de garduri de nuiele sînt aci zăplazuri de scînduri neegale, prinse iarăși fără fier. Curțile se văd goale: abia din cînd în cînd cîte un lan sărac de popușoi. Case nouă nu zărești nicăiri.

Încă puțin, și muntele lui Pătru-vodă se înfățișază în strălucitu-i veșmînt de brazi seculari. Cărarea drumului se furișează printre desele, înaltele trunchiuri, de cîte douăzeci-treizeci de metri, de pe care crengile se desfac grele de ace verzi, ca niște mîneci de preot ce binecuvintează. Trunchi lîngă trunchi cît cuprinde privirea, iar, sus, nemărginirea frunzelor tari, lucioase. Pădurea răsuflă blînd prin ușorul vînt încărcat cu miros de rășină.

Singurătatea e deplină; nici o pasăre nu zburătăcește prin frunzișul întunecos; lighioile tîrîtoare și săltătoare ale pădurii s-au ascuns departe de drumurile tuturora. Numai din poiene, greierii beți de lumină cîntă focos.

Cîte o casă albă de pădurar, cîte o ceată de copii frumoși, cari se uită limpede din marginea drumului. Apoi coasta se prăvale prin bolovani pînă la cutare șipot rece, care saltă din stînca de cremene neagră și lucie.

Pe aceste drumuri a zburat ca vijelia, mînat de groaza morții și de dorința de a vedea pe ai săi, adăpostiți în Ardeal Petru-vodă Rareș, domnul trădat și părăsit de cei din urmă tovarăși ai nenorocirii sale. Pe atunci numai poteci sălbatece brăzdau codrul nemărginit, și brazi bogați în frunze adăposteau și ascundeau pe drumeț. Schimbat de haine, hămesit, rupt de oboseală, purtătorul pribeag al coroanei moldovenești fugea înaintea turcilor și a boierilor înțeleși cu dînșii. Drumul se rupe în adîncuri de văi, sămănate cu pietrele pe care le-au adus apele furioase. La capătul acestor văi sălbatece, împănate cu căsuțe și bordeie, Bistrița trece supt maluri înalte. E cea mai măreață din apele Moldovei, largă, adîncă, limpede, strălucind din toți solzii săi de ardezie. Pe alocurea o încarcă plute aspru încheiate, care se odihnesc, așteptînd plecarea. O piatră înaltă, care samănă întrucîtva a cruce, răsare din verdeață, deasupra rîului răpede: dracul, spune povestea, a vrut să răpadă în Bistrița această fărîmă de stîncă, dar l-a apucat ziua, și nici o putere omenească nu poate clinti de acum povara pe care a lăsat-o în loc duhul rău, trăznit de lumina soarelui. [...]

Ceva mai departe, lași malul Bistriței, și Bistricioara îngustă îți aleargă acum supt ochi, cu același mers și aceeași față ca și puternicul rîu în care se varsă. De la Răpciuni, un mare sat foarte curat, cu frumoase livezi și case bune, pe laturile unei șosele largi, te urci spre Durău.

E o lungă vale, strînsă între înălțimi sămănate cu copaci și vechi case de munte, un cîmp lung iarăși, pe care-l taie o sfoară de apă ce gîlgîie pe pietriș. Pe un deal se văd trunchiuri de brad curățite, și o linie de fier se urcă spre fabrica de cherestea. În răcoarea serii, aromită de florile fînului cosit, drumul se-nfundă tot mai mult spre întunecatul părete de munți. Deasupra unui vîrf care întrece cu cîtva pe cellalte, stă o cunună zimțuită, de piatră goală, sură; acesta e Ceahlăul. [...]

Acum, sîntem pe coasta muntelui, în aleea tăcută a brazilor bătrîni. Cea dintîi deschizătură în zidul lor verde cuprinde schitul Durăului.

Schitul vechi - și nu prea vechi - a fost înlocuit cu o clădire nouă, în veacul trecut. Biserica aceasta albă, cu coperămîntul de șindilă neagră, e încunjurată de căsuțe curate, în care locuiesc călugări zdrențeroși și oaspeți din oraș - în fruntea cărora stă ocrotitorul Durăului, d. Gh.

Panu. La un loc și văzute de departe, ele alcătuiesc o pașnică insulă în mijlocul oceanului întunecos al brazilor, cari suie învălmășiți, ca o oaste de mii de suliți, spre vîrful de stîncă. Vîntul, încărcat cu miros de rășină, al munților adie rece în clipa căderii nopții, cu stele vii. Iar clopotele turmelor ațipite sună dulce, și izvorul rămas singur își șopotește cîntecul veșnic.

Des de dimineață, ne gătim de suitul muntelui.

Peste munți zac neguri lăptoase, din care nu se mai alege nimic. Singură pajiștea cu miile de flori înalte mai răsare înaintea codrului, și la acest ceas așa devreme cosașii s-au apucat de lucru și culcă pale groase. Cărarea spre vîrf se deschide între brazi printr-un revărsat sălbatec de bolovani pe care i-a prăbușit pîrăul de munte, deschizătorul drumului săpat.

Pacea brazilor ne învăluie: nici o rază nu răzbate prin atîtea trunchiuri ce se îngrămădesc și se încalcă; în adîncurile negre zac bătrînii și învinșii, tăind pieziș calea cu crengile uscate, negre, ca și cum ar fi trecut prin focul dogoritor. O lumină nehotărîtă, înșelătoare plutește în strîmta cărare.

Călătorul nu merge aici, el se luptă. În calea

lui stă țărna umedă, cleioasă, care lunecă, prundișul ce se rostogolește supt picioare; e blagoslovită piatra ce iese la iveală din loc în loc și face ca o scară neorînduită pentru duhurile ușoare, săltărețe ale muntelui prăpăstuit. Inima bate puternic, gîtul se usucă, sudoarea scaldă fruntea și mușchii parcă se rup în avînturi.

Oboseala te oprește în loc. De jur împrejur, nici un zgomot și nici o viață. Palatul farmecelor zace încremenit. Numai din cînd în cînd suflarea vîntului trezește în această uriașă alăută un sunet ca al mării îndepărtate, sau cîte o cascadă foșnește mătăsos în fundul prăpastiei. Șipote revarsă grăbit o apă ca gheața, care taie dinții de durere cînd se ating de dînsa.

Priveliști se deschid din loc în loc, răsplătitoare. Zeci de culmi mărunte îți stau supt picioare, cu colțurile lor de pădure și covorul lor verde; crestături arată mersul rîurilor și pîraielor; case albe se înșiră în margenea văilor; cîte un coperămînt steclește singuratec.

De la o vreme stînca răsare prin brazi, cari se răresc întîi, apoi se micșurează ca niște tufișe îmbîcsite, pînă ce la urmă, sus de tot, ei sînt

numai un covor pîslos, frate bun cu mușchiul, mîntuit și el cu șfichiuri verzi și frunze ascuțite. Atunci, pe lîngă dînsul, nu mai sînt decît buruienile înălțimilor: clopote, umflate, albastre și vinete, potire mărunte, albe, mierea ursului cu floarea bătută, feriga dințată ca un pieptene. În cîte un colț de stîncă se ascunde edelweiss-ul, cu floarea albă, moale, ce pare moartă.

Muntele nu e durat din stîncă, ci din acel amestec de pietriș, din acel conglomerat cu grăunțe mici, albe, care se dezvălește deodată, la cîte o surpare a vegetației. Piatra goală, trista lespede sură, e un adaos, o podoabă măreață. Ai zice că ea a fost adusă de departe, ridicată și clădită de mînile unor ființi cu puteri nemărgenite, a căror operă a fost dărîmată într-un mare cutremur risipitor de lumi. Pare că deosebești trei rînduri de zid, la înălțimi deosebite: dintr-unul au rămas colți, din altul un larg părete drept, din cellalt, tocmai sus, frînturi de turnuri, cum nici pe a cincea parte nu le poate clădi omul. Acolo e Panaghia, masa de piatră în jurul căreia, din cele patru părți ale lumii, se luptă vînturile. Acum nu se mai văd de jur împrejur decît culmi curățite de orice amănunte, de orice deosebiri, cazane albăstrii

răsturnate în șase, în șapte șiruri și bătute de bruma fumurie a depărtării.

Iar la întorsul spre poale, în căldura și în puternica lumină de după amiazi, priveliștile, odinioară așa de severe, de pustii și reci, par numai o veselie. Florile îmbălsămează toate și fluturi albi zboară sa le caute, afinele negre, ca niște nasturi mărunți, rodul celor mai mari înălțimi, cheamă la o hrană răcoritoare din mijlocul foilor lor lucioase ce se întind pînă departe, ca o rețea. Rășina picură mirositoare din trunchiurile dogorite ale brazilor. Razele se răsfrîng în apa de argint a Șipotelor, lîngă care vitele sună din tălăngi. În colțuri de adăpost, excursioniștii au aprins focuri roșii pentru mîncarea de amiazi. Băieții cari au închiriat cai drumeților vînează prin scorburi edelweissul, cățărîndu-se ca niște veverițe, sau pîndesc fragul, zmeură, ascunse la picioarele brazilor.

Și, cînd ai ajuns jos, cîmpia înflorită aromește nebună, freamătă, foșnește și cîntă prin aripile neastîmpărate ale sutelor de greieri, ce proslăvesc biruința zilei luminoase și calde...

Bagajul nostru, geamantanul roșu, geamantanul negru și cutia de pălărie - credincioși tovarăși arși de soare, bătuți de

ploaie, pătați de praful multor drumuri - se leagănă pe spinarea răbdătoare a unui biet cal slab, pe care-l tot îndeamnă înainte, țiind pușca noastră-n mînă, o băbuță zbîr-cită, dar plină de putere, care se dovedește că este în stare să salte pe un umăr tot acest bagaj. Mergem în urmă, prin pădurea Durăului, prin casele satului sărac, printre livezile de pe coasta muntelui, pe supt ruină de cărămidă roșie și bolovani suri a bisericii de la "Palatul" lui Mihai Sturdza, cumpărătorul Hangului și al întregului ținut pînă la granița Tulgheșului; trecem, pe lîngă linia ferată a cherestelei și, străbătînd, pe alături de drumul căruțelor și carelor, o potecă de sat, ce desparte curți goale și tăcute, sîntem la vale, la Răpciuni. [...]

Pe tot acest ținut minunat, stăpînul, podoaba, viața, mișcarea e Bistrița. Moșul mi-o arată cu mîndrie: "Ghistrița", și dă din cap fudul, cînd îi spun că nu mai este în țară un rîu ca dînsa. De ardezie posomorită în umbră, de catran cînd prelinge rădăcinile brazilor și stejarilor, de smarald între poiene, de argint în îmbrățișarea focoasă a soarelui, ea nu fuge, nu se strecură, nu curge, ci înaintează măreț, cu toată mica ei adîncime din vara secetoasă, plutește regal supt

straja munților. Cîte nu se țin de dînsa și nu vin de la dînsa. Împărăteasa văii fără păreche ! Patul acesta larg de prund ea l-a răsfirat în clipele ei de mînie, fierăstaiele acestea ea le mișcă în parte printr-o ramură prinsă din fugă; plutele acestea așteaptă impulsul ei, în ziua cînd se deschid sus haiturile, marile depozite ale rîului, și un val puternic se aruncă, mișcînd toate în pornirea lui nestăpînită. Și tot în ea caută ciutele, la ceasuri adînci și tăcute de noapte, băutura lor; tot în ea se răcoresc din zbor rîndunelele ce trag prin văzduh cercurile lor elegante; tot din ea își culege apa-n pumni să-teanca voinică, aplecată spre undă, și în ea zburdă, într-un cuget curat ca apa însăși, copiii și copilele, flăcăii și fetele satelor.

Sus, pe malul înalt, trecînd podurile de lemn înnegrite de păcură, sprijinite pe pile umplute cu prund, hoinărind de pe un țărm pe altul, fuge șoseaua largă al carii, drum nou atîrnă de cursul foarte vechi al rîului. Margeni de piatră șlefuită, păreți cari sprijină dealurile, parmaclîcuri care opresc carăle lăsate să meargă în neștire, podurile trainice și frumoase fac din acest drum unul din cele mai mîndre ale țării. [...]

Pîngărații arată de departe un părete alb,

cununat cu un roșu coperemînt de tablă și întrecut de un puternic turn de biserică. Pătrunzi la mănăstirea de odinioară printr-un drumușor de țară între căsuțe și cîmpii mirositoare, de pe care, în lovituri de coasă ritmate, se dau jos florile înalte ale fînului. Un suiș răpede începe, sămănat cu prund bogat, în țărnă lutoasa. Soldați în bluze albe păzesc la poartă, pe cînd alții, cari au făcut schimbul, se coboară la vale, cîntînd din plămînii întinși credința oștilor pentru "majestatea sa".

Între clădirile nouă și cele vechi prefăcute, care se mai cunosc numai prin grosimea strașnică a zidurilor, printre sălile de dormit, de mîncat, de lucru, spălătoriile și bucătăriile osîndiților, cari sînt toți recidiviști, "recidive", și părăsesc cu durere temnița - însă hotărîți să se întoarcă răpede la sînul ei - abia se mai vede bisericuța lui Lăpușneanu. Tot ce-a fost zugrăveală, piatră de mormînt, odoare, s-a dus, dar ciudata alcătuire a vechii clădiri, a rămas neschimbată. Pe o ușă de piatră cu ciubuce, intri într-un foarte mic pridvor, și de aici, în loc să urmeze mai departe, rotunzindu-se în abside și încheindu-se în altar, biserica se îndoaie în unghi drept. O sprijină contraforturi puternice,

printre care se deschid ferestuice frumoase.

O scară de piatră învîrtită, în care te înăbușă aerul de putregai, murdărie și părăsire, duce la o a doua biserică, supt pămînt, pe care o luminează slab două ferești scunde. Astăzi această bisericuță nu primește alți oaspeți decît pe osîndiții a căror viață se mîntuie aici în închisoare și cari trec apoi la țintirimul din del, între pajiștile de fîn înflorit.

Bisericanii se ivesc, insulă albă în bogata verdeață a munților, la locul unde se întretaie două culmi. Drumul spre această înălțime pornește mult mai departe spre Piatra, din alba șosea largă. El urcă întîi culmea prăpăstuită, de pietre galbene, roșii și negre înfipte în lutul sterp și gol. Bariera de lemn taie calea; curți țărănești singuratece, încunjurate cu răchită, se văd arareori în pustietatea dogorîtă de arșiță prin care trece, tot mai sus, obositorul drum săpat. Nici șipotul de munte, nici puțul dealurilor, nici fîntîna șesului nu răcoresc pe drumețul care nici nu-și vede ținta, ci descopere înainte aceeași șuviță gălbie a drumului. [...]

Mănăstirea Bistrița se ascunde în așa-numita "gură a Bistriței" într-un unghi țărănesc simplu, puțin la stînga șoselei, atunci cînd ea mai are

numai un kilometru pînă Ta Piatra. O vezi abia cînd intri prin bolta marelui turn vechi, în care se mai află un paraclis sărăcăcios. O curte largă, bogat luminată de soarele lui iulie, e mărgenită-n stînga de căsuțe și de locuința, nouă, a starețului. În fund, se află vechile case domnești drese și prefăcute în biserică - și aceea astăzi goală, despoiată - de Ștefan cel Mare la 1498. Caracterul acestei clădiri e neobișnuit; de o parte puternicul turn sprijinit pe cele două contraforturi, ca la Sf. Ioan din Piatra, și străbătut de două ferești sculptate, dintre care cea mai mare poartă un desemn nou de ciubuce întrețesute; un mîzgălitor a tămînjit la 1849 niște chipuri pe care le-a calificat de Ștefan cel Mare și Petru Rareș, Maria doamna și Elena doamna, "tictorii" bisericii. De altă parte, la stînga, o clădire cu două rînduri; în cel de jos sînt deschise două uscioare, pe cînd cel de sus are, pe lîngă un brîuleț îndoit, supt coperă-mînt, șase ocnițe, pătrunse de două ferești și de o ușă cu un balcon de lemn, nou, și șase săpături triunghiulare în zid. Biserica însăși stă la mijlocul curții. Ea a fost clădită în vechi timpuri de Alexandru cel Bun, care-i va fi dat chipul ctitoriei sale de la Moldovița, bisericuța mică,

cu streșina mare. Domnescul patriarh al Moldovei a astrucat aici oasele doamnei sale Ana, zisă Neacșa, mama moștenitorului său Ilie, și tot aici a lăsat să i se coboare și lui trupul după moarte. În mîna dreaptă a camerei ctitorilor se vede și acum un mormînt înalt, săpat frumos pe lături cu sculpturi ornamentale gotice.¦ acolo zace, desigur, Alexandru, cu toate că pe urmă s-a făcut loc în același mormînt văduvei lui Ștefan Lăcustă, Doamna Cheajna. Ștefan cel Mare puse o nouă piatră pe mormîntul doamnei Ana, după care se numește pînă astăzi Doamna satul din apropiere. Petru Rareș, gonit de turci, a trecut pe aice, venind din Piatra, și lacrămi de durere și mînie au curs din ochii lui pe lespezile sfinte.

Poate că, în aceste tulburări vechea biserică se ruină. Alexandru Lupușneanu, ajungînd domn, nu uită pe vechiul și marele Alexandru și dură o mîndră biserică nouă în locul unde stătuse mănăstioara străbunului. Clădirea samănă întru toate cu mănăstirea Slatina, cealaltă operă a Lăpușnea-nului. Aceeași intrare laterală, prin ușa sculptată, lîngă care se afla pisania cu bourul, strămutată acum mai sus, la o reparație. Același pridvor căptușit cu morminte,

care dă, printr-o minunată ușă, ale carii ciubuce, sculptate la bază fiecare în alt chip, se încrucișează sus, în pronaos, și aceeași odaie a ctitorilor. Și zugrăveala e împărțită în același fel, dar ea a suferit în timpuri mai nouă schimbări hotărîtoare: numai turnul supțiratec mai păstrează urme din veșmîntul de sfinți al vechii biserici.

Acum mausoleul lui Alexandru cel Bun e lăsat în părăsire. Doar cîțiva particulari se interesează de dînsul, și în micul cimitir se vede, într-un grilaj de fier, lespedea de marmură pe care se va serie numele acelei femei sfinte care e văduva lui Alexandru Ioan I-iu. Excursioniștii din Piatra nemeresc și aice. Iar locuitorii statornici sînt vreo trei patru călugări, al căror conducător se întitulează cu amărăciune: "și egumen și servitor".

ROMAN

De la Bacău înainte e mai mult șes, un șes de mirișți și popușoaie, de livezi și sate. Țăranii care-și culeg cocenii mai au numai foarte puțin din portul lor frumos: un brîu încinge peste cămașă; ițarii se încrețesc pe picior, pălăria cu margenile late se lasă peste pletele lungi, negre sau galbene. Fotele femeilor nu mai au nici o frumuseță; numai cămașa învoaltă, mai totdeauna desăvîrșit de albă, e cusută în arnici negru și roșu, și un lung văl sever încunjură fruntea și obrazul.

Deodată se vede în șes un lung tighel de case, de biserici albe și trandafirii, de grădini, de cazărmi pe care flutură tricolorul. E Romanul, tîrgul, cetatea, "Mitropolia" lui Ro-man-vodă de acum șase sute de ani.

Zile de copilărie trăite aici se leagă de acest oraș, pe care nu l-am văzut de aproape douăzeci de ani. Am locuit luni de vacanță într-o

cancelarie de advocat lîngă palatul Tribunalului, pe care-l recunosc îndată, dar nu și odăile biroului care mi se părea atunci așa de mare și acum se pierde între casele joase, cu ferești mărunte; am cetit acolo, în cămăruța din mijloc, dintr-o bibliotecă de romane franțuzești, cărți care vorbeau puternic închipuirii mele ce-și făcuse aripile; am cunoscut întîia oară la acest unchi, care era gazetarul districtului său, înțelepciunea de douăzeci și patru de ceasuri a zilelor. Grădina publică, între locuri virane, văzută noaptea, cu zecile ei de felinare, cu lungile sale alei, pe care curgea, în sunetul muzicii militare, lumea gătită, cu uniformele rochiile, cu fețele mulțămite, cărora lumina li dădea o frumuseță deosebită, rară - era pentru mine un adevărat rai... cu florile de înghețată. Și cofetăria din capătul Străzii Mari ! Și bîlciul, cu panoramele sale bogate în crunte priveliști și în figuri de ceară care respirau și întorceau ochii ca și atîția pe lume cari fac și mai puțină ispravă; bîlciul la care alții veneau ca să cumpere și să vîndă, iar eu ca să aud și sa văd, să simt o viață de sărbătoare, mai tărcată și mai zgomotoasă ! Acolo am cumpărat, din risipa vechilor biblioteci bisericești, și cărți pe care cu

mîndrie le puteam numi ale mele. Pe cutare străduță prăfoasă-prăfoasă și murdară-murdară, care mi se părea însă atunci ceva din cărările de diamant ale fericiților, mă coboram prin cîmpiile de scai și ciulini, locuite de porci și smălțate de fluturi, cărora le răpeam, pentru colorile pietrelor scumpe, viața zburătoare, mă coboram spre Moldova. Rîul curgea lat, despicîndu-se de puntea insulelor frunzoase, lăsînd în drum bălți, pe malul cărora, poeți paluștri, broscoi cu ochii galbeni visau și cîn-tau pînă în clipa de pieire cînd frate-meu, elev în școala militară, le ciuruia pielea buboasă cu gloanțele unui adevărat revolver și ei cădeau în undele ce se închideau asupra mormîntului lor. [...]

În unghiuri de verdeață se văd bisericile: trandafiria biserică armenească, cu turnuri învoalte, rotunzite la vîrf; Sfinții Voievozi, chiar lîngă dînsa; Precista; și mai ales Episcopia, într-o curte largă, pe care o încheie în fund ziduri vechi, care sînt de bună samă, încă din al XIV-lea veac. Biserica poartă o pisanie de la Petru Rareș, dar e, cum se vede de la întîia aruncătură de ochi, mult mai veche, în temeliile-i puternice și armonioasele-i proporții. E scrisă în același

registru al frumuseții arhitectonice ca și mănăstirea Putnei din Bucovina, ca și cele mai vechi din prinosurile de piatră aduse de către domnii noștrii dumnezeului care împarte norocul în războaie. Fațada-i este laterală; ea se sprijină pe puternice pîrghii de ziduri ca și pereții horbotați ai bisericilor gotice. Ocnițe sînt săpate pe pereții în mai multe șiruri. Turnul e mic, foarte mic, pe lîngă înălțimea bisericii, care e, altcum îngustă. El se ridică, elegant și simplu, pe o bază cu mai multe trepte și se sfîrșește, apusean, european, fără rotunzire de cupolă. Comparată cu arhitectura masivă a veacului al XVII-lea, influențată de bisericile rutene ale Poloniei, această boltă e neîndoielnic superioară, prin mai marea trăinicie a materialului ca și prin combinația mai ușoară, mai plină de armonie a liniilor.

FĂLTICENI

În sus, către ținutul Sucevei, iarăși se înalță culmile un-dulate, monștrii tupilați ai dealurilor de lut, ale căror linii se rup, se încrucișează, se amestecă, de la verdele împădurit din față pînă la curatul azur al celor din depărtări. Mai ales scurtul drum de la Dolhasca pînă la Fălticeni e de o deosebită frumuseță, cu apa limpede a Șomuzului ce se încolăcește printre înalte tufișuri de trestii ninse de puf, cu satele ce se cațără ici și colo pe înălțimi, cu porumbiștile aurii și cîmpii încă verzi, în ciuda arșiței. O bogată lumină de septembre, fără nădușala verii și fără cetele adevăratei toamne, care nu-și arată încă prin nimic apropierea, înfrățește toate aceste colori așa de tinere încă. Se vede bine pînă în fund departe: casele albe, muncitorii răspîndiți în porumb, turmele dese ce pasc în larg, băiețașii ce stau în umbră și răcoare. Peste toți și toate, ca o solie de noroc, cade această

binecuvîntare a soarelui întîrziat. Folticenii , oraș care abia dacă are o sută de ani, stau pe una din movilele cu suișul ușor ce sînt răspîndite pe toată cîmpia. Și pe dînsul soarele îl înfășură prietenește, pe cînd depărtarea îl înfrumusețează, aerul clar îl purifică.

E un tîrg mic, dar cu unele străzi boierești frumușele, avînd fațade albe și grădini de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme își păstrează cuibul în această regiune de liniște sănătoasă. Într-una din aceste case albe stă în timpul iernii și vara cîteva ceasuri pe zi omul care reprezintă mai mult în Fălticeni spiritul modern, adevăratul patriotism și grija pentru cele mai scumpe averi ale poporului nostru: datinile și amintirile, poezia lui; în Artur Gorovei , editorul "Șezătorii", găsesc cel mai bun călăuz ce puteam dori. [...]

POBRATA

[...] în pacea lină a podișului roditor și înfloritor, Pobrata se înalță-ntr-o măreție fără păreche. Ziduri grozave, de piatră de cremene, încunjură într-un brîu cu totul neîncolțit de vreme, clădirile; ferestuici mici privesc bănuitor întinderea netedă. Două turnuri dințate, turnuri ca acelea ce au fost odată la Cetatea Neamțului, păzesc colțurile. Deasupra ușii de intrare stă bourul cu gît, stemă a Moldovei supt Petru Rareș, cu luna și soarele în dreapta, și un cadru de chenare și un altul pătrat, cu podoabe aurite, în colțuri. Opt ctitori, aproape șterși de bătăile ploilor, se înșiră de-o parte și de alta, avînd în frunte un Petru Rareș poate, al cărui cap s-a cojit de vechime. [...]

Biserica însăși nu e mai mică decît Slatina, căreia i-a slujit ca model. Ea are deci același fronton, răzimat pe două contraforturi: cele patru mari ferești gotice, ce-l străpungeau

altădată, au fost zidite. Intrarea e tot pe o margene, cea din fața chiliilor nimicite; o pisanie în cadru pătrat dă data de întemeiere: 7038, adecă 1530. Cele două contraforturi pe margene, un rînd de ocnițe, care se întreiește numai la altar; două ferești mari și două mici de fiecare parte. Turnul, cu temelia și ocnițele sale îndătinate, nu se deosebește prin nimic.

Dar Pobrata are însușiri ce nu se mai află aiurea. Pe de o parte, în pronaos nervuri de piatră, cu podoabă de căpițele, se ridică pînă sus în boltă, tăind o zugrăveală care s-a păstrat întreagă aici înăuntru, pe cînd, afară, abia au rămas slabe urme, supt paza acoperișului. Pe de alta, ușile cu cadru bogat împart biserica în patru ipărți, și nu numai în trei, ca în toate celelalte clădiri religioase vechi ale românilor. Din pridvorul plin de pietre de mormînt, care pomenesc neamurile lui Simion Stroici, pe Hîra, pîrcălabul credincios al lui Rareș bătrînul, pe vechiul boier Frățian, pe un "Petru-vodă fiul lui Ștefan bătrînul", treci în marele, înaltul pronaos, și de aici te găsești, nu în naos chiar, ci în mausoleul ctitorilor, care formează o despărțire deosebită. Aici se odihnesc, în dreapta, supt minunate lespezi de marmoră, măiestru cioplită,

Petru-vodă Rareș și soția sa, fata lui Despot Elena. cărora fii nevrednici jiu s-au îngrijit să li sape anul și ziuă morții; în biserica părăsită,, unde numai dumineca și Sărbătoarea mai slujește preotul înaintea a foarte puțini credincioși, domnești soți cari au împărtășit împreună cele mai mari bucurii și durerile cele mai cumplite ale vieții dorm somn sfînt. În față, supt o lespede lipită chiar pe pămînt, și nu înălțată, ca dincoace, pe un piedestal de piatră, zac rămășițele lui Ștefan-vodă, fiul lui Rareș, ucis într-o noapte de boierii necinstiți de dînsul și pus în acest colț sfințit de mînile compătimitoare ale surorii sale Ruxandra, soția Lăpuș-neanului, căci mamă nenorocită, doamna Elena, murise acum sugrumată de acest strașnic ginere.

În vale mai sînt ruine și o biserică păstrată încă, de la Ștefăniță-vodă, nepotul de frate al lui Rareș. Dar pietrele de acolo au fost culese și aduse aici, în noua biserică a Sfîntului Nicolae din Poiană. De acolo vine piatra lui Petru-vodă fiul lui Ștefan și nepotul lui Alexandru cel Bun, și tot de acolo mica piatră, sfărîmată, lucrată însă cu îngrijire și frumos scrisă, care acoperă, lîngă zidul în fața mușuroiului chiliilor arse,

rămășițele sfinte ale acelei Oltea, care n-a fost soție de domn, dar din iubirea ei cu un domn viteaz a dat naștere, într-un ceas fericit, lui Ștefan Vodă cel Mare, mîn-tuitorul neamului românesc [...]

SPRE SUCEAVA. SUCEAVA

Primăvară tînără. Un verde blînd, dulce, umed, copilăresc. În lunca Siretului pe care se deapănă de la Focșani pînă la Burdujeni, în tot lungul Moldovei noastre, calea cea mare a trenului, copacii se înalță încă negri, goi, dar cîte unul bătut ca de o ușoară ninsoare verde; alții, mai timpurii, își poartă frunzișoareˆ ca niște flori: par cea dintîi gătează a unei copile. O ploaie mare de o noapte și o zi, pornită dintr-un apus de sînge, a sămănat baltace curate încă: pare ca ar fi niște frînturi de lacuri albe. Pe o muche de deal, iarna a uitat o maramă de zăpadă. Sus soarele usucă un vălmășag de nori suri, rămași în urmă în zarea răsăritului. [...]

Întîi și se va înfățișa Sf. Dimitrie, mare și puternică zidire pe care Petru Rareș o închină, precum a făcut și în Hîrlau cu o clădire ceva mai mică, Sfîntului "purtător de mir", biruitor în luptele care plăceau sufletului focos al fiului lui

Ștefan cel Mare. [...] Și iarăși clopotnița pe care e întipărită de partea de către răsărit cunoscutul bour cu gîtul gros, cuprins într-o floare purtînd inscripția, clopotnița aceasta a fost de atîția ani preschimbată pentru a se face de la înălțimea ei trainică, paza de foc.

Încolo, Sf. Dimitrie-i cum l-a lăsat ctitorul. Fațada largă e străbătută de trei ferești gotice și se sprijină pe două contraforturi. Ferestile gotice se urmează și pe laturi, ca și contraforturile. Zidirea se rotunjește la strane și în fund, la altar. Ocnițe mici sus, ocnițe mari jos, lungărețe pînă la temelie, îi împodobesc păreții. Zugrăvelile frumoase, pe fond albastru dulce, care se vedeau odinioară, s-au sfărîmat, s-au ascuns supt pospăiala tencuielilor mai tîrzii.

Înăuntru, chipurile de sfinți sînt în parte cele vechi, precum dovedește inscripția numelor, în lungi și supțiri slove din vremea, buna pentru scrisoare, a urmașilor lui Ștefan cel Mare. Un foc a mistuit însă catapeteasma, odoarele vechi s-au stricat, afară de jalnice rămășițe, aruncate într-o cămară a turnului, unde putrezesc în praf cununile morților din zilele noastre și fel de fel de lucruri fără chip și fără nume, care duhlesc a muced. Pietrele de mormînt, între care un

învățat străin a crezut că găsește pe al lui Bogdan fiul lui Rareș, nu se mai pot ceti cu siguranță; nicăiri nu le-am văzut mai ticăloșite. [...]

Gîrla noroioasă de jos e Căcaina Sucevei. Dincolo de dînsa zdrențele gălbui ale zidurilor Sucevei se ridică înaintea ta, vorbindu-ți de Petru-vodă al Mușatei din 1380, de

Alexandru cel Bun orînduitorul, de Ștefan cel Mare, care a părăsit-o deznădăjduit înaintea turcilor lui Mahomed al II-lea, ce au ars cetatea în 1485, care a apărat-o de polonii trufași al lui Ioan Albert, ce și-a cucerit aice rușinea și moartea înainte de vreme, de Petru Rareș, gonit de boierii săi, cari au lăsat lui Soliman al II-lea drumul deschis spre scaunul domnesc al Sucevei, unde el și-a scris cîntarea de biruință pe o placă de marmură ce se păstrează astăzi la muzeul orașului; apoi de vodă Despot străinul, care a stat luni de zile închis aice, în cea mai chinuitoare din așteptările morții, pînă ce boierii răsculați ai lui Tomșa, Ștefan vodă cel nou, l-au răzbit prin foame și l-au silit să iasă, în haine domnești, împărătești, încoronat și învestmîntat în aur, în jos spre Areni, la podul din vale, spre Zamca și Sînt'Ilie, unde l-a lovit

topuzul odată cu mustrările, și tătarul, care s-a învoit la o astfel de faptă, i-a desfăcut capul strivit înaintea boierimii fără de milă. [...]

Vremea acoperise de mult cetatea supt un giulgiu de țărnâ din care ieșeau numai colțuri de piatră destăinuitoare. Un arhitect german, Romstorfer, a vrut să știe ce este acolo și a lucrat ani de zile cu multă rîvnă, mare folos și puțină cheltuială pentru desfacerea din pămîntul lutos a Sucevei noastre de demult. Pe rînd au răsărit șanțurile adînci pline de apă în zilele grele ale apărării, zidul puternic din afară, întărit pe o temelie veche de către Ștefan, vulturul acestui cuib al ulilor și șoimilor dinaintea sa, apoi zidul dinăuntru, cămările de locuință, încăperile domnului, beciurile de arme și de ostași, gropile pentru robi, curțile cele mari din mijloc, unde puteau încăpea mii de apărători, turnurile de strajă și bisericuța. S-au găsit oase înfrățite în același praf fără nume, hîrburi de smalț cu frumoase împiestriri, care n-au fost încă cercetate, unelte și săpături, bani, lemnării, inscripții de piatră. Unele se află astăzi jos, la muzeul dintr-o mare casă pustie, pe celelalte și le arată paznicul, un gropar de cimitire, harnic și călduros ajutor al lui

Romstorfer, în chiar cuprinsul zidurilor. [...]

DRAGOMIRNA

[...] Ziduri și turnuri ca ale Dragomirnei nu se mai văd la vreo mănăstire a neamului nostru. Turnul clopotelor, împărțit în mai multe registre, are, la dreapta și la stînga lui, aripi de ziduri, străbătute de ferești mărunte sau de crăpături pentru pîndă și lovirea dușmanilor, cari erau mulți și strașnici pe vremuri, ca acei tătari a căror pomenire e săpată stîngaci pe stîlpul de piatră al porții. La un capăt și la altul, stau turnate din piatră tare și grea două alte turnuri mai mici, dintre care cel din stînga zis al lui Bar-novschi, după domnul din veacul al XVIII-lea căruia i s-a vărsat sîngele de viteaz bun în Constantinopol, e vestit și pentru încăperile sale ciudat orînduite. O strașnică cetate aceasta, și bătrînul egumen trebuia să facă la o întîmplare ispravă de pîrcălab încercat și fără de frică !

Turnul din mijloc, care cuprinde și un

paraclis, la care te sui printr-o îngustă scăriță învîrtitoare, cu miros de mucegai, e acoperit de podoabe: rozete de piatră tivesc deasupra poarta; ele sînt lipite ca la Cașin, dar mult mai bogat ca acolo, de nervurile puternice ale bolții gotice de deasupra aceleași porți; ferestuicile au cadre de piatră ca acelea din bisericile lui Ștefan cel Mare, și portița care duce la scara spre paraclis poartă și rozete pe ciubucele fine. Bourul cu gîtlej, în ramă scrisă cu slove, și avînd sub el crucea cu trei ramuri, e săpat aici mai bine decît oriunde aiurea.

În trapezăria cea mare, unde se hrăneau la un loc, frățește, vechii călugări, două strălucite bolți gotice, ce se unesc pentru a se sprijini pe același stîlp de mijloc, arată pricepere și avînt.

Un ctitor cu rîvnă și un ctitor bogat a fost Anastasie Crimca, mitropolit al Moldovei de la începutul veacului al XVII-lea, care și-a dat toată averea pentru a închina lui dumnezeu un prinos ca acesta, și meșter a trebuit să fie acel arhitect, desigur răsăritean, care n-a cruțat nici una din îndrăznelile și mijloacele de frumuseță ale meșteșugului său.

Vederea bisericii e o uimire de bucurie. E înaltă și îngustă, ca o frumoasă cutie de moaște.

Ferestile, mici, colțurate, au cadre de piatră; de fiecare latură se numără șase. Contraforturile, trei la număr, au izbutit sa fie ele însăși c podoabă. Două rînduri de ocnițe aleargă sus.

Dar juvaerul lucrat cu o iubire fără de margini e aice turnulețul, în muchi, care e poate prea mic, dar în sine alcătuiește o lucrare desăvîrșită, pe care n-o întrec nici turnurile, stricate astăzi de reparația d-lui Lecomte de Noiiy, de la Trei Ierarhii din Iași. El se ridică pe o îndoită temelie, sculptată ca o horbotă; cadrul împodobit al celor două ferestuici e de o mare bogăție de podoabe. Trandafirașii de piatră sînt răspîndiți darnic, înflorind orice colțișor, și astfel întregul turn pare un surguciu de floare învoaltă. Înăuntru, te minunează înainte de toate înjghebarea bolților și îmbel-șugarea lor în săpături. În pridvor și în pronaos, înalte ca într-o catedrală gotică, zugrăveala cea veche s-a stricat și a fost rău, caraghios, înlocuită ici și colo. În biserica însăși, tot veșmîntul de zugrăveală s-a păstrat însă, și stăpînește sufletul cu un farmec de frumuseță și evlavie. Pe nervurile ciubucelor împletite, ca acela ce dă ocol bisericii pe dinafară, sînt puse colori de roșu, albastru și aur, îmbinate în desem-nuri ca

acelea din vechile manuscripte, și același fond de potrivire aleasă se vede pe alocurea și aiurea, alcătuind cea mai frumoasă din decorațiile ce ni s-au păstrat. [...]

PETRĂUȚI

Apucăm spre Petrăuți printr-o mare pădure de copaci goi de frunze, înălțîndu-și trunchiurile ca niște uriașe făclii din iarba tînără, bătută cu flori albe, cu brândușe, cu mierea-ursului vînătă, cu cîte un bănuț de aur, cu potire viorii. Ca într-o groapă între casele unui sat românesc ce se desfășoară mai departe, cu bune sălașuri gospodărești, se vede biserica lui Ștefan cel Mare. Parohul, părintele C. Morariu, un scriitor bisericesc, nu e acasă, și ne ducem singuri spre biserică, spre bisericuța, care se înfățișează cinchită ca o buhnă amorțită de lumină, cu streșina-i mare, ca un coperiș de pene negre, cu pereții galbeni, cu turnulețul țuguiat, în care ferestile fac ca niște ochi de pîndă și muchea dintre ele ca un clonț rapăreț.

Două rînduri în cea mai măiastră scrisoare slavonă spun numele lui Ștefan cel Mare și leatul de 1487. Intrăm. Un pronaos și un naos

întunecate, umede. Cu făclie în vîrful bățului vedem în dreapta, lîngă strane, desfășurarea ctitorilor: doamna frumoasă, Maria fiica frumosului Radu, în veșminte de aur, ține mînile asupra a două domnițe, cu cosițele strînse de cercuri aurite, bătute cu boabe de mărgăritar. Lîngă fiul său Alexandru, înalt, frumos, încununat și înveșmîntat ca și dînsul - Ștefan, cu fața rotundă, mustața supțire, ochii mari, ține în mîni prinosul bisericii.

Afară ploaia rece bate asupra unor pietre de morminte, scoase de la locul lor, care vorbesc de Aron-vodă, tovarășul de lupte al lui Mihai Viteazul, și de anii aceia de silințe și de mărire. În ploaie printre dealuri trec țărani pletoși, cu fața îmbujorată de lovirea aspră a picăturilor înghețate. Pe margenea drumului s-a aprins un maldăr de crengi, care zvîrle limbi roșii. În față, supt nori negri, înălbește Suceava.

PĂRĂHĂUȚI

A picurat, a ploat, au căzut țurțuri și grindină din nori strașnici, dar cu puțină întindere. La întors, un soare cald, bun încălzia fețele și dezmorția de frig picioarele. Acum cînd pornesc spre Solea, la stînga mea se adună semnele unei furtuni, pe cînd în dreapta ghemuri albe de nori, cu margenile aprinse de un soare ce nu se vede, călătoresc pe senin ca niște corăbii pașnice. Iar vîntul bate de la unii la alții, de la norul negru care se încruntă la norul alb care zîmbește de soare.

Drumul Părhăuților, pe unde vreau să trec, pentru biserică, trece pe lîngă Zamca cu trei biserici, se înfundă în vale și străbate întîi Șcheia. Casele sînt bune, curate acum asupra Paștilor, rareori împodobite; și podoaba nu e alta decît o stropire din bidinea cu stropi albaștri și roșii, de tot urîtă. [...]

Costîna - poate vreo moșie a lui Miron Costin,

care se scria "Costin", încunjură cu casele ei o veche curte boierească, cu multe acareturi, a proprietarului român Popovici.

După dînsa vin Părhăuții, coborîndu-se de vale între garduri de răchită și bune zăplazuri de scînduri. Biserica, la care mă opresc, samănă cu a Mirăuților. Ea n-are turn, și pentru a ținea clopotele s-a făcut înainta, în locul înfundăturii de la Reuseni, un pridvor cu bolți deschise în care se văd sfinți frumoși și în rîndul de sus al căruia sună chemarea la slujbe. Biserica e pătrată, afară de rotunjirea altarului, în fund, și pătrunsă de ferestuici ca acelea de la bisericile de sat din vremea lui Ștefan. Încă de pe atunci era aici o biserică de lemn, pe care a făcut-o de piatra, abia supt alt Ștefan, cel Tînăr, la 1522, marele boier și bogatul stăpînitor de moșii Totrușanul, din Totruș sau Trotuș, care-și îngropase aici mama, Maria, soția Ana, și o rudă, ce a fost vameș al Moldovei, Anjinco. În tot veacul al XVI-lea și al XVII-lea, ea stătu deschisă credincioșilor de aici și din satele vecine, dar după 1700 ea se pustii. [...]

HUMOR

[...] Acum văd mănăstirea, pe care o cutreier îndată, dus de părintele Boca. Clopotele atîrnă într-un mare r.-irn puternic, ca acela de la Piatra. Lîngă dînsul stă bisericuța care nu mai e încunjurată de vechile ziduri, din care n-a rămas decît o ruină de turn făcut în vremea lui Vasile Lupu. Clădirea samănă cu acea de la Reuseni și Părhăuți, căci n-are turlă.

Și aici nu se mai vede nimic din vechea zestre pe care a dat-o în argint și aur ctitorul de la 1530, Teodor logofătul lui Petru Rareș și unul din vechii boieri ai țării. Mormintele stau însă la locul lor, și pentru a cuprinde rămășițele lui Teodor și ale soției sale Anastasia s-au lăsat două adăposturi boltite într-o încăpere anume, care se află între pronaos și naos; el se odihnește supt o piatră de marmoră frumos săpată și coșcovită ia mijloc ca un sicriu; ea, supt o lespede obișnuită, în stînga. Chipurile

amîndurora se văd pe părete, și ele arată cum se îmbrăca pe atunci boierimea.

Logofătul are un fel de căciuliță, ca o beretă de marinar, cu fundul albastru și margenile galbene. Poartă un guler roșu și altul albastru, o lungă haina galbenă cu brandenbur-guri albastre; pe lături, e o deschizătură cu aceleași brandenburguri.

Ea, în genunchi înaintea Fecioarei, poartă o pălăriuță viorie cu dungi, asemenea cu pălăriile de paie din timpurile noastre; pe fundul ridicat e o dungă albastră, și roate albastre se înșiră pe margine. De supt pălărie cade un văl în colțuri, dintr-o stofă cu liniuțe și puchiței viorii. Rochia în falduri lungi e de brocard de aur, cu mîneci roșii avînd triunghiuri de aur.

La locul de cinste al ctitorilor, aceștia au zugrăvit însă familia domnească. Iată Petru Rareș, purtînd pe cap coroana de aur cu cinci ramuri: are fața rotundă, barba tînără, părul lung; veșminte arhierești bogate îl acopăr. Elena doamna apare de o frumuseță rară, supt aceeași coroană măreață, în haine de brocard de aur, pe fond verde cu mînecile roșii. Un colț de lemn al corului acoperă desigur chipul fiului celui mai mare al soților domnești, acel Ilie care s-a turcit,

lepădînd de la dînsul domnia. Ștefan, cel mic, care a perit ucis, după multe isprăvi ticăloase, apare aici ca un foarte cuminte copilaș încoronat.

Humorul se mîndrește însă cu zugrăveala sa, care a rămas neatinsă și pe dinăuntru și pe dinafară, unde numai un părete a fost dezgolit de ploaie. Albastrul seninului stăpînește, smălțat cu aurul cununilor, și cel ce străbate cu ochii multele chipuri, înșirate răbdător după vechi datine, capătă o înaltă părere despre meșteșugul zugrăvelii în timpurile măririi noastre. [...]

VORONEȚ

[...] Trăsură trece Gîrla Morilor, care se strecură limpede pe prund, ea rătăcește pe locuri bolovănoase, unde fiecare drumeț are alt drum, înaintează în umbra codrului de brad și trece pe un podeț Moldova.

E aceeași apă vioaie, dar largă, senină, pe care o știam din părțile sucevene ale Moldovei. Într-un freamăt măreț, ea merge spre hotarul nostru , de care nu vrea să știe, căutînd departe Siretul rîpos cu apă gălbuie, bătrîn soț pentru această mireasă tînără cu suflet limpede. Humorenii și voronețenii culeg păstrăvi pestriți în ochiuri adînci de apă.

Mai departe e pîrîul Voronețului, care măcar acum, în vreme de revărsare a ploilor, nu e deloc un pîrîiaș de disprețuit, ci hrănește harnic Moldova, stăpînă sa. De aici în drumulețe cotite se înșiră casele satului Voroneț. Peste cîteva podețe de crengi, căptușite cu ace de brad se

ajunge la mănăstire, în adîncul adîncurilor codrului, în valea cea mai tăinuită a văilor muntelui. Mănăstirea, astăzi biserică de mir ca și cea de la Humor, se vede numai cînd ai ajuns lîngă dînsa. [...]

Ziduri nouă, care se prind de cele vechi însă - cîteva frînturi numai - cercuiesc un tăpșan înalt de ruine, de modîlci și beciuri adînci, pe care le acoperă acum deopotrivă iarba tînără. În margene păzește marele turn, care era închis odată cu două porți de stejar și în naltul căruia atîrnă cele două clopote.

- Auzi cum sună: pare că zic: "Ștefan Vodă, Ștefan-Vodă"!

Biserica acelui pe care-l cîntă în pomenire veșnică clopotele sale, înalță un turnuleț cu firide dintr-un coperămînt cu șindrilă, care era altădată împărțit în patru culmi și-l scotea, la mijloc, mai bine la iveală. Două contraforturi sînt în față, două la altar. Ele nu erau la început, ci au fost adause pe vremea lui Ilie Rareș poate, de acel mitropolit Grigorie , care e îngropat ca un ctitor, supt piatra ce-și pregătise, în pridvorul pe care el l-a înădit la clădirea lui Ștefan cel Mare, împodobindu-1 și cu două mari ferești gotice, ce întrec cu mult îngustele

ferestuici ale bisericii vechi, încadrate acestea în ramuri de piatră săpată. Și, la rîndul sau, Ștefan ridicase zidirea sa de piatră cu trei abside în locul bisericuței de lemn unde trăise în schimnicie acel Daniil Sihastrul din care poporul a făcut sfetnicul zilelor de nenorocire ale marelui domn, îndemnătorul lui spre luptă și evlavie. Între frumoasele pietre de mormînt se vede aceea care acoperă rămășițele umilului călugăr, sfînt țărănesc tîrziu, pe care l-a dat Moldova noastră.

În trei rînduri s-a zugrăvit Voronețul. Odată Grigorie a chemat meșterii pentru pridvorul său; altă dată s-a zugrăvit un șir de sfinți pe păretele de lîngă intrare; dar zugrăveala cea mare e și cea bună, și ea acoperă cea mai mare parte din afară și tot lăuntrul bisericii.

Niciodată nu s-a făcut la noi o mai desăvîrșită artă bizantină, sfinți mai luminoși și mai blînzi decît aici. Luni întregi ar trebui cercetat cu rîvnă fiecare colț de zugrăveală, fiecare unghi de împodobire măiastră: nici un pictor străin n-a avut această răbdare pînă acum și nici unul din pictorii noștri, înstrăinați ca suflet și vînduți iubirii de argint, nici unul din ei n-a călcat aici pentru a se însufleți de cea mai de preț

moștenire artistică a străbunilor. Ei așteaptă să li se plătească scump muncă de boieresc, făcută fără tragere de inimă. Dar nu e aici numai zugrăveala ca să mărturisească despre simțul de frumuseță al înaintașilor noștri. Strane lucrate în lemn de tisă de un călugăr din veacul al XVI-lea (1577) te întîmpină în pronaos. Deasupra ușii ce duce de acolo în naos e prinsă cu fiare o grindă aurită, săpată cum nu se poate mai frumos, și o bucată din alta, cu zugrăveli pe fond de aur, aplicat pe lemn, e acum răzi-mată de strane, [...]

În locul îndătinat al ctitorilor văd pe Ștefan, cu păr bogat bălan, cu ochi căprii, doamna Maria, frumoasă, oacheșă, Bogdan, icoană a tatălui său, și o mică domniță fără nume, cu cerc de mărgăritare pe cosițe - toți în brocard greu de aur.

Încetul pe încetul, la lumina făcliilor, toate podoabele bisericii lui Ștefan s-au desprins înaintea ochilor mei uimiți. [...]

MOLDOVIȚA

[...] Mă opresc la Moldovița mănăstire, înaintea porții zidurilor de cetate, abia rupte de vreme în față și avîndu-și încă un turn de la mijloc, făcut din nou pe vremea turnului de la Dragomirna, cu care samănă bine în toată alcătuirea puternică și în podoabele - aici, firește mult mai puține și sărace - de rozete și ciubuce de piatră; două alte turnuri străjuiesc la colțuri.

De departe, mănăstirea se vădea prin turnul supțiratec al bisericii sale și prin coperișurile negre îndoite, prin șirurile de ferești ale clădirilor celor vechi, care sînt astăzi locuința unui paroh închis în această pustie desăvîrșită. Dacă pătrunzi în curte, mai vezi în dreapta o parte din casele domnești, cu două rînduri: mai multe ferești încadrate bine, o ușa frumos săpată s-au păstrat neatinse. Biserica se datorește evlaviei lui Petru Rareș. [...]

Biserica însăși, naosul și altarul urmează, rotunzindu-se în trei abside, care sînt exagonale, pe din afară și împodobite de partea aceea cu ocnițe și lungi nervure. Cadre de piatră încunjură toate ușile, în arc sfărmat la cea dintîi, iar la celelalte în unghiuri drepte.

Lumina vine pe cîte două ferești gotice și două altele mai mici, pătrate, de fiecare latură, afară de ferestruia altarului. Contraforturi sprijină pereții. Un singur turnuleț, ca acela al Voronețului, se ridică deasupra boltirii naosului. Dar minunea e și aici ca la Voroneț și, în parte, la Humor, zugrăveala, despre care se spune anume că a fost făcută în anul 1536, cu un an înainte ca ctitorul să-și piardă domnia. Ea samănă așa de bine cu aceea de la celelalte două biserici pomenite, încît trebuie să se creadă că a fost făcută de aceiași meșteri în tustrele lăcașurile. Păstrarea e desăvîrșită, și luptele pentru cucerirea Țarigradului, atacat de ieniceri călări și de spahii cu cealmale, par zugrăvite ieri. A suferit numai păretele pe care de obicei îl bate ploaia și acele locuri unde și-au zgîriat numele atîția drumeți cari, neputînd lua o amintire frumoasă, s-au simțit datori să lase una urîtă. [...]

Intre ctitorii, zugrăviți pe păretele din dreapta al naosului, se vede Rareș cu coroana înaltă, împletită, în haine lungi și largi de brocard cu florile de aur țesute pe galben. Doamna lui, Elena, sîrboaica, fată de despot, poartă, cu aceleași veșminte scumpe, coroană grea, de aur, cu cincisprezece ramuri, împodobită cu pietre scumpe și mărgăritare ca și margenile aurite ale rochiei. Gîtul e prins într-un guler roșu, colțurat și un lung văl cade pe amîndouă laturile trupului. Copiii se văd amîndoi, în vîrstă, de vreo zece ani: Ilie și Ștefan. Asămănarea între aceste chipuri domnești și cele de la Humor arată că domnii nu se zugrăveau cu o față oarecare, ci că meșterul căuta să prindă însușirile deosebitoare ale chipului lor: Elena are aici fața lungăreață, dar plină și ochii mari, cu coada prelungită.

Dacă nici aici nu sînt odoare, multe din podoabele vremii vechi s-au păstrat, și ele sînt întocmai ca acelea de la Voroneț. Deasupra ușilor se văd încă grinzile originale, săpate și acoperite cu aur. Strănile de tisă, tari și lucii, ca de un fildeș galben, au aceleași săpături făcute de un călugăr din veacul al XVI-lea, care și-a scris numele pe o foaie de pergament lipită de

lemn, și astăzi foarte ștearsă. Scaunul vlădicesc e lucrat și aici în roate și colțuri, frumos colorate; de două ori se vede stema bourului, așa cum se făcea pe vremea lui Petru Rareș, cu întregul cotor al gîtului. [...]

CÎMPULUNG

[...] Prin negura de întunerec a serii cu stele puține și pete groase de nori, înălțimile se prezăresc ca niște gheburi de cămilă, una după alta, mai mult goale sau presărate cu brazi. Pe vale, casele satului Prisaca, mărgenesc drumul, și vederea se coboară, fermecată, asupra șerpelui de oțel ce se ivește în vale și care e Moldova. Apoi nu mai sînt sate. Drumeții se întîmpină rar, în cara ce lunecă șterse, ca niște umbre. După vreun ceas numai, încep cele dintîi case ale Cîmpulungului, care se tot deșiră între muncelele cu brazi, lățos și nesfîrșit.

Nu sînt nici felinare în acest Cîmpulung vechi; femeile îmbrăcate ca la munte, pe cap cu ștergare albe de pînză de casă, oameni în sumane, cu pălării largi și vițele lungi de păr uns, nemțoaicele în haine de oraș merg pe dibuite sau se ajută cu felinare de mînă, ca în timpuri de tot vechi. Lumina făcliilor

prohodului dumnezeiesc aprinde fereștile bisericii de lemn a lui Ioan Teodor-vodă Căliman, domn al Moldovei în 1758, născut în Cîmpulung, dintr-un orheian și o femeie de acestea cu catrință, cioareci și ștergar, femei puternice și suferitoare, dar fără frumusețea acelora de sus, de pe Moldovița. [...]

SPRE RĂDĂUȚI

[...] Biserica cea veche a domnilor Moldovei arată să fi fost de lemn; pe mormintele lui Bogdan-vodă și ale urmașilor săi, nu s-a putut pune firește nici o piatră. Întemeind episcopia Rădăuților, Ștefan cel Mare a înțeles să-i dea și o biserică vrednică de noul vlădică. Biserica aceasta a fost croită în proporții de tot largi și are astăzi o formă ce nu-și găsește părechea aiurea. Prin ușa cu multe arcuri sfărîmate în cadrul ei se intră într-un pronaos, și de la acesta o altă, ușă, încunjurată cu linii de arc sfărîmat, duce la biserica însăși. Și pronaosul și naosul sînt împărțite în trei prin două șiruri de stîlpi greoi, făcuți din zid. E deci o biserică cu trei năvi, așa cum se mai întîlnește o alta la Argeș, în biserica domnească. Lumina pătrunde prin cîte cinci ferești de fiecare parte. Așa fiind, catapeteasma se întinde numai în parte înaintea altarului, sprijinindu-se la dreapta și la stînga pe

două bucăți de zid.

Cîte cinci contraforturi de fiecare parte sprijină părețiii. Turnul lipsește, dar în zid se făcu loc unei scări care duce la acoperiș. Clopotele atîrnă într-o clopotniță cu doua rînduri, ce se înalță la o parte.

În naos se întinde lîngă zidul din dreapta un șir de pietre frumos săpate pe care Ștefan puse să le facă în amintirea tuturor acelor înaintași și strămoși ai săi cari-și găsiră sau trebuiau să-și găsească odihna în Rădăuți. Pe rînd se cetește pe umeda piatră neagră, pătată de picurile de ceară și acoperită de un praf cleios, numele lui Bogdan, lui Lațco, lui Roman, tatăl lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan, fratele lui Roman și biruitor al ungurilor, lui Bogdan fratele lui Alexandru cel Bun, și al lui Bogdan, tatăl noului ctitor. Lîngă dînșii își aflară apoi locul rude domnești și fruntași ai țării din timpurile nouă. Dar gropnița domnilor era strămutată acum la Putna, mănăstirea cea nouă, și Ștefan plătea astfel mai mult o datorie de recunoștință față de trecut, împodobindu-1 în clipa cînd îl părăsea.

Așa au trăit Rădăuții supt cîrja vlădicească, supt paza sfintelor morminte, pînă în vremea acelui Alexandru Lăpușneanu, care a urmat lui

Rareș ca înnoitor și adăugitor al monumentelor Moldovei. Alexandru-vodă, tiran bisericos, cu frică de iad, și-a îndreptat luarea aminte și asupra bisericii din Rădăuți, și el i-a adaus un pridvor împodobit în față cu o frumoasă fereastă gotică, înflorită, și avînd pe laturi alte două ferești mici, deasupra ușilor împodobite ca din vechime. Tot supt dînsul, prin 1558, se făcu și zugrăveala cea nouă a păreților și chipurile ctitorilor, ce se văd încă la strane, în mîna dreaptă. Alexandru-vodă ține biserica în mînă, Ștefan se află lîngă dînsul, mai de o parte, și tînărul de lîngă el nu poate să fie decît Alexandru, fiul din flori al marelui voevod: el nu avusese ca mamă o doamnă, și de aceea nici un chip femeiesc nu se vede lîngă acestea ale voevozilor.

Toți poartă hainele lungi de brocard în flori de aur, dar ele nu pot fi privite cu deplină încredere, căci asupra lor ca și asupra chipurilor domnești a trecut penelul pictorilor mai tîrzii, care au dat lui Ștefan-vodă și Lăpușneanului bărbile lor ascuțite, despărțite-n două. [...]

PUTNA

[...] Putna lui Ștefan cel Mare a fost cea dintîi și mai frumoasă din bisericile lui. Ea avea intrarea printr-o ușă în arce sfărîmate spre un pronaos, iar printr-o a doua ușă, cu cadrul în unghiuri drepte, spre largul naos cu stranele rotunjite și spre un altar în absidă. Patru ferești gotice dădeau lumina puțină pe care datina Răsăritului o îngăduia unei biserici mănăstirești, menită pentru îngroparea domnilor. Deasupra naosului se ridica un turnuleț. Patru contraforturi sprijineau, încordîndu-se, pereții: podoaba acestuia și a pereților celorlalți erau ocnițe în două rînduri. Zugrăveala era numai pe dinăuntru, ca în toate bisericile lui Ștefan, iar pe dinafară cărămida aparentă și rotilele de smalț - ca la Păpăuți, la Dorohoi, la Hîrlău, la Sf. Ioan din Piatra, la Borzești - alcătuiau singura împodobire.

In această biserică se coborîră pe rînd în

mormîntul lor, supt lespedea de marmură sau de piatră moale moldovenească, Ștefan cel Mare în acele zile de înălțare a sufletului său, în iulie 1504. Apoi doamna sa cea din urmă, cea mai frumoasă și mai iubită, Maria Radului-vodă munteanul. Și ei își aflară locul lîngă doi copii morți tineri înainte de aceasta, copii din flori cu mame necunoscute, și lîngă a doua soție a voevodului, împărătească Maria de Mangup, pe care un acoperiș de mormînt, țesut din fir de aur pe mătase, o înfățișează dormind, cu mînile pe piept, purtînd cunună grea pe capul supțire, și înfășurată în brocard scump ca într-un giulgiu măreț. Mitropolitul lui Ștefan în aproape tot cursul domniei lui, bunul părinte bătrîn Teoctist, care a stat neclintit cu cîrja lui sfințită lîngă buzduganul sîngeros al luptătorului, și-a aflat și el pacea aice, în gropnița domnească, fiind poate și rudă de domn, vlăstar din neamul stăpînitor al lui Ștefan. Și Bogdan , fiul ctitorului, și Ștefăniță, fiul ușuratec al acestui viteaz Bogdan, au venit pe rînd lîngă părinte și bunic, împărtășindu-i liniștea, ce se putea crede veșnică.

Dar iată că după moartea înainte de vreme și fără de lege a lui Ștefăniță, Petru Rareș, om cu

gînduri măreţe, ia domnia ţării. În toate el vrea să facă mai mult, mai mare decît tatăl său, Ştefan bătrînul. În războaie şi cuceriri n-a izbutit, în scrieri şi clădiri însă, da. Şi vezi-l cum îşi pune în gînd să prefacă în mai frumos Putna lui Ştefan, în care la 1529 el înmormînteaz pe doamna tinereţelor lui, Maria...

Desigur că atunci s-a clădit pridvorul închis, pe care-l luminează în frunte trei ferești mari, mai mari și mai îmbelșugate decît oriunde, cu cîte doi stîlpușori gotici. Două uși de un gotic mai simplu dau intrare pe amîndouă laturile.

După acest adaos de la Putna, care i-a stricat întrucîtva armonia măsurilor, încărcînd-o cu podoaba cea nouă, s-a luat Lăpușneanu cînd a înnădit cu un pridvor Rădăuții. Rareș va fi chemat și aici la lucrul zugrăvelii măiestre pe dulce fond albastru pe meșterii de la Humor, de la Moldovița și Voroneț.

Domnii ce veniră după Rareș, și Rareș el însuși după ce luă pe sîrboaica Elena, nu mai avură pentru Putna o îngrijire deosebită. [...]

Atunci bunul boier de țară ce ajunse a fi Gheorghe Ștefan-vodă se apucă să dreagă mănăstirea, pe care o amenința risipa. El pleacă

din scaun și se stinse în străinătate fără să se fi putut duce lucrul la capăt. Desigur că același meșter de clădiri va fi lucrat și mai departe supt domnii următori, răbdător și bine, pînă ce, după vreo zece ani de zile de muncă cinstită, se putu sfinți biserica cea înnoită.

În ce a stat înnoitura, se vede lesne. Ferestile, ușile au fost lăsate cum fusese. Nimic nu se schimbă în orînduire și împărțire. Și zugrăveala din timpuri fu păstrată. Dar, după o datină de arhitectură care se vede de la Dragomirna și Solca pînă la Cașinul aceluiași Gheorghe Ștefan, ciubuce împletite se întinseră ca un brîu în jurul bisericii, între cele două rînduri de ocnițe, și apoi pe toate nervurile bolților, lucrate aici în flori și pecetluite cu capete de bouri, cu gît din veacul al XVI-lea sau fără, și înfrumusețate ca în toate stemele. Mormintele nu fură lăsate la locul lor, ci, la înnoirea pardoselii de piatră, ele fură cercetate și sicriele puse la un loc, în mijloc, lăsîndu-li-se podoabele. Astfel trupul lui Ștefan cel Mare, capul despoiat de coroană, pieptul acoperit încă de rămășițele veșmintelor și - se zice - de o cruce, cum o purtau la gît voevozii - ajunse în acest chip puțin la dreapta de mijlocul naosului, unde și astăzi pasul oricui calcă, fără

să-l cunoască, locul cel sfînt. Închinăciunea cea veche și cea nouă s-a dus aiurea, acolo unde stătea marmora goală, săpată cu slove gotice, și tot așa de goale rămaseră după aceasta, în pronaos și naos, pietrele de mormînt ale doamnei Maria, în față cu Ștefan, ale copiilor ei vitregi, lîngă dînsa, a lui Bogdan, în pronaos, la dreapta, și a Mariei lui Rareș, în față, avînd lîngă ea piatra de mormînt a lui Ștefăniță. Deasupra acelor morminte care se găseau lîngă părete, în orînduirea cea nouă a epitafelor, sculptorii lucrară baldachine vădit întipărite de spiritul cel nou al Renașterii apusene, cu formele rotunde, pline, cu fel de fel de linii șerpuitoare, și de flori destul de grosolane, și de flăcări ridicîndu-se la colțuri; mormîntul lui Efrem de Rădăuți, la Moldovița, arată cum se pregătește acest obicei al baldachinelor, care nu fu urmat multă vreme. La turn se adause încă un rînd, făcîndu-l mai mare, și multe podoabe, mai simple decît la Dragomirna. Pentru a ține naosul, se înălțară în sfîrșit doi stîlpi grei de piatră săpată cu podoabele obișnuite în acest timp.

În această nouă haină apăru Putna după două sute de ani de la întemeierea ei. Nici acum ea

nu avu noroc. Peste douăzeci de ani, polonii cuceriră Țara de Sus, și joimirii, cazacii lor, statură și în Putna, poruncind și jăcuind. După plecarea lor, la 1699, biserica rămase iarăși dărăpănată, ca și turnurile și toate clădirile dimprejur, unde trăiau în ticăloșie cîțiva călugări. Atunci, prin anii 1750, Iacob I, mitropolitul Moldovei, care fusese episcop de Rădăuți și avea către Putna o veche și firească evlavie, se făcu al treilea, al patrulea ctitor. El nu înnoi nimic în arhitectură, nefiind dintr-o vreme cînd aceasta mai era cu putință. Dar el ridică tot ceea ce căzuse, înlocui tot ceea ce lipsia și făcu toată zugrăveala cea nouă, din care se văd cîteva urme în pridvor, nu prea strălucite, ce e drept. [...]

STRAJA

[...] Chipuri mîndre cu ochii negri adînci, cu pletele revărsate pe umeri; spătoși, cu umbletul încet și sigur. Oameni, nu glumă ! Cojoacele albe, nouă, tivite cu blană de miel neagră, și prin care ies mînecile largi ale cămășii de pînză curată, sumanele cafenii, cișmele nalte trase vitejește peste genunchi, li dau și mai mult înfățișarea unor luptători totdeauna gata. În mînă au pălăriile de croială Ungurească, cu margenile răsfrînte în sus. Cîte unul și-a pus ciorapi verzi de lînă ca ai pădurarilor și alte podoabe împrumutate. Toți flăcăii au înfipt în pălării, de bucuria Paștilor, flori de hîrtie și pene. Și cătanele, pentru ca să arate din partea lor că știu să prețuiască o zi ca aceasta, și-au înflorit șăpcile cu rămurele de brad.

Femeile au îmbrăcat și dînsele cojocele, care lasă slobode mînecile, ce sînt înfoiate numai la neveste. Cele mai multe poartă catrința strîmtă,

prinsă înainte, neagră, cu dungi supțiri în lung și o margene lată roșie. Dar se văd și fuste de postav umflate, puternic colorate, și care se cheamă sucne; aceea dintre fete care poate să capete o sucnă, e foarte mîndră de aceasta și iese între rîndurile dintîi. Pe cap, femeile măritate au ștergarul învălătucit pe supt bărbie, fetele-și lasă cozile pe spate, iar cele care vreau să se știe ca doresc mire, așează pe părul lor lins un cerculeț de mărgele și alte podoabe, care se cheamă gîță. [...]

Încetul cu încetul, la apropierea serii, lumea de pe stradă se împuținează; de lîngă grădina găzduitorului meu, de pe margenea ogorului se văd cojoacele și cojocelele albe care suie pe poteci dealul din față și se pierd în umbră. Se lasă o sară ca o minune, cu raze reci ce cad curat, evlavios din stelele nesfîrșit de depărtate. [...]

În Straja se vede o casă gospodărească, dar mică și lipsită de orice fel de împodobire, casă trainică și încăpătoare pentru oameni mulțămiți cu puțin. Acolo s-a născut istoricul Dimitrie Onciul , și în vorba lui hotărîtă și răspicată, în lucrul lui încet și sigur, în căutătura lui care-ți caută ochii, se vede înrîurirea acestor săteni ai

Strajei, între cari a trăit fiul de preot cei dintîi ani ai vieții sale. Acum în casa parohială se află o bibliotecă bună, și se scriu de Dimitrie Dan, parohul Strajei, care e și membru corespondent al Academiei Române, lucruri folositoare pentru cunoașterea poporului nostru și a trecutului său. Și în istoria scrisului românesc e un loc pentru mîndrul sat din preajma Putnei, de pe malurile Sucevei limpezi și vioaie, care-și perindează nerăbdătoare undele reci ca de gheață.

SUCEVIȚA

[...] Toată mănăstirea iese acum ca din pămînt: ziduri cu ferestuici de împușcat, case egumenești, turn de intrare, cu un lung coperiș ascuțit, firește nou, care samănă cu cel de la Dragomirna, patru bastioane în colțuri, biserica mănăstirii, ițiindu-și frumoasa turlă peste multele hogiaguri albe, cele două turnulețe de la biserica parohiei, clădită fără stil prin anii 1770, în afară de ziduri.

De la început se vede că zidirea de aici e mai puțin acoperită și căptușită de podoabe, în toate părțile ei, decît cea de la Dragomirna. Dar Sucevița, pe care o ridicară Movileștii, adică cei trei frați de la o mamă, voevozii Ieremia și Simion și vlădica Gheorghe, mitropolit al Moldovei, a fost mai trainică și a avut mai mult noroc - pînă în ziua de astăzi, cînd are în părintele egumen Ilieș un bun gospodar - mai mult noroc decît strălucitul juvaier de lîngă

Suceava, decît acea pregătire a Trei-Ierarhilor.

Poarta de intrare și turnurile n-au nimic deosebit; pe cea dintîi, bourul de piatră stă întipărit și astăzi ca o pecete domnească. Biserica însă robește de la început privirile prin întinderea, prin frumusețea, prin păstrarea desăvîrșită a zugrăvelii sale din afară, ca și prin simplicitatea impunătoare a proporțiilor. Coperămîntul de șindilă neagră, din care se desface turnulețul săpat cu două rînduri de ocnițe, ocrotește încă toate icoanele pe care le cere datina într-o biserică românească, și sfinții se desfac întregi, strălucitori în noutate. [...]

Deocamdată nu pot face alta decît să pătrund în pridvor și pronaos. Cel dintîi e făcut în chip original, neobișnuit nici înainte, nici pe urmă în bisericile Moldovei și luat poate, prin înrîurirea stăpînirii lui Simion Movila în Muntenia, din această țară. El e alipit la clădire, privind spre poartă și dînd astfel o intrare laterală: are trei deschideri, dintre care una e ușa, iar celelalte două ferestile, toate din arcuri sfărîmate. Din el se trece printr-o ușă cu aceleași arce sfărîmate, obișnuite mai ales după 1500, și care încadrează aici și deschizătura ferestilor, în pronaosul frumos zugrăvit, unde dorm în dreapta morții

încununați, pe cînd locurile copiilor lor, o fetiță a lui Ieremia și o fetiță a lui Simion, Zamfira și Teodosia, sînt la o parte.

Mormintele lui Ieremia și Simion sînt acoperite cu lespezi mari de marmoră, maestru săpate, care sînt puse pe înalte mese de piatră. Simion și-a primit încă de la început această grea podoabă din urmă, prin îngrijirile soției lui Marghita, care a fost mama vestitului, învățatului Petru Movilă, lumină a Răsăritului slavon. Mai tîrziu numai, un credincios boier al Ieremiei, un stolnic al său, și-a amintit cu duioșie și recunoștință de stăpînul răposat și i-a pus o marmură întru toate asemenea cu a fratelui. De aceea cred ca Ieremia, mort cel dintîi, e așezat mai aproape de mijlocul încăperii, pe cînd Simion stă de către părete.

Chipurile lui Ieremia și Simion se văd pe acoperemintele cele vechi ale mormîntului fiecăruia, ce sînt păstrate acum în dulapuri de sticlă. Cu fir de aur și de argint, pe mătasă roșie, s-a făcut un Ieremia bărbos, cu falca de jos scoasă înainte, cu nasul supțire - sprincenat și ochios, gras, fălcos, trufaș. Simion e înfățișat ca mort, cu ochii închiși, mîinile pe piept, fața foarte slabă, cu barbă mică, neagra. Haina

împărătească de aur îl învăluie ca un giulgiu. Pe cap n-are cușma luptătorului, strașnica căciulă a lui Mihai Viteazul, ca Ieremia, care cu aceeași căciulă a fost învins totdeauna, ci coroana împăraților.

La drept vorbind, mănăstirea e a lui Ieremia, mîntuită cu totul numai în domnia lui, deși începută de multă vreme cu zloții de aur ai tuturor fraților. Cînd pătrund mai tîrziu în naos, luminat de trei ferești la stranele rotunjite în abside și prinse pe dinafară între două contraforturi lumina bucuroasă a lunii Paștilor de april ivește frumusețea vechiului alai domnesc zugrăvit pe păretele din dreapta - pentru pomenirea și prin chipuri a ctitorilor. În cap stă Ieremia, încununat, în haine arhierești pe mătasă roșie, cu guler alb și mînecare roșii - ca și pe perdeaua mormîntului - frumos, ochios, sprincenat și bărbos. Dreapta lui întinde către Mîntuitorul, ca prinos, clădirea bisericii, din care nici un amănunt nu s-a schimbat pînă astăzi. Stînga i se razimă pe creștetul copilului Constantin, încă mărunțel, venit pe urma fetelor. Cea mai mare dintre ele se vede în veșmînt numai de aur, tot încoronată, pe cînd domnițele vechi n-au decît cercurele de

mărgăritare, lîngă tatăl ei.

Frumoasă, tînără, foarte asemenea cu Ieremia, se vede maica lui, Maria; de supt coroană scăpată în valuri un văl alb, rochia e de brocard de aur pe roșu, tivita cu dungi de aur, prin care trec, la mijloc, trei cusuturi negre. Elisaveta, Ilisafta, doamna Ieremiei, femeie lacomă de putere și pedepsită în cel mai crunt chip pentru neogoita ei rîvnă de stăpînire, răsare acum, țiind în mînă crucea evlaviei. O șuviță de păr bălan mărgenește fruntea albă deasupra minunaților ochi negri, și un văl de mătasă roșiatecă se coboară în jos pe umerii ei. Și prin frumuseță, ea era dintre acelea care risipesc împărățiile și pier supt ruinele lor. Apoi șiragul urmează prin capete oacheșe, cu ochii mari, coborîndu-se tot mai jos - fetele celelalte ale acestor soți: Maria, Ecaterina, Zamfira, Stana, cu cercei de aur mici în urechiușe și cozile lăsate pe spate. Între ele se află un frate mort mai de mult, Alexie, băiețaș cu părul creț sub aurul coroanei, între multele odoare lăsate de Ieremia, cruci de abanos, iconițe de fildeș alb, nespus de răbdător lucrate, tăvi, anafornițe - se află și cărțile cele scumpe, prinse în legături, unele mai vechi decît cuprinsul, cu

țesături de lanțuri și plăci de argint lucrat cu ciocanul. Una e de hîrtie, vine de la Neagoe-vodă munteanul; o alta, cea mai frumoasă, a fost lucrată supt Ieremia, poate de meșterul miniaturist, încondeietor, care a fost mitropolitul Anastasie Crimca. [...]

SIRET

[...] Siret e unul din vechile orașe ale Moldovei. Mergînd prin Baia, prin Volovăț și Rădăuți, domnia maramureșană a lui Bogdan a ajuns aici înainte poate de a se po-gorî la Suceava. Margareta, zisă pe românește Mușata. mama lui Petru-vodă, era "Doamnă a Siretului !" și, fiind catolică, ea ridică aici o mănăstire a Dominicanilor sau Predicatorilor, a călugărilor albi, puindu-i hramul Sfîntului login. Deosebit de dînsa, era o biserică a episcopului catolic, așezat aici prin silințele regelui polon, și la această biserică stăteau Franciscanii, din tagma cărora făcea parte și episcopul.

Nici cincizeci de ani n-a ținut însă cu adevărat această episcopie, întemeiată prin 1370. S-ar crede că Sf. Ioan de astăzi e pe locul vechiului lăcaș de închinare al catolicilor, dar orășenii spun că bisericile catolicilor de acum cinci sute de ani erau aiurea, și anume acolo

unde se află acum școală de fete.

Siret era un minunat cuib de dealuri, lesne de apărat față de oricine. Pe un deal, domnul își așezase tătarii: acolo se zice încă Tatarcina sau Tătărașii, Tătărășenii; Sasca, de la care s-a luat poate legenda despre Sas-vodă ca întemeietor, vine de bună samă de la sași, cari ar fi sosit aici din Baia, odată cu domnia cea noua a "Moldovenilor"; mai departe, Horodnicul pomenește în numele său o cetate; Zamca, despre care scriu unii, nu mi s-a putut arăta însă; cuvîntul înseamnă "cetate", și o cetate trebuie să fi fost, precum au fost ziduri, din care văd o frîntură, făcută din bolovani, între case. Cetatea n-a putut fi însă decît acolo unde se află și astăzi micuța Troiță. În ea se poate vedea paraclisul ortodox al domnului, care primise pe episcopul catolic, dar își ținea tot legea lui cea veche. [...]

SPRE BOTOȘANI

Către Botoșani dealurile își pierd înălțimea, dar pînă la Prut ele formează pămîntul țării; bunele și frumoasele dealuri de pămînt hrănitor, care-și soresc pe coaste satele albe sau se mîndresc cu orașele ce li iau în stăpînire mai multe vîrfuri vecine. Printre maluri rîpoase, curg liniștit apele, albe între verdele pășunilor, aurul miriștilor și porumbiș-tilor și negrul catifelat al arăturilor de toamnă.

Ne coborîm de pe dealul Fălticenilor, pe care o ochire în urmă ni-i arată mai frumoși de cum se văd din valea pe care o străbate trenul. Din drumul apusului către care înaintează, soarele aruncă raze auritoare asupra amestecului de case și livezi străbătute de turnuri cu cruce, o amintire și un îndemn. Apoi șoseaua șerpuiește printre lanuri, pe cînd înălțimile înconjurătoare se tot schimbă, într-o minunata priveliște.

Case de sat, cu lungi grădini. De la o vreme

mergem pe lîngă niște uluci care împrejmuiesc o mare livadă cu copacii înalți și buruiana îmbelșugată, sălbatecă. In dreapta se ajunge la așa-numita biserică a lui Ștefan cel Mare. [...]

Cum și era de așteptat, ea samănă bine cu episcopia de Roman. Aceleași proporții fericite, același turn delicat, aceleași ocnițe. Numai cît, de mult timp totul e în dărăpa-nare: pisania de deasupra ușii de intrare a căzut, și numai pe o mică placă de piatră se vede bourul Moldovei, fărîmat în parte de pietrele băieților din sat; de o parte și de alta a capului heraldic se văd bine accesoriile sale: soarele cu chip de om și sfertul de lună. Pe dinafară molozul a căzut, acoperișul s-a cufundat întreg, de o parte și de alta a turnului; nimic n-a rămas din zugrăveli, și iscălituri de vizitatori îngrijiți pe toate căile de nemurirea lor au înlocuit sfinții meșterilor din al XV-lea veac. În interior calci pe pămîntul gol, și pereții descoperiți de orice înveliș arată țesătura lor barbară, dar trainică, de bolovani și cărămizi prinși în ciment tare ca piatra. [...]

La Verești, de unde se desface vechea linie spre Botoșani, în gara galbenă, un bătrîn fost ofițer, care are toată înfățișarea unui arendaș din Argentina sau a unui bogat țăran din Italia,

îmi vorbește de mișcarea revoluționară de la 1870 - "revoluția de la Ploiești" - și de alte lucruri care răspîndesc pentru mine mirosul unui vechi buchet descoperit între filele unei cărți părintești. El spunea adică despre o reprezentație la teatrul din Iași acum patruzeci de ani, la care el se găsea împreună cu alți iuncări și despre o foarte frumoasă fată de cincisprezece ani, care, în rochia ei albastră, întrecea pe toate tovarășele ei: acea fată se chema "demoazela Zulnia Drăghici", și e mama... [...]

BOTOȘANI

A înnoptat acum cînd trenul pleacă spre Botoșani. Abia se zăresc, în lumina lunii coaste de dealuri joase. Aud nume de stații care-mi sună foarte cunoscut; Bucecea, unde gara e un adevărat castel, Leorda. În întunerec amintirea mea înșiră acum icoane luminoase: unele pe care le-aș fi crezut de mult șterse, altele ce mi-au mai trecut înainte sau asupra cărora m-am oprit bucuros urmînd îndărăt firul zilelor nouă.

Văd întîi, într-un vechi privaz albastru-slab, pe cînd în urechi îmi răsună ca un cîntec de leagăn întîrziat, o casa albă și neagră, cu coperămîntul mare, ascuțit, cu un cerdac bătrînesc sprijinit pe stîlpi și încunjurat de bănci pentru lungi sfaturi în nopți bune. E și o poartă, tot veche, tot neagră, cu clanțe grele. In față, la dreapta, e grădinița de flori, cu nemțișori albaștri, cu micșunele roșii, cu garoafe catifelate, al căror miros adînc nu-l poți uita, cu

vîzdoage galbene, pistruiate, cu triumfătoare ruje, ca o înflorire de bucurie, și nalbe mari roșii, cu potire cărnoase, păzind sprintene și drepte, rumene și sfioase, ca o păstoriță ce nu știe încă ce e dragostea. Sînt toate acestea: mai-mai că aș putea zugrăvi straturile; iar în dos, din bălării mari și mărunte, otrăvitoare ca măsălarul, amare ca brusturul, pline de aromă ca mica rochiță a rîndunelei cu potirul alb vrîstat cu vioriu gingaș, răsare un nuc înalt. Și livada aceasta trebuie sa fie mare-mare și plină de taine, de farmec și groază.

Aici am înțeles întîi ce este în juru-mi, și tot de aici am trecut pragul dincolo de care mă aștepta viața: amicul pîrîu naiv al vieții de școală, torentul pătimaș al tinereții, cursul puternic, larg, cuprins în hotare, al bărbăției.

Deci într-o zi de mai am trecut departe înainte, pe trotuarele abia atunci întinse, mai departe decît casa Mindirigiței și decît Cîrciuma lui Bercu, și decît grădina lui Ma-vromati. Pe o stradă îngustă ieși înaintea unei clădiri mari, într-o piață întinsă: așa de înaltă, așa de largă și totuși desăvîrșit de tăcută. Intrai acolo ca să învăț a tăcea și a mă supune, precum și alte lucruri. Eram la școala Marchîan, în sala cea

mare a clasei I-a, unde frumosul chip al arhiereului fondator, Marchian Folescu, privea de sus din cadru la școlari a căror vîrstă merge - puțin timp după războiul din '77 cînd multe lucruri erau abia la începuturile lor - de la șase la șaisprezece ani. Eu eram cel de șase ani, nu știam să înjur, citisem pe Champfleury, pe Amedee Pichot, pe Emile Souvestre știam pe de rost fabule din Florian , care nu-mi ziceau nimic, deși erau pentru mine și Orientale ale lui Hugo care deși nu erau pentru mine îmi dădeau visuri de lupte crîncene și de locuri depărtat, ca și Letopisețele lui Kogălniceanu, pe care mi le dărui, bătrînul Canănău, bunul ghebos care, sărutînd, înțepa cu barba; și purtam o rochie de fetiță de pichet alb cu legături albastre. [...]

Dar, dumineca și sărbătorile, datina vizitelor mă ducea în locuri și mai depărtate, în mahalaua Sfintei Paraschiva, unde casele boierești, curate, avîndu-și fiecare grădina de flori și livada de pomi încunjurau biserica, în cimtirul căreia, supt o cruce de sărăcie, care și aceea a căzut de mult de atunci, tot de sărăcie, dormea tata, pe care abia dacă l-am cunoscut. Pe aproape era casa "moșului" meu Manole. cu atîția arbori în livadă, încît pare că nu i-aș fi

putut număra. [...]

Am deprins apoi drumul liceului oploșit pe atunci într-o neîncăpătoare casă boierească cu odăile întunecoase; două clase erau aruncate în bucătăriile vechilor stăpîni; și astfel gustai hrana sufletului acolo unde se pregătise cu atîta meșteșug bătrînesc gustoasa hrană a trupului. Apoi venirăm la liceul cel nou din deal, pe locul caselor Strojăi, unde cunoscusem cu cîțiva ani în urmă o familie pe sfîrșite, într-un lung șir de odăi pitulate între o curte largă, bogată în tot felul de zburătoare, și o întunecoasă livadă de pomi (parcă văd și acuma în salon tăierea capului Mariei Stuart, la care nu puteam privi fără spaimă, și un pastel înfățișînd bustul lui Napoleon I cu șuvița de păr poruncitoare și pătrunzătorii ochi albaștri).

Și ni tot schimbăm adăpostul în case străine, urmărind chiria cea mai mică și căsuța cea mai bună. Am locuit așa în fața bisericii Sfîntului Ioan, lîngă o frumoasă domnișoară care mi-a dăruit Imitația lui Isus Hristos - ce românește suna: Didița Florii - și aproape de cazarma gărzii civice, ale cărei trîmbițe îmi sunau de culcare în răcoarea nopților parfumate; am locuit în șoseaua Suliței, lîngă un evreu cu capul

ras și lîngă o armeanca ale carii grase prăjituri au săturat lăcomia mea copilărească; în strada Armenească, unde se înalță turnurile sure ale celor două biserici, deasupra caselor albe, cu curțile gospodărește pietruite; aproape de frumoasa biserică a Sfinților Voevozi, într-o căsulie mică-mică și veche-veche, cuprinsă într-un rai de grădină cu goldane mari și nuci nenumărate. Apoi, cînd aveam cincisprezece ani, vîntul întîmplării m-a dus mai departe. [...]....."...

Botoșanii istorici, adică bisericile, sînt încă singurul lucru în adevăr frumos și impunător. Mănăstirea Sfîntului Nicolae de la Păpăuți, pe care o știam în halul de ruină de altădată, cercetată de aproape, a dat la iveală, pe lîngă proporția perfectă a tuturor bisericilor lui Ștefan cel Mare, o bogăție nebănuită de podoabe. Pereții erau clădiți din cărămizi aparente și tăiați de bîrne smălțuite în verde, iar sus, supt acoperiș, se înșirau, ca fluturii pe o fotă, medalioane de smalț verzi și galbene, de toată frumusețea, înfățișînd animale apocaliptice. Astfel s-a și restaurat biserica, pe care o vezi astăzi scînteind ca un juvaer la capătul unei șosele prăfoase. Lucrarea pe dinafară e aproape

gata, și numai vechiul turn al clopotelor stă încă sărac și mîndru, în lepra-i neagră, ca un cerșitor spaniol.

Biserica aceasta, odinioară mănăstire, reprezintă ca și altele, de o vîrstă cu dînsa, un tip particular în vechea noastră arhitectură, care tip se află izolat între cele străine de pe atunci. Legătura stratelor adînci de piatră cu cele înalte ale cărămizii, așezarea turnului mic și elegant la mijloc pe o îndoită bază, modelarea de ocnițe pentru chipurile sfinților,

Încingerea cu brîie și fluturi de smalț ni aparțin nouă pentru epoca de mărire deschisă de Ștefan cel Mare și închisă puțină vreme după ce piatra mormîntului căzu asupra rămășițelor sfinte ale marelui voevod. [...]

* *

(1914) Botoșanii se înfrumusețează. El a căpătat străzi frumos asfaltate, lumină electrică, piețe largi; un mare teatru se construiește. Aspectul asiatic al unor cartiere se înlătură pe încetul. Un element lipsește însă pentru ca în aceste schimbări să se păstreze un bun gust, un respect de cele trecute, un simț de continuitate, elementele care dau adevăratul caracter unui oraș, fie și un oraș modern. Anume interesul

general pentru prefacerea lui rațională, pentru dezvoltarea lui logică, legătura sufletească dintre toți în vederea folosului ce ar putea să aibă orașul tuturora. [...]

SPRE HÎRLĂU

[...] cei dintîi domni ai țării Moldovei și-au avut aici reședința de la răsărit, din șes, lîngă leneșa și mica apă a Bahluiului care se strecoară, curată încă, supt înălțimile din dreapta, unde strălucește sus schitul lui Zagavie, reședința învățatului vlădică Amfilohie, de Hotin, fost student la Roma, care tălmăcea din italienește cea dintîi Aritmetică și cea dintîi Geografie, tipărită în 1795. Aici, la Hîrlău, Ștefan fiul Mușatei a fost înconjurat de oastea lui Sigismund, regele Ungariei, și a învins-o. De aici au pornit atîtea scrisori, atîtea hotărîri, atîtea drumuri ale lui Ștefan cel Mare și ale urmașilor săi pînă pe la jumătatea veacului al XVI-lea. Apoi, "cetatea Bahluiului" decăzu. Numai după vreo cincizeci de ani, ea se ridică din sfărîmăturile ei. Radu Mihnea, "nepotul" lui Petru-vodă Șchiopul și urmașul lui Petru Rareș, al lui Ștefan cel Mare, fu aruncat de vîntul

schimbărilor în scaunul Moldovei, din care stăpîni împărătește. Suceava, Iașii nu-i ajunseră ca reședințe, și el drese, pentru vară, curțile din Hîrlău. Și astăzi, în puținele sfărîmături ce au mai rămas în picioare, pe movila străpunsă de colții de piatra, de lespezi care au fost praguri de porți, se vede cărămidă lui Radu, lîngă vechea țesătură de bolovani a domnilor străvechi; țevile pentru apă de la baie trec și supt unele supt altele, doar ele sînt, desigur, fapta acestui Radu.

În față cu locul gol pe care se ridică vechea curte, se înaltă, strălucitoare în găteala ei nouă de cărămidă aparentă, de piatră răzăluită, de rotile de smalț verde și galben, biserica lui Ștefan cel Mare, de care nu s-a atins urmașul său Radu. Mică și armonioasă, cu turnul supțire și gingaș, ea înfățișează tipul neschimbat al bisericilor de pe acest timp. La intrare, aceleași rînduri de arce de piatră cuprinzînd ușa și aceeași podoabă de piatră săpată a Lereștilor înguste. Zugrăveala, care e destul de frumoasă, e mai veche decît anul 1608, cînd se înseamnă, prin zgîrieturi, moartea unui fiu de preot; ba într-un loc se vede scrijelat un an din veacul al XV-lea. [...]

Petru Rareș a lăsat biserica cealaltă, cu turnul înnegrit, încunjurat cu ocnițe, care a stat și ea multă vreme părăsită, pierzîndu-se și piatra cu pisania și amintirea ctitorului, pînă ce marele gospodar, "seniorul feudal" ce a fost în aceste părți Iordachi Cantacuzino spătarul, din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, a dres și această biserică a Sfîntului Dumitru, arătînd în lespedea sa amintitoare că "de cine este zidită dintr-nceput nu se știe".

SPRE TÎRGU FRUMOS

Tot înainte, drum pustiu prin praf. În primăverile bune e, în adîncul acestui pămînt răscolit și săpat, o nesfîrșită bogăție de ierburi înalte, în care miile de albine bîzîie, îmbătate, grăbite, voioase de prada lor dulce. Acum soarele nemilos, pe care nici un nor, nici o bură de ploaie nu-l stîm-pără, a nimicit răbdător aproape orice urmă de verdeață. Numai ici și colo, cîte un elești scăzut răsare alb în mijlocul trestiilor bogate ca o pădure. Departe, se văd arii de grîu, și o mașină de treier se îndreaptă către una din ele, în silințile liniștite a zece părechi de boi, cari înaintează ritmat în negurile prafului.

O fîntînă cu colac se deschide-n margenea drumului. [...] Caii toropiți de căldură scutură capetele lor coperite de muște și fac sa sună clopoțeii. Pe cînd cirezi înaintează de-a lungul miriștilor, întipărind pe cer semnul coarnelor

puternic arcuite, cete de oameni de tot felul și de toată mîna urcă și coboară, pierzîndu-se și răsărind pe culmea albă a dealului. Sînt săteni călări, ca niște regi ai dacilor de demult, și cosași ce și-au mîntuit lucrul, și secerători în grupe, și tovarăși de cale, dintre cari mulți poartă pălăria cu margenile mai scurte, legată cu panglică roșie, iar femeile lor vălul pe cap, cămașa bogată în amice și strîmta fotă neagră a locuitorilor de la munte. Ceva, mai departe, la dreapta și la stînga, vederea se deschide în voie pe cînd, în fund, dealurile se înșiră, ca un uriaș fund de scenă tivit cu albastrul vinețiu al înălțimilor celor mai depărtate. O bisericuță albă, răsare singură pe un deluleț; un tîrg destul de mare - mult mai mare decît Hîrlăul - stă tras în linie dreaptă, cu două bise-rice mari, vechi în frunte, iar, în valea prăpăstuită din dreapta, căsuțe de sat se prăvălesc în mijlocul livezilor.

E Tîrgu-Frumos, foarte veche așezare, cu biserică de la Petru Rareș, asupra căreia nu s-a oprit însă niciodată gloria țării. Și la Tîrgu-Frumos e iarmaroc, e bîlci. [...]

Raiul sămănătorilor, pe care-l părăsisem, începe iar, și de pe florile care cad în fiece an din mînile darnice ale firii, vîntul de sară culege

mirezme alese, care plutesc lin și se pierd spre zări, amestecîndu-se cu mirezmele milioanelor de milioane ale florilor, surori. În fund, crai-nou ține strajă-n cerul vioriu. [...]

IAȘI

[...] Sînt români cari n-au fost niciodată la Iași, deși n-ar trebui să fie nici unul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înțelegere foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviință de spiritul trecutului nostru, care trăiește aici mai viu și mai bogat decît oriunde aiurea, nu poate plînge îndeajuns pierderile de astăzi ale neamului nostru, acolo unde el în alte timpuri s-a manifestat mai puternic și mai glorios. În conștiința lui națională ar fi o lipsă dacă el n-ar fi văzut orașul care a fost și-și zice încă astăzi, cu mîndrie: "Capitala Moldovei".

Dacă stau să-mi adun, pentru a le povesti, cele ce știu despre dînsul, amintirea mă duce departe-departe și, ca a atîtor altora, sufletul meu însumi e zidit în desfășurarea din ultimele timpuri a Iașilor.

Familia mea fiind dinspre tata și dinspre

mamă, din Iași, orașul acesta e pentru mine aproape ca și orașul meu de naștere. Sînt călătorii de copil din care nu mi-a rămas nimic decît amintirea unor primblări oarecare, în uliți care nu au nume, nici coloare, deși au trebuit să le aibă odinioară.

Din alte drumuri, mai nouă, mi-a rămas în minte o voluptate de lumină, de lunecare în trăsuri minunate pe străzi largi cu luciul de marmură pe care oameni cu măturile le apărau de orice profanare îndelungată a gunoaielor. La noi, în Botoșani, ulițele aveau gropi, praf, paie, și noroiul zăcea pînă ce-l usca soarele și-l prefăceau trecătorii în pulbere, la noi felinarele cu gîtul de tinichea încîrligată, cu lampa de sticlă plină de petrol, de "gaz" gălbiu, fumegau numai din loc în loc la răspîntii, unde "fînaragiul" cu mantaua cenușie, ieșită de soare, păzea în "ghereta" de lemn înnegrit; asfalt era doar pe trotuarele cu care primarul Boian înzestrase orașul. Pe cînd aici trotuare și stradă erau deopotrivă de lucii, curate, ca și cum s-ar fi trecut cu peria peste dînsele; apa curățitoare se prelingea pe margenea de piatră a trotoarelor; din felinare înalte, lumina cădea splendidă, și altă lumină se revărsa din vitrinele cofetăriilor

și magazinelor ales împodobite. La noi, era singură grădina lui Vîrnav, în care am văzut pe Millo jucînd Baba Hîrca și celebrități străine, cărora "moșul Manoli" li împrumuta ca dar cinci lei, și care cîntau cançonete franțuzești cu înțelesuri care făceau ca "oamenii mari" să rîdă și să-și dea coate. Aici erau "hale de bere", înaintea cărora lumea stătea la mese pe trotuar, erau cofetării vestite ca Giovanni, care servea înghețată în forme nouă, ca Georges; erau grădini, în Păcurari și aiurea, unde se dădea toată vara teatru strălucitor, în românește. [...]

Odată am stat în gazdă la bătrînul Manolachi Drăghici, istoricul, un frate al mamei mamei mele - într-o casă din Păcurari, de unde se vedea în vale gara și - era în 1877 - trenurile ce se urmau unul după altul, ducînd soldați ruși la moarte. Altă dată am mers la o soră a tatălui meu, care stătea în niște case ce s-au dărîmat de atunci, pe un cîmp de bălării unde arsese curtea domnească, pe locul căreia s-a clădit pe urma edificiul mare și fără gust de astăzi: cele două rînduri galbene cu coridoare negre, rău mirositoare. Statuia lui Ștefan cel Mare de Fremiet, în care numai cu greu ai sa descoperi altceva decît un cal model și un foarte frumos

om tînăr purtînd coroană și barba în furculiță, statuia aceasta, păzită de două tunuri cucerite, nu se înălța încă, și în colț nu se vedea, roșie și albastră, cu sfinții săi tare văpsiți în ocnițele lor de cărămidă, biserica Sfîntului Neculai Domnesc, acoperit atunci cu o greoaie tencuială de nepricepere. Pe locui Mitropoliei de astăzi era o veche ruină, cu pereții crăpați, în care trăiau generații de buruiene. Pe locul Universității de acum stătea teatrul cel vechi, și pe locul teatrului de azi o urîtă primărie. Dar, încolo, strada Ștefan cel Mare, strada Lăpușneanu, Copoul, artera longitudinală, Păcurarii și strada Sf. Spiridon, întîia arteră latitudinală, strada Arcului și a Goliei, a doua arteră, erau mai-mai ca astăzi și-mi păreau ceea ce mintea omenească a putut născoci mai desăvîrșit.

Altădată, iarăși, am locuit la aceeași ruda, undeva în jos spre malul Bahluiului, într-o casă pe care o înecau uneori apele revărsate ale murdarei gîrle cu podurile acoperite de urma grăsimoasă a mînilor ce s-au purtat pe ele. Dar în șesul Bahluiului se întindea mai ușor cele mai mărețe zmeie, și pentru nevoia unui oraș mare de a fi așezat pe o apă largă, iute și curată n-

avem nici o înțelegere.

Pe urmă răsări, într-o nouă vacanță, aproape în față cu grădina Copoului. Atunci am cunoscut mai bine suișul acesta frumos între case boierești de mîna întîia - ceea ce lașii înfățișau încă mai liniștit, mai armonios, mai aristocratic. Iar. cînd veni din nou, unchiul meu, ofițer, mă luă să văd splendorile Copoului. [...]

Cînd, vara, frunza era deasa și umbra bună, cînd straturile încunjurate cu împletituri de vergi înfățișau toate chipurile și colorile felurite ale vechii grădinarii moldovenești, cînd hameiul și fasolea roșie căptușeau ca un covor țesătura de scînduri a chioșcurilor cochete din care se răspîndea sară un zgomot vesel de farfurii, de pahare ciocnite, de vorbă prietenească și de rîsete, simțeai tot temeiul sănătos al bunei vieți de familie de odinioară; adică simțeau alții cari gîndeau asupra unor lucruri așa de înalte, iar eu, la cei cincisprezece ani ai mei, răsuflăm lacom acest aer de fericire senină.

Atunci m-am strămutat la școala din Iași, și de-acum înainte viața mea fu mărgenită în alt colț al Iașilor, care, acela, s-a schimbat mult de atunci. În vîrful suișului ce venea de la gara: strada Arcului, cu hanuri ieftine, internate

particulare pentru elevi, pivnițe de vin, crîșme și căsuțe, printre care se mișcau trăsurile la tren și de la tren, stătea încă, așa cum fusese zidită cu vreo jumătate de veac în urmă, Academia Mihăileană din alte timpuri. Două trupuri de case cu două rînduri, văpsite galben, pe care le lega pe deasupra străzii, arcul, cu ferestile lui rotunde. În dreapta era liceul-externat și cîteva dormitoare și repetitoare, pe cînd clădirea, mai mare, din stînga era păstrată numai pentru internat. Eu eram intern.

Am fost însă numai un an, în duminecile și sărbătorile căruia străbătui și în alte părți ale marelui oraș, oprindu-mă totdeauna cu o dragoste deosebită în grădina Copoului, ce-mi ajunsese cunoscută în toate ungherele și cotloanele ei - palat; de verdeață al celor dintîi visuri ale mele. Și, chiar cînd mi se deschise lumea mai liber în anul următor, cercul rătăcirilor mele visătoare rămase aceleași, și aici e vorba numai de aceste rătăciri și de descoperirile de lucruri nouă ce aduceau. Și din timpurile de student îmi vine în minte vechea "Școală Normală Superioară" din fața Orfelinatului, de unde drumul mergea în sus la biserica lui Vasile Lupu, Golia, al, carii turn

înalt și greoi stătea încă întreg în picioare, înaintea curții întunecoase unde nebunii rîdeau cu hohot sau plîngeau amar de bucurii și năcazuri ce n-aveau ființă decît pentru dînșii, la biserica sturdzească a Bărboiului, cu arhitectura neobișnuit de complicată și dibaci întrețesută după norme apusene, la micul Sfîntul Sava a lui Petru Șchiopul din al XVI-lea veac, la cartierul lipovenesc, curat ca un pahar, la rîpa de ciumă a Bahluiului. Dar drumul nostru cel mai obișnuit mergea în sus, pe lîngă piața Primăriei, în colțul căreia Miron Costinul lui Hegel stătea pe gînduri, în șuba lui de bronz, pe lîngă clădirea oblonită și lăcătuită a maicelor franceze, care întindea pe trei străzi zidurile-i moarte, și, apucînd în dreapta, peste strada Sfîntului Spiridon cu imen-su-i spital și turnul cel mare, rotunzit, al ceasornicului, țintea la Universitate. Clădirea fusese Curtea, palatul domnilor moldoveni de la începutul veacului al XIX-lea și îndreptățea această menire prin frumusețea gravă a fațadei străbătută de ferești mari, prin lărgimea aulei sale și puterea zidului ce c încunjura; armele Moldovei stăteau încă, săpate pe o placa de marmură, deasupra porții de intrare. Pe drumurile înguste și foarte

murdare din dreapta și din stînga te ridicai spre Sf. Atanasie, spre biserica Vulpii, spre Sărărie și spre cartierele boierești înalte. [...]

MĂNĂSTIRILE DE LÎNGĂ IAȘI

[...] Spre Galata drumul urmează prin șesul ars de soare, unde trăiește numai o iarbă mică, aspră, negricioasă, pe care o caută caii lăsați slobozi și cîrdurile de oi lînoase, cu picioarele supțiri și ochii de supunere blîndă. Șoseaua se înalță pe încetul [...]

Biserica se înalță în mijloc, căruntă, neîngrijită, dar tare ca granitul. Petru Șchiopul, biet domn cucernic și bun, o clădi cu dragoste și cu multă cheltuială, luîndu-se după modele din Constantinopol, care se deosebiau foarte mult de zidurile lui Ștefan cel Mare și ale celuilalt Petru, Rareș, înaintașul Șchiopului. Pridvorul e o întreagă clădire deosebită, alipită la trupul bisericii: răzimat pe două contraforturi zimțuite, el are două rînduri de ocnițe și e străbătut de trei ferești. Biserica însăși e mult mai înaltă și

mai încăpătoare decît cele vechi, dar podoabele, afară de aceleași ocnițe, lipsesc cu totul; ferestile sînt mici și goale; cele două turnulețe n-au putere și eleganța lor e mai slabă decît în bisericile trecutului de lupte.

Cetățuia vine aproape în față, despărțită prin valea adîncă pe unde trec liniile căii ferate, vale de spini și de pustiu prin care rătăcesc porcii slabi ai mahalagiilor din apropiere. Dealul se înalță deodată, cu coastele-i pîrlite și săpate în gropi risipite - pe care le-au înlocuit acum plantațiile încă șubrede și sămănăturile mănăstirii - model cu aspri călugări țărani. E așa de ușor de luptat, încît trebuie să crezi că în acest loc a fost de la început Cetățuia de apărare a tîrgului domnesc, a tîrgului de negoț și popas din vale, care se desface din vîrful înălțimii mai frumos decît de oriunde aiurea, înșirînd toate grădinile, tot haosul caselor sale albe, toată cununa veche a bisericilor, de la pestrițul lăcaș al lipovenilor din dreapta, cu turnurile învîrtite, pînă la marea Mitropolie gălbuie, cu stilul apusean, de împrumut, pînă la bisericile mărunte către Copoul a cărui cazarmă masivă se vede limpede la capăt.

Ctitorul bisericii din Cetățuia, astăzi înnoită

între zidurile frînte de care fusese înounjurată la început, a fost Duca-vodă, a cărui domnie căuta să imite pe a lui Vasile Lupul, ocrotitorul acestui grec cu noroc. În biserica lui Duca se vede urma Trei Ierarhilor lui Vasile. Pridvorul samănă cu acel de la Galata, dar fereștile sînt lucrate măiestrit în piatră și au caracterul gotic de la bisericile lui Ștefan; cele de pe laturile naosului sînt încadrate fin cu ciubuce însemnate jos cu două rozete. Turnurile sînt iarăși asemenea cu ale Galatei, dar la mijlocul lor trece un brîu de piatră împletit. Același brîu de ciubuce încinge toată biserica, tivit sus și jos cu cîte o horbotă de frunze și flori săpate. El înseamnă și toate nervurile bolții. Ușa de intrare în naos mai are un cadru pe care sînt aplicate frumoase și originale rozete. Pînă și mormîntul doamnei Maria, fiica lui Duca, e o mică lucrare de artă în această ultimă înfățișare moldovenească a frumoasei arhitecturi de țară.

Cele mai multe picturi sînt vechi sau reproduc pe cele de la început. Pe păretele din dreapta, cum pătrunzi în naos, vezi pe ctitor, frumos bărbat cu barba rotundă, cu cuca-n care sînt împlîntate pene de struț, cu haina de brocard verde, peste care e aruncată alta fără

mîneci, punînd guler și mar-geni de blană și șireturi de aur pe piept. Fiul său Constantin are aproape aceeași îmbrăcăminte: coconul poartă o pălăriuță roșie, cu blană jos și pene de struț la o parte. Doamna Anastasia e înveșmîntată într-o rochie de brocard siniliu, prin care trec mînecuți, de mătasă albă cusută cu fir; din pieptarul de fir se prelungesc bete aurii ce se înfășoară pe mîni. Domnițele Ecaterina, Ileana, care a fost soția lui Nicolae Costin, Ruxandra, Maria au rochii de același fel, roze și roșii. Pălăria tuturora e ca a "coconului" Constantin.

Zidurile vechi au rămas întregi pe trei părți, cu spărturile înguste din care odată trăgeau puștile; numai spre Galata malul a lunecat cu tot ce purta pe dînsul. A rămas măreața clopotniță, timbrată cu una din cele mai frumoase înfățișări ale bourului Moldovei. Neatinsă s-a păstrat vechea "baie" - de fapt: cuhne-domnească supt cupola în care adînc s-au înfipt rădăcinile buruienii. Dar din cămările lui Duca bogatul, ale frumoasei și neastîmpăratei doamne Anastasia și ale copilelor domnești era în picioare numai un horn afumat de focurile vechilor ospețe și o splendidă sală cu bolți gotice pe care le pecetluiau la încheieturi

delicate rozete de piatra; într-un colț un sfînt din zilele creștine răsăria încă sfios, șters de vreme ca și cum l-ar fi cuprins o ceață. [...] în față cu dealul Cetățuii, Frumoasa se vede adîncită, cu cele patru turnuri de tinichea care sticlesc la soare, clădire cinchită, al carii rost nu-l prinzi de la început. [...]

Biserica se ridică albă, înaltă, clădită într-un stil cu totul neobișnuit la noi. Arhitectul lui Grigore Ghica din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, chemat a înlocui vechea biserică de pe la 1590 a lui Balica, a lucrat după norme apusene, și a făcut o zidire religioasă în stilul Renașterii, cu fronton antic, cu coloane, cu ferești înalte și largi, fără desfășurarea de linii a bisericilor Răsăritului. Frumoasa impune prin proporțiile ei mari, care întrec pe ale orkării biserici din Țara-de-Sus, dar "frumusețа" ei stă mai ales în interior, cu atît mai mult, cu cît frontonul disarmonic e rău păstrat, cojit și stricat încă printr-un adaos de lemn roșu și de sticlă. Înăuntru priveliștea e însă în adevăr măreață: turnurile de tinichea, fără zid și croite numai ca acoperișuri de turnuri, cresc prin boltirea lor întinderea, liberă de orice piedici, a clădirii luminoase. Opt stîlpi de marmură

vărgată cu roșu împodobesc și sprijină, întinzîndu-se sus cu căpițele de stuc albastru, aurit. Pe pereți se văd sfinți foarte frumoși și chipurile Ghiculeștilor: Grigore-vodă cu fața rotundă, barba infoiată, doamna, fiii, Scarlat și Matei, copii cu privirea blîndă, cu toată cuca greoaie și hangerul înfipt în brîu, apoi sus, moșii și strămoșii, fanariotizați la reparație, cu bărbi negre și albe, cu aceleași cuce obișnuite numai în veacul al XVIII-lea. Icoana de argint închinată Maicei Domnului de Ecaterina Ruset, doamna lui Constantin Mavrocordat, scînteie în fața catapeteasmei, ale cărei aurării par noi. [...]

VASLUI

De la Iași spre Vaslui, dealurile se urmează împodobite cu sate, precum se vede ceva mai sus pe linia Prutului, unde cuprinzi, cum am zis, dintr-o singură privire, trei grămezi de case pe trei înălțimi deosebite ce închid o singură parte a zării. Așezarea Vasluiului samănă cu a Dorohoiului, fiind însă mult mai frumoasă decît aceasta.

Orașul nu apare pe o creastă de deal, ca dincolo, ci e risipit mult mai capricios. Nu sui și cobori pe străzi ca acolo, ci ele se întind mai la aceeași înălțime, pe cînd de jur-împrejur mari înălțimi încunjură, acoperite cu frumoase păduri. Ai pretutindeni, la orice deschizătură a liniei caselor, fundul de scenă al coastelor albăstrii. Dintre ele pornesc vînturi răpezi, care curățâ aerul și fac din Vaslui orașul cel mai sănătos al Moldovei.

HUȘI

[...] Te urci pe una din înălțimile ce-și încălzesc la soare coastele acoperite de vii, și deodată în vale privirea-ți se coboară asupra caselor albe, împrăștiate într-o neorînduială veselă, ale Hușului.

Orășelul a fost bine administrat mai mulți ani de zile. și se resimte de aceasta. Clădirile publice nu sînt totdeauna de gust, dar arată multă tragere de inimă și dorință naivă ck a înfrumusețea. O grădiniță publică e lipsită numai de public - care nu se vede nicăiri în acest colț "bulgăresc" ck burghezie; nici la ferești, nici în cerdace, nici în lungile curți, ce se continuă prin livezi, nici în trăsuri, nici pe trotuarele străzilor, așa încît căsuțele frumușele par goale de locuitori. De jur împrejur se întinde cingătoarea de bogăție, odinioară, a viilor.

Episcopia Hușilor a împlinit de curînd patru sute de ani. Biserica episcopală, o clădire cu

două turnuri, mărișoară, dar fără arhitectură - căci s-au stricat liniile ctitoriei lui Ștefan cel Mare - e îngrozitor de văpsită cu cenușiu. Mania văpsirii a mers așa de departe, încît pînă și buchile cirilice de pe pietrele mormîntale au fost date pe deasupra cu negru. Rămășițele din biblioteca lui Veniamin Costachi, fost și episcop de Huși, au fost descoperite în căsuțele din curtea încunjurată cu masive ziduri vechi. [...]

BÎRLAD

Drum printr-un ținut despădurit, sărăcit, stors de o sete nechibzuită pentru bani în clipă.

Deci, între dealuri aproape goale și, acum, nespus de prăfuite, stă Bîrladul, care nu se înalță, ci zace între pomii livezilor sale, de o parte și alta a unei rîpe rău mirositoare. Imaginația altor timpuri a pus aici o Palodă romană - care dădu numele unui ziar local - o republică a începuturilor românești, un principat al "Bîrladnicului" Ivanco Rotislavovici. De fapt, nimic din aceste mîndre alcătuiri n-a ființat vreodată. Bîrladul e un sat care s-a prefăcut în tîrg, mulțămită unor negustori coborîți de sus, din Galiția, sau urcați de jos, din Galați, încă din al XV-lea veac, cînd oamenii lui Vodă luau aici vamă. [...]

Nici un alt oraș din țară n-a păstrat așa de bine ca acesta icoana satului din care s-a dezvoltat. Orășenești sînt doar pavajul - să-i

zicem mai bine cu vechiul cuvînt, mai potrivit, caldarîmul - vestit poate pe vremea sa, dar astăzi unul din cele mai strașnice mijloace de pedeapsă pentru cine-și scîlcie ghetele, pe jos, sau își dîrdîie oasele, în trăsură, pe dînsul - și Strada Mare. [...]

Încolo șerpuiesc, între garduri de nuiele și zăplazuri de lemn, străzi nesigure, fără scop - de sat mare. Curțile sînt vaste, puind hotare largi față de trecător și de vecini. Case frumoase se văd rar printre aceste clădiri darnic risipite. [...]

Bîrladul are o singură biserică mai mare, în mijlocul unei întinse piețe de tîrg, fără hotare drepte. E o clădire fără nici un fel de frumuseță, strivită supt turnuri grele, reînnoită în chipul cel mai vulgar.

Un pod de scînduri vechi, putrede, tremurătoare, acopere "rîul" Bîrlad, pe care-l știam mai sus, în ținutul Vasluiului, ca o apă vioaie și limpede supt maluri de lut prăpăstioase, dar care aici apare ca un pîrău păcătos, aproape cu totul supt de soarele verii nemilostive.

Dincolo de această biată rîpă, vrednică de o astfel de trecătoare, se întinde șoseaua fumegînd de praf între dealuri mici, cu verdeața veștejită

cu totul. În dreapta e Dealul Mare, cu suișul greu, unde găsesc, în vîrf, gospodăria bine întemeiată, curțile boierești, via, ale d-lui Lupu Costachi. De aici pînă la Prut, unde sînt viile Hușilor, pînă în Siret, la vestiții Nicorești, cărora li răspund, dincolo de larga apă, Odobeștii, se întinde al doilea ținut producător de vinuri al Moldovei.

De pe șosea, Bîrladul se vede numai ca un amestec urît de căsuțe și arbori, fără linii fixate, fără înălțare, fără perspectivă, fără, măcar, turnurile de biserici care aiurea străpung locuințile și livezile învălmășite. Trecutul e aici cu totul mort, în ciuda patimei locale pentru amintiri de Palode și republici; prezentul n-are nici o însemnătate vie și nu îndreaptă spre nici un viitor. Cine ar putea preface acest întins sat vechi într-un oraș modern, cînd lipsește bogăția și rostul de muncă din care ea izvorăște ?

PE DUNĂRE. GALAȚI

[...] Spre port te cobori prin străzi urîte. Colo jos, Dunărea e largă, cuprinsă între maluri, dintre care cel vechi românesc e mai înalt decît cel dobrogean. De o parte, numai corăbii cu pînze își răsfiră funiile. Dar mai sus vapoarele stau unele lîngă altele pe cînd, pe mal, movilele de cărbuni așteaptă cumpărătorii și căruțe se grăbesc spre încărcare cu butoaiele de vin din recoltele anilor trecuți. În docuri, sacii de grîu trec pe scîndurile altor vapoare, care-și așteaptă povara hrănitoare.

Dar nu e aici, ca în Brăila, cu tot numărul, acestor oaspeți plutitori din depărtata străinătate, orînduială în clădiri, vălmășag de căruțași, mișcare în zecile de magazii cu adîncimile întunecoase și acel răsunet de ciocane, acel bocănit laborios de fiare, care formează ca răsuflarea neîncetată a zilelor de munca, de schimb roditor în marele port

muntean. Aici căruțele se coboară deosebit din multele străzi tăiate fără socoteală; în aceste străzi se văd ruine, case părăsite, colțuri de buruiană murdară, bălți cu apă clocită. În această întindere mai mare nu e voiciune, nici veselie. Și bătrînul oraș, care și-a pierdut trecutul, nu are încredere în viitor.

De pe o stradă laterală văd, gropi și mîncături de maluri gălbui, pînza de sidef mișcătoare a Brateșului, marelui lac de belșug, de care legenda a legat numele lui Petru-vodă "pescarul", care prinse în undiță, fără să prevadă, inelul de domnie al lui Ștefan cel Mare, uriașul său părinte. Marea întindere de apă se odihnește, fără luntri, sub recele cer de plumb, pe cînd în gropi, femei foarte sărace, în polcuțe și rochii de cit, culeg buruiene.

SPRE TULCEA

[...] Sînt pe coverta "Domnului Tudor". Pe pupa șlepului legat cu funii groase de vaporul care-l mișcă, fîlfîie tricolorul, și aceleași culori se desfășură în vîntul de toamnă pe vaporul însuși. Acesta a fost clădit, cum spune tabla de alamă, la 1900, în atelierele de construcție navală de la Severin, și e a 53-a operă a acestora. Căpitanul poartă uniforma țării și a fost ofițer în flota de război. Marinarii se cheamă Vasile, Ghiță; comanda, în care se amestecă vorbe străine: "pupă", "a recupera", se dă în românește. Elementul internațional îl formează numai cucoanele și papagalii, care încearcă, deopotrivă, franțuzește. [...]

Isaccea e un număr de căsuțe foarte umile, revărsate pe coasta unui deal dobrogean ars de soare și uscat de toamnă, împrejurul ei statul își are plantațiile de tutun, iar pe alt deal ca acesta se face vinul de Niculițel, cel mai bun din tot

ținutul. Poloboace așteaptă să fie încărcate pe un șlep. Cîțiva oameni cu căciulă sau cu fes, așteaptă la debarcader unde păzește soldatul de marină.

Iarăși malul nordic jos, veșted; iarăși în partea Dobrogei, păduri. Cursul mărețului rîu atinge cea mai mare lățime a unui rîu european: e un adevărat împărat al fluviilor; care-și scaldă în lumina ce-l întinerește necontenit cu puterea ei făcătoare de minuni zalea de oțel albastru a valurilor, lungul păr umed al trestiilor. Pămîntul lutos, moale, se despică supus, în calea mersului învingător al domnului său și se dă în lături ca să-i îngăduie toanele nebunatice, cînd un nou aflux de tinereță îl aruncă pe cărări oprite. Ai crede că pe acest singur drum triumfal el va ajunge în brațele mării, întunecate și puternice. [...]

Încă de la începutul desfacerii apelor, privirea se lovește în fund de un deal, de un șir de dealuri lipite între ele, pe care sînt stropite case albe, multe și rare, ca niște flori de cîmp răsărite pe o pajiște săracă. E un oraș dobrogean, și arată să fie un foarte mare oraș. Întîlnești o insulă mare, o încunjuri; și se pare că te închizi într-un lac, și-ți răsare o trecătoare

de apă albă, care se întinde apoi ca un braț de rîu. Orașul pare că-ți tot vine înainte, cu mahalalele lui deschise ca niște brațe primitoare. Pe un deal rotund, pe un scund muncei se vede o suliță arătătoare, care cheamă de departe atenția.

Iată-ne în sfîrșit în bazinul tivit pe jumătate de casele orașului. Îl vezi acum în cele mai mici amănunte, căci, primitor cum este, dorit de lumină și de oaspeți, el îți arată tot ce cuprinde. Un chei larg, uliție strîmte, strîmbe, de cetate veche turcească, agățîndu-se pe coasta celor patru dealuri, biserici, dintre care una, lipovenească, se mîndrește naiv cu coperișurile-i verzi, edificii publice. [...] Iar sus de tot, aleargă pe muche o golgotă de mori, care-și lungesc în cerul de amurg ca niște negre brațe de cruce aripile de lemn vechi. Aceasta e Tulcea. Odată a fost schelă turcească din nordul Dobrogei și cel mai însemnat din orașele acestei peninsule formate de Dunăre și Mare. [...]

* *

O primblare înăuntrul orașului aduce lucruri nouă pe lîngă impresia generală de la început. Străzile sînt bune, și acesta e darul de căpetenie pe care l-am făcut orașului, care înainte de

aceasta avea numai vechile drumuri ale tuturor timpurilor, pavate cu praf și cu noroi. Judecînd-o ca port dobrogean, străbătut de căruțe cu mărfuri, ca tîrg la care zilnic aleargă din satele de prinprejur sătenii de toate limbile, Tulcea e apoi, desigur, curată. Cîteva străzi centrale grămădesc mici prăvălii, în care e multă mișcare și viață. Mahalaua lipovenească e un sătuleț curat, în mijlocul căruia se ridică biserica atît de vopsită. În piața unde căruțele abia încap unele lîngă altele, pe cînd căciulile, fesurile, cealmalele se învălmășesc, înfrățite numai prin faptul că purtătorii lor au aproape aceiași șalvari, e un frumos tablou de viață orientală, cu adausul rar al pavării și măturării străzilor. Toate bisericile: cea bulgărească - o casă mare, avînd înainte, un turn - cea rusească, mai mare decît toate celelalte, cele lipovenești, cea românească, asemănătoare cu bisericile muntene din șes, sînt bine îngrijite. [...]

Ce se vede mai frumos aici însă, (dealul Horei n.n.) e priveliștea înconjurătoare, cum nu se află multe în toată țara. În față se întinde panglica de azur mișcătoare a brațului Sulina, învîrtindu-se ca un șarpe; departe în dreapta înălțările pămîntului lasă să se vadă o parte din brațul

vecin, al Sf. Gheorghe. [...] Tulcea însăși se răsfiră în toate părțile, albă, scînteietoare. În dosul ei, o largă întindere prinsă de apele netede ale lacului albastru. Priveliștea întreagă se încheie în aur, alb și azur.

SPRE SULINA

Pe braț la vale. Înaintea unei dumbrăvi cu arborii rari, Dunărea se răsfață într-un lac nemărginit, care în fund se despică. Brațul Sfîntul Gheorghe fuge în dreapta, cu unde de argint - un braț mort, unde nu sînt decît luntri de pescari, un tîrg de ultima mînă, ca Mahmudia, și, la capăt, smîrcuri pentru cuibăritul păsărilor de mare și pentru împiedicarea corăbiilor ce lunecă pe luciul larg al mării.

Brațul Sulinei, acel ce duce spre porturile noastre mijloacele de negoț ale lumii, urmează înainte, între malurile de lut coperite de arbori rari, cu buruieni uscate, printre care pasc turmele, cirezile și în josul cărora se adăpostește mica luntre neagră a pescarului lipovean. [...] Comisiunea Europeană, bună gospodină în casa altuia, a pietruit întîi un mal, apoi amîndouă, legînd de două ori prin canele drepte cursul

corogit în coturi al rîului, curățîndu-i fundul mîlos, prin dragele sale mătăhăloase și îndreptînd după cele mai bune norme navigația. Trec la scurte intervale, în asaltul spre cîștig, corăbii mari, greoaie; engleze, italiene, austro-ungurești, rusești, remorchere cu toate steagurile în vîrful catargelor, vase cu pînze purtînd pavilionul roș cu semiluna albă, luntri ale Comisiunii, al căror steag poartă dunga albastră cu literele C.E.D. (Commission europeenne du Danube) , între două dungi roșii la margine. Din cînd în cînd răsar pe mal sate cu căsuțe așezate în șir, gospodării destul de sărăcăcioase. [...]

Uneori locuințe izolate, acoperite cu stuf, în care și-a făcut sălașul vreun arendaș sau antreprenor de pescării. După un călduros apus de soare, care rugînește apele ușor încrețite de vînt, noaptea stropită cu stele se lasă asupra noastră, pe cînd vaporul întîrziat aleargă tot înainte în canalul drept ca drumul săgeții.

La 7 de sară - de noapte acum, în octombre - sîntem în largul port, de rîu de mare, al Sulinei. Îl semnalează urletul aburului, strigătele de comandă, luminile ce clipesc somnoroase pe funiile vapoarelor și de-a lungul cheiului. [...]

Plecarea înapoi spre Galați se face la răsăritul soarelui rece de toamnă. De pe coverta vaporului se văd corăbiile cele mai felurite ale străinătății odihnindu-se sau pregătindu-se de cale - între ele canoniera noastră Grivița, pe care marinarii fac spălătura de dimineață - o linie palidă de mare, pe care se mișcă depărtate vase negre, și marginea de case pestrițe a Sulinei, în fața căreia, de cealaltă parte a portului, se prelungesc magazii înnegrite de fum, fabrici, ateliere de fierărie. [...]

SPRE BRĂILA

[...] O gară spațioasă, bucșită de lume bine îmbrăcată, care se mișcă în toate părțile, în duduitul nerăbdător al trenurilor de marfă ce așteaptă. O alee de bulevard se deschide în noapte, luminată slab, supt apăsarea unor balauri de nori negri, de cîteva felinare de petrol, care nu se prea potrivesc cu frumosul pavaj, unic în România, pe care luneca liniștit roțile birjei mînate de un urît birjar cu șapca pe ceafă.

Ai crede că la capătul acestei dumbrăvi îngrijite, prin frunzișul rărit de toamnă al căreia se văd înalte case cu fațada străbătută de lumini, se deschid străzile largi, cu case înalte, egale în bogăție, pe care le cunoșteam de înainte, prin faimă, ale Brăilei comerciale. Și aici însă satul, vechiul sat murdar de sub puternica cetate a turcilor, pe terenul scurmat de ghiulele și stropit de sînge al căreia se ridică

acest port de căpetenie al Dunării românești - satul acesta-și reclamă drepturile antice. Vezi mici căsuțe, circiume dese, dar nu și frumoase, maidane, multe maidane, care sînt, ce e drept, îngrădite. Mă prinde de la o vreme teama că aceasta ar putea să fie toată Brăila, căsuțe și circiume pentru petrecerea zgomotoasă a corăbierilor de toate neamurile, iar undeva lîngă port, cîteva case, vaste și scumpe, ale administrației.

Iată însă că zidurile se îndesesc, se înalță de amîndouă părțile străzilor largi. Tramvaie electrice lunecă scăpărînd pe șine. Apoi linia de palate se mîntuie într-o piață, care e miezul Brăilei. Nici un oraș din România n-are o astfel de piață, și ea-și află cu greu părechea chiar în centrele mai mici ale Apusului. În mijloc e un parc desăvîrșit întreținut, care se desface la acest ceas de noapte, sub cerul mînios, în lumina felinarelor ce clipesc slab, ca o masă întunecată. Drumuri o străbat în toate sensurile, și o înconjură străzi neobișnuit de largi, alcătuind un dreptunghi. Clădiri înalte, unele deosebit de monumentale, ca Teatrul Ralli, Hotelul francez, formează zidurile care domină, pe cînd străzi lungi își înfundă, în sus, în jos, în

stînga liniile de lumini; cafenelele, cofetăriile, tutungeriile, prăvăliile de stofe, de brînze-, turi, de haine, de pălării, librăriile au încă vitrinele lor ninate: cumpărătorii și clienții sînt români, greci, italieni, chiar olandezi din Rotterdam, care cer în franțuzește și iglezește cărți poștale cu vederi din Brăila. [...]

Ziua desfășură frumusețea orînduită a marelui port românesc. După ce, prin tratatul din Adrianopol, la 1829 - nu are nici o sută de ani de atunci, și Brăila mai are timp să se dezvolte pînă ce va ajunge să-și serbeze centenarul - locul pe care se ridicase cetatea, pentru totdeauna dărîmată, a Brăilei, fu încredințat Țării Românești, din care fusese dezlipit - buna gospodărie a lui Alexandru-vodă Ghica întemeie cu socoteală și pricepere portul unde corăbiile Europei erau să vie de acum înainte în voie sa caute rodul muncii locuitorilor principatului. Se desemnă mărețul centru al pieții, se traseră liniile bine croite ale străzilor, se fixară hotare, care au fost însă adesea ori întrecute. [...]

Docurile însă, imensa clădire de la capătul cheiului, care au înghițit mulți bani, nu fără să aducă totuși un folos potrivit cu cheltuiala. Dar,

afară de docuri și de cheiul însuși, pe care localnicii l-ar dori mai mare, mai încăpător, afară de liceu apoi, clădirile administrației nu se deosebesc prea mult. Vama, poliția portului n-au nici o înfățișare; cea din urmă e grămădită în vreo două odăițe murdare, cu geamuri sparte, într-o casă urîtă oarecare (sergenții de oraș sînt, dealtminteri, și ei, dintre cei mai păcătoși ce se pot închipui) prin case și prin oameni, cîrmuirea nu se vede mai deloc, cu toate că s-ar cădea să se vadă mai mult decît aiurea la această poartă larg deschisă a țării. [...]

Apoi, prin același șes cu iarba uscată de raze fierbinți și, acum, de vînturi reci (dincolo de șirul de arbori din stînga curge Dunărea, și înălțimile dobrogene, albăstrite de depărtare, închid zarea), printr-o pădurice și iarăși prin șesul uscat, ajungi la Lacul Sărat.

Lacul, lungăreț, întinde pînă departe luciu-i de oțel, cu ape atît de grele încît vîntul cel tare abia le încrețește ușor într-o parte. Aleea cea mare se întinde între vile de gust, din care bolnavii de boale, bolnavii de urît și bolnavii de inimă s-au dus cu toții, lăsînd grija așezărilor pustii unei caraule și unui paznic, care prin grai și mărturisiri se dovedește a fi un țăran din Sas-

Sebeș, unde ar dori să-și și încheie bătrînețele, lăsînd ceea ce a agonisit aici, copiilor. În dosul aleii, parcul vechi se întinde pînă departe cu înguste cărări și desișuri pe care nopțile de vară le vor fi umplînd de o fermecătoare taină, dar prin care acum se plimbă vîntul de moarte, suflînd frunze galbene și roșii care tresaltă fugind. Paznicul s-a dus; ruinele unei vile de curînd arse înalta încă miros de tăciune stins. O viață mai puternică o aduce în această singurătate de opt luni pe an numai tramvaiul electric, ce huruie repezindu-se pripit pe cîmpia ce se gătește de odihna albă a iernilor aspre pe malul Dunării bătrîne.

ÎN SUSUL DUNĂRII

[...] Un vînt puternic vine de la sud și el mînă înainte corăbii turcești, pe care marinari cu fesuri și cealmale rnînuiesc funiile, pe cînd cele două sau trei pînze, rotunjite în încordarea lor albă, ca niște piepturi de păsări de apă, trag în sus pe apa albastră, încrețită de un tremur de grabă, lemnul sculptat, văpsit, împodobit al

luntrii încărcate cu mărfuri dobrogene: grîne, lemne și pietre de clădit. Odată trec patru în rînd, într-o înaintare mîndră, dar lină, vechi-vechi, printre remorchere, șlepuri și vapoare - ca niște rămășiți frumoase ale unei lumi așa de îndepărtate, încît se pierde în timpurile clasice, cînd tot corăbii de acestea despicau într-un triumf armonios mărețul fluviu...

[...] Iar mai încolo, printr-o deschizătură a margenii lutoase copleșite de buruieni, un val mișcător de argint străbate, luptîndu-se cu Dunărea pentru a-și păstra mersul deosebit, pînă ce la urmă el se pierde într-un ascuțiș. Aceasta e Ialomița, iar schelă de la vărsarea ei se numește Gura Ialomiței, după cucerirea pe care o face aici fluviul, Piuă Petrei, după o piuă de sumane a unei Petra sau unui Petre, ce și-or fi avut și ei celebritatea în vremuri, iar și mai înainte se afla aici însemnată schelă a Tîrgului de Floci (de lînă nedărăcită), unde s-au dat unele lupte și s-au adus multe mărfuri. Din toate acestea a rămas numai, la un capăt de Bărăgan, un vast cîmp sămănat cu pietre fărîmițate, un colț de zid amintind biserica de odinioară, lespezi cu inscripții, în jurul cărora se ară, și, lîngă apa sură sau albastrtă a Dunării, un rînd de case

șubrede, de noroi și stuf, încunjurînd o largă biserică nouă și totuși îmbătrînită, în zidul pripit al căreia se prinde ciudat o marmură sepulcrală din veacul al XVII-lea, cu frumoase linii chirilice.

Acum iarăși în dreapta s-a tras perdeaua de arbori, în josul căreia Dunărea s-a jucat în vremile ei de neastîmpăr primăvăratec, tăind dungi și zmulgînd sălciile din rădăcină. Viața care se vede e dincolo, pe malul Dobrogii, care-și scoate acum la iveală, cînd nu vine la mijloc un ostrov cu vegetația sălbatecă, înaltele ziduri de stîncă. Iată una, acoperită încă sus de un ușor covor de iarbă palidă ca o catifea veche, roasă, ici și colo, în mușcături sîngerate, pe cînd unghiul interior, gălbui, se despică, se rotunjește într-un fel de monstruoase ciuperci, se prelungește în fălci cu dinții ascuțiți, se sapă în scorburi. Sus, un grup de fete cu rochiile de cit privesc la vaporul ce înaintează.

De la această stîncă pornește o grădină sălbatecă de case, care amintește, în mult mai mic, Tulcea. O stradă de piatră răscolită apucă la deal: se văd multe case cu cerdace și acopereminte de vechi olane roșii; o geamie ridică spre cer degetul arătător al mineretului

alb. La o parte, căruțe mișună în toate părțile, lîngă margenea tăiată în piatră a apei. Apoi o altă mamină de stîncă gălbie, pătată cu alb. În vîrf se păstrează încă, spre oraș, rămășițile fără formă ale cetății Carsum, pe care romanii au înălțat-o după modelul cetății vechi cît lumea pe care o duraseră mînile uriașe ale naturii, tăind ziduri mărețe, ce se despică prin săpături adînci și se cufundă drept în apa fugară. Unde lipsește încunjurul stîncii, erau întărituri omenești, ale căror urme se mai văd încă, așa încît cuibul bătrîn se încingea de pretutindeni cu zale împotriva primejdiei malului, veșnic tăcut din față. Pămîntul se scutură pe încetul de enorma zidărie veche, și păsări de apă trec prin scorburile păzite odată de ostași. Mai departe, în tîrgușorul cu străzile largi, abia sămănate cu case în stil dobrogean, de veche datină balcanică, mari risipiri de piatră și gropi adînci arată redutele turcilor. [...]

CERNAVODĂ

Printr-un amestec de țermuri și insule, se vede, sus de tot o țesătură de fire, care pare că atîrnă în văzduh. Apropierea demască stîlpi de piatră înfipți în Dunăre, pe care se razimă acea însăilătură aeriană, înnegrind pe albastru. Un capăt al marelui pod, impunător prin proporții, dar, ca toate podurile moderne, prea puțin material ca să robească privirile, se razimă pe insula Borcea. De aici el urmează printr-un viaduct: de acolo un nou pod pornește, păzit do dorobanții de bronz. Iar alți dorobanți de bronz au paza la piciorul care apasă stăpînitor, făgăduind, trăinicie și civilizație, pe stînca Dobrogei cucerite.

De la debarcader, un drum prăfos (e praf galben, praf negru, unde trece trenul, și nisip, cu care se nivelează în jurul clădirilor) duce spre tîrgușorul Cernavoda, pe care edilitatea locală îl numește, cu o pompă care pare cam

veche și foarte puțin la locul ei, "urbe". Lăsînd la o parte însă neajunsurile, care vor fi, neapărat, în curînd drese, ale acestui drum, Cernavoda, cîtă este, mulțămește în doua chipuri sufletul.

Întîi, fiindcă aici am făcut ispravă. Iată fabrica de lîngă debarcader, iată cazărmile de vînători, de artilerie (acestea abia terminate acum), iată Agenția de navigație, înaintea căreia trec vagoanele și-și așteaptă rîndul mărfurile, iată străzile, bine croite și destul de curate, iată o biserică frumușică, o primărie, o administrație a pădurilor din acest "ocol", un număr de căsuțe plăcute, în care locuiesc funcționarii, ofițerii noștri, iată cîteva hoteluri, de piatră și de lemn. [...]

CONSTANȚA

Peste cîtva timp, armătura podului răsună, vuiește, se cutremură, pe cînd din adîncul negru se ivesc ochii de foc roșu al uriașului drumeț, ce gîfîie fără să se obosească. Cu dînsul împreună ne înfundăm în noapte, care ascunde totul.

Medgidie [...] Gara e asediată de poloboace și albii lucrate în împrejurimi. Încă o stație, și avem Constanța. Va fi un tîrgușor turcesc, la care să se alipească rău portul nostru costisitor, sau feeria orientală pe care o cîntă cronicarii mondeni ai ziarelor pentru lumea supțire ce-și caută aici de sănătate și petreceri doua luni pe an ?

Lămpile de petrol și globurile electrice atîrnînd din înălțimea pîrghiiîor lor arată șiruri drepte de clădiri, printre care înaintează o stradă bine pietruită. In stînga se desfac alte drumuri, tot drepte, tot bine pietruite și curate. Cînd ai ajuns jos, te afli într-o piață cu prăvălii,

cofetării, berării, cafenele luminate. Apoi, în dreapta, un drum pe lîngă case de odihnă și orînduială, într-un cartier de "lume bună". La capăt, hotelul "Carol" se desfășură larg și înalt în fundul unei grădini. Din față, unde plutesc lumini nesigure, răsună ca un zgomot de trăsuri fugărindu-se necontenit pe un pavaj răsunător de piatră - marea.

A doua zi descopăr de pe fereastră o "Bancă Națională" și, în toate părțile, căsuțe, nouă și vechi, acoperite cu olane trandafirii peste care vremea a trecut uneori tonuri negre. Aici nu e îndreptare, nici perspectivă și, cu toată primblarea de noapte, întrebarea rămîne încă nedezlegată.

La ieșire întîlnesc iarăși străzile pe care am venit, și ele-mi zîmbesc prietenos în dimineața senina și caldă. Descopăr palate ca al Administrației domeniilor țării. În piață, un Ovidiu de bronz, făcut pentru noi de un sculptor italian , amintește pe versificatorul elegant care a vorbit de rău Scitia sălbatică, cu gîndul la piețile luxoase și la frumoasele femei ale Romei împărătești. Aici în piață e mișcare; lume stă înaintea cafenelei și cofetăriei, lume europeană, pe cînd turci trec cu panere de precupeți sau

mînă sacalele cu apă de la Anadolchioi, ori, iarăși conduc birje, care, de hatîrul stagiunii băilor, samănă cu cele din București, avînd pe capră muscali uitați de vară și turci cu fes.

Dacă apuci acum în sus, la deal, dai de o strada de prăvălii ce n-au nimic turcesc sau dobrogean în ele. Drumuri se deschid în dreapta, și ele se mîntuie uneori în albastru. Cînd ajungi pînă la capătul lor, te oprești cuprins de recunoștință înaintea unei mărețe frumuseți.

De pe malul lutos, mîncat de valuri, care-și aruncă în zilele de mînie pînă foarte sus stropii de spumă, vezi o nemărgenire albastră ca piatra scumpă a safirului. Din fund, zărește vîntul, și rînduri de valuri lunecă înainte, se tivesc cu alb în cale, se ciocnesc de țărm și pier în adîncimi. Nu se vede nici o corabie, nici o luntre. Numai păsări albe, pasări negre vîslesc din aripi spre depărtări, deasupra adîncului care nu le înspăimîntă. Ca mici picturi de cortină la cele două capete ale scenei grandioase se văd: un tătar căutîndu-și drumul prin ierburile uscate ale rîpii și două fete în haine de duminecă, privind spre marea ce le zîmbește azi și le înspăimîntă mîne, din unghiul unei porți

tăinuite. În fîșîituri ritmate, suspine de ușurare după avînturi învinse, valurile ating țărmul de lut scorburos și dispar în spuma lor risipită.

Mai departe, strada înfățișează o grădină de tot nouă, desemnată, lucrată și îngrijită de un grădinar din Abazzia. De aici drumul duce spre cîmpi uscați, cu pămîntul de nisipuri și luturi ușoare, spre Anadolchioi, care dă Constanței apa de băut; un sat turcesc, cu coperemintele de olane. În dreapta, marea se ivește din nou, și încă odată ea vădește, în locul neprietenoasei fețe "negre" pe care i-o dăruiește porecla, cel mai adînc și mai rar albastru în care natura a învești mîntat fața apelor mari. [...]

Căci, prin acest încunjur al trăsurii, te-ai întors iarăși la mare și de aici poți privi orașul în întregime. Cu biserica în frunte - o clădire în felul "Doamnei Bălașa" din București - el cheamă la sine, de pe culmea pe care o încunună cu palatele, casele și căsuțele lui, corăbiile lumii, ce vin cu puterea aburului din strîmtorile fermecate ale Constantinopolei sau merg să caute înapoi răsăritul, după ce au încărcat roadă cîmpiilor noastre și ni-au adus pentru dînsa mărfurile apusului născocitor și harnic. Pentru a primi bine pe acești oaspeți, România a dat

portului său de mare ceea ce-i trebuie pentru a oferi siguranță și apărare. Două brațe de zăgaz prelungite pînă departe închid adăpostul corăbiilor; o limbă terminată printr-un far stă în calea vînturilor și ocrotește intrarea. Printr-un nou drum, tăiat adînc și împietrit trainic, printr-un lung tunel ce se boltește supt țărm și se deschide în port, prin platforma care în curînd va da loc îndestulător pentru mișcarea trenurilor în raza aceluiași port, circulația bogățiilor poate funcționa în voie între uscat și apă. Milioanele cheltuite aici au întemeiat un viitor, și din cimentul, din granitul acesta va răsări aceeași roadă ca din cîmpiile cele mai mănoase. [...]

SPRE GIURGIU

[...] Trecem supt linia podului, de la care atîrnă, îndrep-tînd înainte corăbiile, felinarele ce se văd departe ca două stele călăuze, pe cînd dunga de lumină a trenului e înghițită mai iute de largul spațiu întunecos. Abia se mai zărește încă, în aceasta clipă a înnoptării, căreia-i lipsește farmecul apusului înroșit de soarele dispărut, dunga joasă, mărgenită de arbori, a Munteniei, linia mai înaltă, goală a Dobrogei. Printre micile insule de nori supțiați, crai-nou trece sfios cîteva clipe, și în urma lui fulgere orbitoare luminează năprasnic de la o zare pînă la alta sau își răspund, depărtate, slăbite, de la un colț al bolții la cellalt. Cîrmaciul, asupra cabinei căruia se răpăd șuvoaiele pentru care se deschide îndată cerul, deplin acoperit acuma, pipăie cu greu cu privirile în noapte, și în tremurăturile moi ale vasului se simte lupta necontenită cu valurile învălmășite ale rîului.

Malul muntean rămîne nepătruns, mut, cel interesant e tot al Dobrogei. Rasova și răspîndește luminile pe o coastă de deal, pe cînd din casele-i împrăștiate răzbate lătratul de pază, de frică nelămurită, al cînilor. Peste vreun ceas, doua am trecut de Ostrov (de unde merge vaporul la Călărași), și pe malul bulgar avem Silistra, care arată numai cîteva case vechi luminate, în întunerecul brăzdat de ploaia zgomotoasă.

CĂLĂRAȘI

Un vechi sat și schelă neînsemnată, din care Știrbei-vodă a voit să facă un oraș, un port, o capitală de județ. Călărașii purtară întîi numele domnului întemeietor, dar, după încetarea domniei acestuia, se întoarseră la vechea denumire: "Știrbei-vodă" se cheamă astăzi numai o stradă principală și gimnaziul.

Intrarea în Călărași pare să arate că planurile lui Știrbei n-au fost tocmai bine atinse. O șosea se întinde printre case mici, printre magazii de lemn, unde se drămăluiesc grînele de țărani cari

strigă tare numărul baniților pe care hambarul le primește sau le restituie. În dreapta, pleacă încă o ulicioară de sat sărac.

Dar iată, în sfîrșit, o clădire mare, pe fațada căreia stă scrisă o deviză de învățătură. E gimnaziul. Apoi ceva mai departe, într-un parc o alta, deosebit de frumoasă: Palatul Administrativ, care reproduce liniile micșorate, ale unuia din marile spitale bucureștene.

Pe cînd în lat două lungi străzi înșiră prăvălii mărunte, Strada Mare se desfășură largă, cu case dintre care multe au două rînduri și o înfățișare plăcută. Aici și în alte părți ale orășelului zîmbesc trecătorului vile gospodărești, despărțite de stradă prin cochete grădini de flori.

E un oraș creat de curînd: aceasta o arată sistemul european al străzilor, tăiate fără cruțare față de un trecut cu totul umil. Capitală de județ, el a primit podoabele de edificii publice ale acestora. Schelă frecventă, cum se vede din șlepurile ce așteaptă încă și la această vreme, Călărașii dădură prăvăliile multe și înțesate, care sînt și o podoabă: cellalt centru al Bărăganului, Slobozia, îndeplinește mai mult menirea de tîrg interior pentru mocani și săteni

și, cu toată această concurență, bîlciul din Călărași nu-și pierde mulții mușterii și vizitatori din țară sau de peste hotarul dunărean.

[...] Iarăși cîteva ceasuri de întunerec și potop. Pe o înălțime, luminile chiorcoșate ale Olteniței arată o schelă care trece răpede, lăsînd vaporului doi drumeți români [...]

Ceva mai încolo, ploaia învinge, și vaporul, ce nu-și mai poate găsi calea, cu toată experiența și energia cîrmaciului, aruncă ancora pentru așteptarea pînă în ziuă.

Abia se supțiază noaptea, la șase ceasuri din ziua următoare, cînd elicele încep a se învîrti din nou. Arareori cele două maluri, ce încep a se deosebi, se asamănă. Podoaba de păduri, o păstrează și de aici înainte mai mult al nostru, pe cînd întinderi lungi de țărm bulgăresc sînt goale, înnegrite, spălate de apă. E șes de o parte și de alta - seș pustiu.

GIURGIU

Deodată, din partea noastră, încep a se vedea remorchere cu steagul nostru, șlepuri purtînd nume românești și inițialele N.F.R. (Navigația Fluvială Română). Pe mal, grămezi de mărfuri, vagoane, movile de cărbuni. Iar încolo, cîmpia goală, brațe de Dunăre, rătăcind prin nisipuri, bălți. E Giurgiul. [...]

El începe cu străduțe ce se ridică la deal, cu pietre mari albe risipite, între căsuțe de mahala bucureșteană. Apoi, pe măsură ce se înalță casele, pavajul se adaugă cu elemente mai egale, mai puțin zguduitoare. Pînă ce, în sfîrșit, sus de tot, te afli într-un complex de străzi cu desăvîrșire drepte, ca unele ce au fost croite în același timp pe dărîmăturile vechii cetăți turcești ce a ținut piept creștinilor pînă în 1828: un granit desăvîrșit le acoperă deopotrivă, mărgenit cu elegante trotuare de bazalt. Clădirile sînt uneori frumoase, în cele mai multe

cazuri curate. Prefectura e un impunător monument. Sînt case particulare care apar destul de îngrijite și de armonioase în seninătatea lor, încît să poată aminti părți din Strada Domnească a Galaților. În mijloc, un turn de observație, ca un minaret uitat, răsare dintr-o grădină publică pe care o încunjură zidurile pieții centrale. Orașul s-a pregătit, desigur, bine în așteptarea mișcării comerciale ce se va desfășura în curînd la picioarele sale. Căci grînele noastre muntene nu iau toate de-a dreptul drumul Brăilei, deci al străinătății cumpărătoare, ci găsesc mai ieftin drumul mixt: pe uscat pînă aici, la Giurgiu, și de la Giurgiu înainte pe șlepuri către marele liman al exportului nostru.

Giurgiul are în față o insulă, unde au fost întărituri, pe care le acoperă astăzi însă, ca pe o țărnă obișnuită, care n-ar fi stropită cu sîngele luptelor pentru lege și putere, învălmășeală sălciilor bogate în frunziș. Cînd vaporul atinge capătul ostrovului, Dunărea, împuternicită, îi cere silinți mai mari pentru a tăia valurile ce se zbat în voie pe întinderea largă. Iată acum cîteva case albe, cu coperemintele roșii, care pătează singurătatea malului drept, pe cînd, pe

cel stîng, Giurgiul se înfățișează acum întreg, cu luntrile care lucrează dedesupt la bogăția viitorului. Și pe țărmul străin se văd acum șlepuri ale serviciului nostru de navigație, un vapor românesc prin care comunică malurile, linii de drum de fier pe care sînt înșirate vagoane pentru transportul călătorilor, fragmente de chei întărind malul și o pîrghie de ridicat mărfurile din vapoarele ce vin spre ponton. Mai departe ai o clădire foarte frumoasă care e un spital și altele mai mici, acoperite cu plăci de tinichea roșie. [...]

SPRE TURNU MĂGURELE

Înălțimile balcanice cotigesc ușor și se înfundă înlăuntrul țării, unde dispar liniile lor rotunzite. În față, un alt șir de muncele face margene apei. Pe malul nostru, dintre păduri, răsare un ponton cu un steag rupt, ce flutură în s vîntul puțin mai potolit; pe aproape așteaptă șlepuri străine. Zimnicea, la care ne oprim, e, ca și Piuă Petrei, ca și Căit lărașii și Giurgiul, departe de țărm, la ascunzătoare și adăpost, unde n-o descopăr privirile. [...]

Țărmul bulgăresc nu se teme de Dunăre, care poate numai să-i radă jos învelișul de verdeață ori să sape scorburi în lut, să dea la iveală stînca. El privește de sus rîul. În țărmul românesc, dimpotrivă, stăpînă tonoasă și răufăcătoare, e apa, care șuguiește înecînd și dărîmă la mînie. Pămîntul, slab, e venit din Dunăre, și se supune chemărilor ei, coborîndu-se iarăși ca mîl în adîncurile rîului. Dar ce nu

pot face nisipul, lutul, țarina, singure, poate îndeplini același material cînd e ținut în adînci rădăcini împleticite. Aici copacul e prietenul, apărătorul, și este sfînt pentru omul pe care-l ajută. [...]

TURNU MĂGURELE

Turnu Măgurele a fost o străveche strajă războinică, a romanilor latini, a romanilor greci, a barbarilor, a turcilor la sfîrșit, cari, din acest "Nicopolis cel mic", aveau în mîna lor, pînă foarte departe, satele dijmuite sau aduse în robie. Acum, turnul temut atîta vreme nu mai e nicăiri, nici măcar ca o podoabă de grădină, cum e celălalt turn de la Severin. Orășelul nou, crescut de pe la 1830 încoace, contemporan în modernitate cu Brăila, Călărașii, Giurgiul și Severinul, se ascunde vederii între arborii săi încă verzi. [...]

O șosea duce spre port, între sălcii cu trunchiul borchinos, bolfos, spîrcuit de ramuri strîmbe, ce se rășchira fără frumuseță. Jos, malul dunărean e acoperit de buruieni de apa, pe care le-a sîngerat, ucigîndu-le, toamna, de porumbiști brune, de pășuni pentru vitele îmbelșugat cornorate. Linia trenului, aproape

paralelă cu șoseaua, se deapănă înainte, pe podișcă ei pleșuvă. Între drumul de fier și cel de piatră, cărări se strecoară prin ierburile uscate: dungi negre, umede, pe care lunecă mai ușor roțile micilor căruțe ce se întorc goale după descărcat. Pe cînd altele pline, căruțe cu cai și cară cu boi, înaintează încet pe șosea, în lungi șiruri, ducînd supt acoperișul de coceni care-i ferește de ploaie, sacii umflați de boabe. [...]

Ca un semn al celor din urmă lupte ale noastre aici, malul românesc înalță ceva mai în susul apei un monument. El domină, căci aici malul ne ajută pe noi: pentru întîia oară în acest unghi oltean al Dunării noi avem înălțimile.

Dar și aici rămînem cu livezile noastre, ai căror arbori, frumoși încă, împodobesc dealul scorburos și tăiat de dungi. De la aceste două daruri ale naturii, Calafatul, care e vechi numai ca schele și nu ca oraș, își capătă o parte din fru-museța prietenoasă. Iar altă parte i-a dat-o gustul nostru pentru ceea ce e elegant, drăguț. Cele două biserici sînt frumoase, și pe malul apărat de cheiuri de piatră se văd case plăcute, vesele, primitoare. Printr-o tăietură adîncă a dealului, înaintează o frumoasă stradă plantată cu arbori. Și din mijlocul unei dumbrăvi

privește o căsuță țărănească încăpătoare și curată, ca o afirmare a vieții de sate, stăpînă, de unde pornesc oltenii zdraveni, cu figura nobilă, cari așteaptă la ponton sau păzesc mîndri pe mal în uniforma oștirii noastre.

Mai încolo, numai îmbrăcămintea verde a copacilor face o deosebire între cele două maluri joase, prin care peste puțin rîul sosește, în linie aproape dreaptă, de la Severin.

Cetate. "Cetatea" va fi fost altă dată. Acum e numai un sat, destul de departe de țărm, un mare sat cu o mare biserică. [...]

De la Cetate încolo - pe malul drept se văd bărci și o casă cu mai multe rînduri - țărmul bulgăresc se suie în dealuri de lut goale, care privesc linia șeasă a României, mărgenită de păduri sau de grupuri răzlețe de arbori.

Acest țărm drept, pe lîngă care trece vaporul, e de o mare frumuseță. Din dealuri țîșnesc pe alocurea stînci goale asupra apei. Lanuri vinete, fînețe verzi, șiruri măiestrite de copaci se tot schimbă.

Printre păduri, mai dese pe malul nostru, păduri de toamnă cu verdele stropit de aur și sînge, printre coaste de arătură proaspătă și de imașuri veștede, pe lîngă ostroave părăsite -

spre Severin. Casele sînt rare: dincolo albe supt coperișul roșu, dincoace ascunse supt căciulile de stuf ale sărăciei. Drumuri se înfundă înlăuntrul țării, spre culmile ce se văd în fund, ca un zid cu vîrful mușcat, de un albastru bătut de brumă. Apa se face deodată îngustă, și nisipul ce-i zăcuse în fund, prelungește acuma țărmul. Carpații se apropie de Dunăre, s-o strîngă, și valurile-i strîmtorate se vor lovi dincolo, îndată, în straja Balcanilor. Mîntuirea e numai în săparea adîncului, unde, și acolo, se împotrivesc stînci ascuțite.

Mai nerăbdători sînt deocamdată Carpații. Ei scot mai înainte stîncile lor, învelite cu iarbă uscată, cu arbori și tufișuri, verzi, roșcate. Ele se dau în lături, și un cerc se deschide într-un mal mai jos. Pe acesta e prins Severinul, cu nenumăratele-i case în colori vesele, cu grădina-i străbătută de "turnul" vechi - cel mai frumos din orașele acestei regiuni a Dunării.

TURNU SEVERIN

Severin se chema locul: satul lui Severin - un nume foarte obișnuit în aceste părți; Turnu e o amintire a turnului presupus roman pe care-l cuprinde acum o frumoasă grădină publică, ce se coboară spre Dunăre, cu alei, poduri, inscripții încadrate și rămășițe, solid prinse cu ciment ca piatra, ale unor ziduri încunjurătoare din bolovani neregulați și din bucăți de cărămidă - lucru vădit medieval - din care face parte și turnul. [...]

El s-a dezvoltat pe acest teren, unde o dată, în vecinătatea imediată a primejdiosului mal turcesc, nu mai rămăsese nimic decît înalta stîncă goală a malurilor. Ingineri au desemnat piața largă, încunjurată de mari clădiri ale statului, de hoteluri moderne și cafenele pentru înfrățirea neamurilor, ei au făcut să radieze străzile, care n-au înaintat, deci, de-a lungul anilor după sporirea gospodăriilor și inițiativa

capricioasă a fiecăruia, ca aiurea. [...]

CERNEȚI. TOPOLNIȚA

La vreo jumătate de ceas de la Severin, peste un șes "amânat rar cu cazărmi și fabrici, e Cernețiii, răspîndit în neorînduială supt dealuri de lut gîrbove. Azi nu se văd acolo decît căsuțe scunde, cîte o tainiță de țigani potcovari, locuri îngrădite, dar goale, și trei biserici, dintre care una, cea mai mare, a fost făcută de Grigore Ghica în veacul al XVII-lea și, ca și aceea din Dragoslave, înfățișează în mai mic turnul mănăstirii din Cîmpulung. Pe cînd se coseau bălării pe malul unde "turnul" răsărea deasupra Dunării mărețe, Cernețiii era o capitală de județ. Negustorii țineau prăvăliile în vale; mai sus, drumul spart, cu farîme de caldarîm între curți pustii, era cuprins de case, "de amîndouă laturile, ca la Diiu (Vidin)", spune un bătrîn care a mai apucat vremile acelea. Unde e culmea aceea dezgolită, se înălțau curți boierești, căci aici era orașul pentru boierinașii și boierii

mehedinţeni, Glogovenii, Miculeştii, şi atîţia alţii, între cari Tudor însuşi. [...]

Între un deal portocaliu, dezgolit şi cu faţa năruită, şi între altul se zăreşte un turn alb. Peste puţin ai înainte-ţi schitul.

E zidit de căpitanul, apoi aga Buliga, mort în biruinţa de la Finta a lui Matei-vodă asupra cazacilor şi moldovenilor, la 1653. Stilul e acela de la Arnota: turn cu zimţi, pridvor, ocniţe pe laturi; dar trei muchi răsar din umflătura altarului. Zugrăveala, bună, e făcută de doi meşteri, cari arată ei înşii că au fost unul grec, altul "vlah". Buliga şi soţia, apoi o fiică a lui, dorm în pronaos, care e despărţit de naos printr-un zid străbătut de o uşă joasă. Ca îndeobşte

Înaintea lui Brâncoveanu, podoabele în piatră săpată, lipsesc cu totul.

De jur împrejurul schitului alb sînt răspîndite ca florile de primăvară multe oi albe, al căror cioban nu se vede. Supt dealurile verzi şi roşii, alba Topolniţă fuge, în şoapte, la vale

SINAIA

La Ploiești încă te afli în margenea muncelelor de pruni și de vii, și-n zarea de sus se străvede într-un albastru nelămurit zidul despre Dunăre al cetății Carpaților.

Una din cele mai străbătute linii de drum de fier duce pe aici către dînșii: de la capitala șesului bogat în oameni și în roadă la cea mai înaltă întruchipare a muntelui pustiu - de la București la Bucegi.

Întîi apar, în dreapta, spre Buzău, înălțimile mai blînde pe care le străbat rădăcinile pomilor hrănitori. Livezi, case albe, bine clădite: o înfățișare de Arcadie îmbelșugată ș mulțămită. Linia e cuprinsă îndată pe amîndouă părțile de aceste culmi supuse hărniciei omului, deprinse a fi dijmuite în fiecare toamnă. [...]

Pădurile iau locul livezilor, dar nu ele stăpînesc vederea. Cît cuprinzi cu ochiul, se amestecă între ele înălțimi capricioase, ale căror

modîlci nenumărate se simt supt verdeața sau aurul ierbii ce ascunde foarte puțin alcătuirea lor ciolănoasă. Între dînsele se rotunjește uneori un larg cîmp de prund, pe care l-a lăsat în urmă ca pe o jucărie părăsită aceiași rîuleț albastru, limpede, care fuge acum în jos spumegînd pripit peste piedeca bolovanilor, atunci cînd el era un mînios șivoi, care îneca văile, rupea malurile și legăna bolovani smulși de valurile sale tulburi în mînia fecunda a primăverii. Cîte o tăietură din vechi lovituri de secure ale naturii, arată suprafețe verzui, roșietece sau negrii, sămănate de pietricele. Mai departe însă, aceleași deschideri în trupul muntelui nu mai vădesc decît rîndurile de piatră, îngrămădite în nemărgenita scurgere a veacurilor moarte, pe cînd deasupra triumfă în voie pădurile dese.

Iată, între ceilalți arbori, pe care-i dezbracă vînturile reci ale toamnei, vînjosul, impasibilul brad, atît de supți-ratec și atît de trainic. Alte înălțimi, și mai mari, ridică mai presus de cingătoarea lui totdeauna verde tufișuri de copaci închirciți, cărora abia dacă li îngăduie stînca această viață săracă. În fund stau unul lîngă altul, ca o manifestare a celui mai adînc trecut, a celei mai neînvinse puteri și a celei mai

înalte întrupări a măreției, Bucegii, Vîrful cu Dor, Jepii, Caraimanul. Zăpada unei împărătești bătrînețe li acopere culmile ascuțite, crestetele de stîncă.

Jos, vile se prăvălesc pe o înălțime mai mică, supt ziduri acoperite de brazi, întunecate ca o veșnică amenințare, chiar atunci cînd razele soarelui se joacă pe ascuțișurile mai îndrăznețe. E Sinaia: mănăstire, castel regal, stație de aer pentru lumea cea mai bogată, așezare industrială și sat.

Mănăstirea e cea mai veche. Sfințenia pustietății, păzită de vulturii stîncilor, de ursii greoi ai peșterilor, nu era străbătută decît de pasul prevăzător al haiducului ce-și cîntă cîntecul de libertate și răzbunare între brazi. [...]

Dar Sinaia, frumoasa, lăudata Sinaie nu este și nu poate fi un oraș. Răcoarea cheamă la dînsa și frigul timpuriu o pustiește.

Căci se văd și aici marile neajunsuri ale clasei bogate de la noi. Fiecare trăiește pentru sine și pentru clipa prin care trece. Atîtea vile n-au creat nimic comun pentru locuitorii lor. Nici un loc de întîlnire culturală, nici un teatru, nici o bibliotecă, nici măcar un șir cuviincios de

prăvălii pentru toți bogătașii aceștia, care vin cu munții lor de cufere. Și astfel durabil, logic, normal e aici numai ce nu pornește de la dînșii: mănăstirea cu biserică nouă, destul de frumos reparată de dd. Mândrea și Pompilian și așa de luxos împodobit - e și lumină electrică ! - apoi clădirile Curții regale, fabricile și, pentru ele și pe lîngă ele, căsuțele satului țărănesc. Ei, eleganții Sinaii, sînt spuma care nu folosește și se împrăștie.

Peste vreun ceas ești la Predeal, trecînd prin căsuțele de vară ale Bușteniloru, alt adăpost de bucureșteni, și prin fabricile Azugai. Granița e tăiată prin codrul muntelui înalt, graniță, grea de trecut și aspră [...]

DE LA PREDEAL LA BRAȘOV

Din văile înguste cu malurile bătute în ace de brad ale Prahovei ajungi pe acea culme, puțin înaltă dealtminterea, căreia i se zice cu un vechi cuvînt, de mult ieșit din întrebuințare: Predealul. Odată era aici numai o mică trecătoare pentru puținii săteni din sălașele vecine, pe cînd drumul cel mare între Brașov și Țara Românească se desfășura larg pe drumurile bune și sigure ale șesului roditor de supt munte, pe la Rîșnov pînă la cetatea Branului, unde, în împrejurimi zîmbitoare, de pajiști înflorite, se deschide pasul cu același nume. Vremuri nouă au cerut însă scurtime, repeziciune. Cărarea din codrii de brad s-a prefăcut după 1800 într-una din cele mai bune șosele netede ale lumii, și peste cîtva timp calea ferată, nemulțămindu-se numai cu atîta cîștig de vreme, a sărit de-a

dreptul pe înălțimi, s-a sprijinit pe rnargeni de rîpi și a străpuns măruntaiele stîncii. Unde rătăciseră oierii, cu turmele, au răsărit cantoane, plantații de telegraf, fire roșii de telefon, lungi chervane de mărfuri, suind încet în pocnetul bicelor, și mari jucării de fier fumegînde, lunecînd ca șerpele pe șinele lucioase. [...]

BRAȘOV

[...] Noua mișcare industrială a schimbat foarte mult înfățișarea Brașovului. Cum vii de la gară vezi case oarecare, gospodine greoaie, fără frumuseță și fără semn deosebitor. Strada largă ca oriunde merge tot printre ele. De sus, Cetățuia, e mai mult o podoabă plăcută în vîrful muncelului verde. Cînd ai ajuns la mijlocul orașului, privirea, care se poate mișca larg, urmărește liniile drepte ale unei primblări mărgenite de cafenele, de vile, de clădiri cu totul noi și străbătută des de gîlgîirile de fum ale tramvaielor. [...]

Ceva mai interesantă e piața, cu Casa Sfatului, care aruncă un turn înalt dintr-o casă veche cu cerdac, ferestrui și bolți adînci, unde stau schimbători de bani și cîrciumari pentru zilele de tîrg, cînd tot acest larg cuprins al Tîrgului Cailor se umple de zarva țărănimii venite pentru tîrguielile săptămînii și vînzarea

bucatelor, brînzeturilor, din care ele se plătesc. Mai vezi prin unele căsulii mai bătrînești vechi firme de negustori români, care nu s-au "înălțat" încă mai presus de îndeletnicirea strămoșească. În fund, e biserica săsească, neagră de foc și neagră de ani, uriaș gîrbovită și purtînd în frunte un turn prea mic, făcut de mîntuială, și care samănă cu cornul de pe nasul unui greoi rinocer. Dacă vei apuca, în sfîrșit, la dreapta și la stînga vei găsi, în străduțe pașnice rămășițe de ziduri, bastioane rătăcite, arcuri de pietre întinse deasupra cărărilor fără lumină.

Mai departe șirul de case se întrerupe, și o a treia cingătoare încunjură Brașovul. Ai Tîmpa în față, și spre dînsa duce în stînga un lat drum de plimbare care tot înaintează pe coaste de deal și dă din loc în loc priveliști minunate peste coperișurile roșii și negre ale orașului întreg. În unele zile de primăvară sau de toamnă, limpezi și umede, puține drumuri sînt mai frumoase decît o rătăcire singuratecă printre acei copaci bătrîni, care-ți tremură din frunze o bună primire. [...]

O tăbliță în trei limbi, dă liniei de clădiri din față numele de "șira lui Șaguna", [...] acela care a sfătuit și ajutat în tot chipul, care a

binecuvîntat școala cea mare a românilor din Brașov, gimnaziul, glorios astăzi prin numărul și însemnătatea acelor care au căpătat învățătură și creștere în odăile spațioase cu ferești micuțe ale trainicei zidiri în vechi stil gospodăresc. Din fațada puternică, dar fără pretenții, din toată alcătuirea acestei zidiri se desface un spirit de frăție patriarhală, de bună muncă smerită, care rămîn însușirile de căpetenii ale acestei școli neîntrecute în felul său.

O școală "normală" sau primară, o școală reală sînt adăpostite în aceeași clădire a gimnaziului. Mai în lături, pe străduța din stînga, cu podețe de lemn supt care gîlgîie apa, o școală comercială, de întemeiere mai nouă. O școală de gospodărie pentru fete se află în cealaltă parte, pe strada din dreapta, care urcă destul de răpede spre dînsa.

Odată, în acest sălaș al școlilor, unde se vede la dreapta movila pe care-și uscau și-și usucă și astăzi postavurile de casă femeile din Brașov, în această crestătură de vale, unde o fulgerătură de apă se pierde supt ruine în dosul caselor noi, era capătul de sus al cetății sașilor. Veneau către munte, locuri goale, maidane fără locuitori. Spitalul cu fațada foarte păcătoasă și atîtea

altele s-au făcut numai tîrziu, în vremea noastră. Din vechime, abia sus în umbra muntelui, sub Tîmpa, se răsfățau între pometuri căsuțele Șcheilor, cu crucea răsăriteană în frunte și marile porți de lemn săpate după frumoasa noastră datină țărănească. [...]

Meseriașii din cealaltă latură a Brașovului, din Brașovechi, își iau și ei partea-n înceată și sigura luptă pentru căpătarea luminii și puterii, și nu se poate să vezi, în rîndurile oamenilor săraci, foarte împovărați de muncă, mai multă tragere de inimă, mai multă bună înțelegere și pricepere firească decît la reprezentațiile de teatru pe care le dau în iarnă meșterii și calfele din această suburbie brașo-venească.

ÎMPREJURIMI ALE BRAȘOVULUI; TÎMPA, RÎȘNOV

Muntele Brașovului e Tîmpa, care-l ocrotește și-l strînge de piatra lui aspră. Spre dînsa se urcă în rotocoale un drum de pădure, care se poate număra printre cele mai frumoase din lume. Fără oboseală, prin marea liniște de umbră dulce, ajungi sus într-un ceas. [...] Vezi atunci grămada mare de coperișuri care supt munte face temeiul cetății și din mijlocul căreia se înalță Biserica Neagră, mică de aici ca o jucărie. Înainte, clădiri noi se revarsă pînă la dunga depărtată a cazărmilor galbene. Iar, în stînga mai ales, fire roșii de țiglă se înfundă prin desișuri de arbori și pătrund pînă la margenea zării. Drumuri albe lunecă șerpuite sau țîșnesc drept ca o săgeată; în vîrful celui mai lat și mai alb din ele se vede un sat de departe, cu

căsuțele strînse la un loc.

[...] Ca oraș cu însemnătate încă din timpurile vechi - așa cum a fost Ocna pentru Sibiu - a stat alături de Brașov Rîșnovul.

Drumul trece prin șirul de căsuțe al Brașovului Vechi, care nu sînt însă mai vechi decît ale noului Brașov de supt Tîmpa, ci sînt mai mici numai. Lîngă o casa parohială care se clădește acum, cu mult lux de piatră cioplită, se înalță într-un cuprins de ziduri cea dintîi biserică săsească a Brașovului, căldirea gotică mai smerită a Sfîntului Bartolomeu, pe păreții căreia se păstraˆ în formă de cronică amintirea pățaniilor și luptelor orașului.

Cotești la stînga, pe lîngă o veche rafinărie de petrol. De o parte e linia munților împăduriți, limpede albastră sau învăluită în negura de praf a drumului secetos; de cealaltă, se desfășură pînă la alt rînd de înălțimi șesul Bîrsei, care se acopere pe rînd de sămănături verzi, de miriști uscate și de pîlcurile zăpezii. Cel dintîi sat ce răsare dintr-a-colo e Ghimbavul . Un moșinoi de coperișuri roșietice, peste care se ridică acoperișul ascuțit al unei biserici care nu are nici înălțimea stăpînitoare, nici înfățișarea de cetate a bisericilor săsești din părțile Sibiului.

Trecem prin Cristian, cu case mari, verzui, așezate strîns una lîngă alta, în linii drepte. Curți bine închise, pline de șuri și grajduri trainice, purtînd însemnarea datei cînd s-au clădit. Tipul nu e așa de curat ca în aceleași părți sibiene; cerdacul dinspre curte lipsește, și vechimea nu se arată în nici unul din amănuntele clădirii. [...]

Îndată se ajunge la Rîșnov. Aici este o piață, o primărie mai mare, un hotel comunal, zidire înaltă, cu două caturi și biliard. [...] Adevărate străzi se desfac în toate părțile. Pe o mare culme, unde stînca răzbate printre mărăcini, se vede un castel mare, cu multe bastioane, care ar părea dedeparte neatins, locuit și gata de luptă, ca și cum vechile turnuri ar păzi încă despicătura neagră a ferestilor înguste. Cînd te sui însă cu multe silinți prin grămezile de bolovani, pînă la cununa de ziduri, te primește un vechi paznic, înconjurat de găinile și purceii lui; acela e castelanul Rîșnovului, și el n-are la îndemînă alt ostaș decît baba care-i gătește de mîncare; de pe ziduri nu se văd alți dușmani decît cetele de case acoperite cu zale negrii ale caselor din satul de jos în vale. Odată era însă aici un singur adăpost, spre care nimeni nu

cuteza să se suie; în odăi era loc pentru toată bogăția orășenilor, pivnițile adînci erau pline de bucate și apa se scotea bună și din belșug din fîntîna în care pînă la adîncime de mulți metri paznicul face să se coboare funia de încercare, purtînd în vîrf o luminare care nu se stinge.

DE LA BRAȘOV LA FĂGĂRAȘ

ORAȘUL FĂGĂRAȘ

Ce nu trezește pentru noi numele acesta de Făgăraș ? în ceața timpurilor celor mai depărtate vezi satul românesc de lîngă pădure, care-și ia numele de la fagul ocrotitor, din care s-a făcut făgăraș spre deosebire de făgaș, precum locuitorilor satului Vlădeni li se zice, în loc de același nume, Vlădenii - Vlădărenii. Satul crește, se înalță, în jurul lui se alcătuiesc altele. Este acum un adevărat Ținut al Făgărașului. Un Crai unguresc, care avea nevoie împotriva păgînilor de la Dunăre de ajutorul domnului românesc de peste munți - Ludovic cel Mare el însuși - face din acest pămînt oltean un dar de împăcare și de ispitire pentru acel voievod al plaiurilor vecine, pe care-l crează duce al Făgărașului. După ducele Vlaicu-vodă vin alții din același sînge și de pe același scaun de stăpînire: Mircea, Dan, Vlad Dracul și fiul său, încă mai îndrăcit, Țepeș, apoi frumosul Radu,

adus pe aripa turcilor prieteni. Coroana ducală se păstrează apoi numai în titluri și în amintiri.

Ducii-voievozi aduc dincoace de vîrfuri boieri de-ai lor, cărora li se încredințează moșii întinse în schimb pentru slujba de ostaș și întîmplătoare daruri. Chiar în mijlocul șesului, la o foarte mică depărtare de șerpuirea lată a Oltului se ridică o cetate de priveghere, încunjurată cu ziduri trainice durate din cărămidă și bolovani. Acolo stau, judecători de pace și fruntași de război, pîrcălabii lui vodă, mai mari peste toată această voinicime neastîmpărată ce se zbate în jurul lor. [...]

Apoi Mihai Viteazul cucerește Ardealul. Printre cele dintîi măsuri ale lui e și aceea de a se asigura despre Făgăraș, unde acuma hotărăsc dregători de-ai lui. În cererile sale către împăratul e și cererea, pentru el și toți urmașii săi, a străvechiului Făgăraș românesc. Cînd, învins, el e silit a-și da nevasta, mama, copiii în paza străinilor ce nu se încred în dorința lui de pace, aici în cuprinsul zidurilor făgărășene se închide durerea nemîngîiată a doamnei Stanca cu ochii în lacrimi, copilăria umbrită de primejdie a plăpîndului copil care s-a chemat o clipă Nicolae-vodă al Țării Românești și nu mai

e acum decît fugarul, robitul fecior de domn "valah" Pătrașcu. Spre acest Făgăraș cu zăvoarele trase asupra comorilor inimii sale, se îndreaptă, după biruința răsplăti-toare de la Gorăslău, gîndul îngrijorat, înduioșat al lui Mihai. Era să plece întracoace, cînd sulițile-i intrară în "cinstitul trup" pe cîmpia Turdei, într-o frumoasă dimineață din August. [...]

Din trecut a rămas cetatea, care e chiar în mijlocul orașului, înconjurată de o grădină măricică. Ea nu e o ruină, căci o locuiesc catanele. N-are crenele rupte și ziduri zguduite, negre de funinginea zilelor multe. Greoaia clădire a fost deseori prefăcută și a pierdut de mult orice stil, și aproape orice chip. Buruiana sălbatecă nu-i îmbracă lespezile, de pe care atîrnă hainele mai mult sau mai puțin spălate ale ca-tanelor sau pe care se înșiră șirurile de pedeștri și călăreți văpsiți în negru care slujesc pentru tragerea la țintă. [...] Cea mai frumoasă clădire istorică e biserica, pe care a hărăzit-o făgărășenilor larga mărinimie domnească a lui Constantin Brâncoveanu. În mijlocul unei întinse curți de iarbă deasă sămănată cu morminte noi, se vede pridvorul pe stîlpi, turnul pus într-o parte, mic și țuguiat sub coperămîntul

lui de țigle, șirul ferestilor încunjurate cu cadre care sînt lucrate ca acelea din Moldova anului 1650, cu rozete și linii gotice, și în sfîrșit altarul poligonal din fund. Poți vedea încă frumoasa inscripție din fațada, încunjurînd stema munteană a vulturului cu crucea în plisc, zugrăveala frumoasă, înnoită numai în tindă pe la 1770, catapeteasma săpată și aurită. [...]

nori de praf plutesc într-una asupra depărtărilor.

Aceeași ieșire din Brașov ca și pentru Zărnești. Dar de la o vreme cotim spre dreapta, unde ne cheamă de departe marea culme rotunjită a Codlei. [...]

Trăsura se strecoară pe un drum între dealuri împădurite. Ea trece peste puțin de dealul cel mare, cu vîrful crăpat în două și despre care birjarul asigură că foc îl arde în măruntaie, gata să dea năvală în afară. Și mai departe trecem printre înălțimile înverzite. De o parte, la stînga, pădurea e puternică și acoperă bine cu fagii ei largi în ramuri coastele blînde, de lut roșietec. De altă parte, bieți copăcei șubrezi, cu frunza uscată înainte de timp, abia se prind în țarina mai gălbuie, în două cu nisip. Și mai încolo, nu mai sînt decît trunchiuri tăiate în coasta

nisipoasă, dogorită de soare. Nu e nici bucurie, nici altă frumuseță decît a marilor linii paralele, a dungilor larg încrestate, din care se alcătuiește acest ultim colț apusean din Țara Bîrsei. În dosul pădurilor celor dese răsare din cînd în cînd uriașul dinte cenușiu al Pietrei Craiului, arătînd așezarea Zărneștilor și margenea țării. [...]

Cînd ai ieșit din Perșani, ești într-un șes mai larg. Abia se văd la dreapta dealuri întunecate, spre Brașov. În stînga, munții de peste Olt apar ca o dungă vînătă în lumina potolită a serii. Iar, în față, apusul de soare acopere pînă departe cerul de o strălucire ruginie, aurie, verde, care se pierde cu încetul, străbătută de ultima rază ce ține pînă tîrziu, în albastrul de o limpeziciune desăvîrșită. Într-acolo parcă mistuie sate și ținuturi întregi flăcări de pustiire și moarte. Iar la spate se ridică, înroșită de negura serii și sălbatec de sîngeroasă, luna plină, care-și începe suișul măreț, limpezîndu-se tot mai mult în înălțare.

E acum noapte, dar o noapte de lumină ca aceea, cînd străbați printre casele Șercaii. Marele sat arată o școală înaltă, un turn vînjos, o bună biserică veche, apoi multe străzi largi

înzestrate cu de toate cele ca în Codlea. [...]

SPRE SIBIU

[...] După Porumbcic linia de dealuri, care ascundea aproape cu totul, din a dreapta, munții, se prăbușește în căderi repezi, ca o costișă de cetate. Ești mai aproape de ștergarul de argint al Oltului întins pe pajiștea verde. Valea se: tot strînge, pregătind o închisoare apei care s-a deprins a merge lin și vesel, de cîte ori nu duce în sine mînia năpraznica a pîraielor muntelui, a rîurilor de prin sate.

Pe o modîlcă a șesului oltean se revarsă un sat mare, cu multe coperișuri roșii și două biserici greoaie, dintre care cea mai depărtată e înnegrită de timpuri. La el duce o strajă de plopi vechi, și alți tovarăși de bătrînețe ai lor se îngrămădesc în cuprinsul foarte larg al unor ziduri de cărămidă înroșite e ruma. [...]

Avrigul lui Gheorghe Lazăr, care a pornit de acasă ca un dascăl sărac la copiii unei cocoane bogate din Bucureștii cei cu carte grecească

pentru lume, și cu carte românească numai pentru biserică, și care a dus cu sine binefacerea acelui spirit național pe care-l răspîndise dincoace școala lui Clain, Maior și Șincai. Înviorătorul unor timpuri veștede a rămas totdeauna dascăl sărac, precum plecase, și într-o zi, după tulburările de la 1821, în care nu și-a putut afla rostul, o căruță țărănească îl aducea bolnav de moarte în locul umil de unde plecase la drumul lui de apostol. În mijlocul Bucureștilor, în marmură, avrigeanul pletos cu mustața mică, mușcată în clipele de amărăciune, stă în picioare, făcînd o mișcare care, în numele spiritului, poruncește Timpului să se schimbe; aici țarina lui se amestecă în pămînt cu țarina altor plugari, frații, părinții, moșii și strămoșii lui, tot iobagi de-ai lui Bruckenthal și ai altor nemeși de cei cu copacii din vale. Un mic semn de piatră cu cîteva slove arată că acest trup de sărman zace în pămîntul bisericii. [...]

SIBIU

[...] Piața pe care o stăpînește biserica mai nouă a catolicilor, amintire din timpurile cînd Austria rezemată pe iezuiți chema pe eretici la picioarele Madonei catolice, această maie și frumoasă piață are prăvălii cu vitrine moderne, dar casele au păstrat mai toată smerenia pașnică a trecutului. Tot între clădiri de acestea - cu ferești mici, obloane, înalte coperișuri de țiglă și curți pline de umbră umedă - merge strada în jos către promenada Bretter, către parcul orășenesc, veche dumbravă cu drumuri netede și tari, luminate astăzi cu o electricitate supărătoare pentru întîlnirile de noapte, iar în sus către cotloanele ce duc la gara, în povîrnișuri repezi. Atîtea și atîtea ulicioare suie, coboară, lunecă, printre căsuțele bătrîne, care adăpostesc în cuprinsul lor de umbră tristă tot alte bucurii și dureri ale vieții și arată în același cadru înnegrit de fereastră măruntă tot alte

chipuri bălane și albe de fete cumințți și de fete zglobii. În cutare din cele mai mici printre hudițe caldarîmul zmuncit e așa, de singuratec, obloanele se închid așa de deplin și e atîta tăcere în curțile negre, încît pare că trecerea veacurilor nu s-a petrecut aice și că prin aceste ascunzători de oameni stau încă aceia care au luptat cu turcii sub Iancu-vodă din Hunedoara sau și-au văzut steagul închinîndu-se înaintea lui Rareș Moldoveanul. Și iarăși acele timpuri îți cuceresc gîndul cînd pe lîngă desișurile de copaci, care în marile și vestitele spitale încunjură de liniște suferința și agonia omenească, vezi perindîndu-se zidurile zdrențuite din care se macină cărămida în dîre ce par de sînge viu, și bastioanele sure își înalță printre cuceririle timpului nou țuguirile lor bătăioase de unde în atîtea rînduri din mîna meșterilor îndîrjiți în apărarea bogăției și cinstei lor a pornit moartea dușmanilor. Și aiurea sînt de aceste colțuri neschimbate: de jur împrejurul bisericii, de pildă, unde casa preoțească arată săpături frumoase, și lîngă zidirea de cazarmă sură și verde a gimnaziului săsesc și se ivește pe strașnicele ei temelii casa neagră în care a locuit acel Mark Pemflinger conte al sașilor, om de

îndrăzneală și de avînt.

Încă din timpuri destul de depărtate se întîlnesc români în acest Sibiu, care, la începutul începuturilor, trebuie să fi fost, un sat al lor, împrejmuit apoi cu ziduri și ridicat la înălțimi de bogăție și lumină de către oaspeții germani. În curtea bisericii [...] se află pe laturea cimitirului bucșit de morminte o frîntură de piatră albă pe care slove frumoase înseamnă anul 1631, numele Vlădicăi românesc Ghenadie al Balgradului și al lui Stan ctitorul. A fost deci în Sibiu încă de atunci, undeva pe la margine, o așezare de români, săteni săraci cu case mărunte și șubrede, pentru care s-a simțit și nevoia de a se înălța o biserică [...]

Visul lui Șaguna de mîndră Mitropolie românească s-a îndeplinit: dacă pe locul capelei grecești dărîmate se înalță o ciudată clădire cu un trup bondoc, imitat după al Sfintei Sofii din Constantinopol, și cu două brațe deșirate de turnuri ce zbucnesc în față ca doi plopi, această mare zidire cuprinde în ea cea mai frumoasă pictură bisericească ce se poate închipui la noi, opera lui Octavian Smigelschi. Dău-năzi, în august 1905, s-a inaugurat un palat național românesc, cu Muzeu și Teatru, altfel numai o

mare zidire prozaică, și cu acest prilej s-a strîns o astfel de mulțime românească, de amîndouă părțile munților, cu căpeteniile culturii și politicii în frunte, încît Sibiul și-a trăit fără îndoială cele mai frumoase din zilele sale și cele mai pline de binecuvântare pentru viitor.

OCNA SIBIULUI

Un drum paralel cu al Săliștii duce spre Ocna. In stînga sînt zimții albăstrii ai munților, cei făgărășeni de o parte, ai Rășinarilor de alta, și prin crestătura dintre alte două șiruri se ghicește valea strîmtă a Oltului. In dreapta, sînt delule-țele pe care le pătează viile Sibiului, iar mai departe mijesc coperișurile de țiglă roșie, amestecul de alb și trandafiriu, supt livada pomilor bătrîni, unde e Rusciorul. În față, o dungă de șes printre lăvicere înguste de porumburi, de grîne, de cânepe. Cotești la dreapta prin această cale fără arbori, cu pămîntul cenușiu scrupos, sărac, și ești îndată în satul Șura-Mică.

Nici nu e altceva decît o lunga înșirare de șuri zidite. Culmi mari de țiglă, ferești cu obloanele verzi, pridvoare, curți cu totul închise privirilor. Zi și noapte se perindeaza turmele pripite și încetele cîrduri de bivolițe negre,

spurcate prin bălțile din împrejurimi. Pe o înălțime la mijlocul satului stă marea biserica veche, cu ferești gotice înflorite, în zidul gros de bolovani îngrămădiți. O înconjură cea mai romantică din vechile curți pustii. [...]

Mai este acum, pînă la Ocna Sibiului, un drum scurt printre micile ogoare unde, în această zi de august, lucrează la culesul verdețurilor săsoaice cu cocheta pălărie de paie alba peste părul împletit și întors în roată. [...]

Aici au venit odinioară romanii, căutînd sarea pe care n-o găsiseră încă dincolo de munți și pe care n-o scotociră niciodată din munții Moldovei. Din locuri depărtate, de la barbarii ținuturilor vecine, din țările de peste Dunăre pînă adînc în Balcani, veneau negustorii aducînd cu sine acele monede de aur și argint cu chipuri de cesari și de împăratese, acei bani grecești de la Dyrrhachium și din părțile macedonene, care ies la iveală necontenit la răscolirea sapei plugarului și la despicarea brazdelor de plug. [...]

Lacurile acelea negre, cu luciul de ardezie, în care bolnavii își caută însănătoșirea pe margini, pe cînd la mijloc adîncimea se cufundă prăpăstuit în zeci de metri, sînt ocnele de

odinioară, năpădite de apă. Altele sînt abia muiate de pre-lingerea pîraielor, și, într-una, care primise după lupta din 1848 trupuri sîngerate de honvezi revoluționari, uciși de ostașii împăratului, un șivoi sălbatec de munte ridică deasupra pe cîțiva dintre bieții mucenici, păstrați minunat în sare, și în cinstea cărora s-a ridicat un mic monument pe deal, după ce i-a primit în sfîrșit pămîntul. [...]

RĂȘINARI

[...] Locuitorii de aici erau odinioară niște "codreni" foarte săraci, strîngători de rășină pe care o vindeau. Apoi ei capătară turme, din care se hrăneau mai mult decît din, holde de pe acest pămînt pietros de supt muntele brazilor și stîncilor. Întărindu-se, înlesnindu-se și alcătuindu-se tot mai bine, ei putură dura de-a lungul celor două văi spumegătoare case de lemn bine încheiate sau și clădiri de piatră, care toate păstrează însă tipul casei de munte. Ei ajunseră oameni hotărîți, mîndri, fără frică de "domnul", înaintea cărora nu se prea dau în lături nici astăzi, ținînd la hotarul lor și la cinstea lor. [...]

Preoții au fost tot din aceleași neamuri, cărturari buni de cîntări și de scrisoare. Unul, Sava Popovici Barcian, a copiat harnic cărți de minuni și cronografe cu un condei

Isupțire, foarte sigur, pe la 1800. De la el

veniră înainte alți preoți din același neam. Iar la urmă această familie cu bucurie la scris, trăind în evlavia naturii frumoase, odrăsli, printr-o mamă care s-a încercat și ea în alcătuiri literare, pe copilandrul bălan care dă astăzi un glas puternic și limpede durerii neamului nostru de aici, pe Octavian Goga.

ORĂȘTIE

De la Alvinți sau Vinți trenul duce drept spre apus. E o cîmpie desfășurată la picioarele munților de aur ai moților, care-și scrijelează linia culmilor: tot lanuri de cucuruz îndelung uscat, care se culege. Peste puțin locul se face mai larg și lîngă o stație mărunțică vezi abia un monument sărăcăcios, din care se înalță trofee aurite. Acesta e vestitul Cîmp al Pîinii, în care turcii, veniți prin Poarta-de-fier, au fost cu totul nimiciți de oastea regelui unguresc Vladislav. Luptătorii domnului muntean se aflau între învinși, și ei vor fi dorit această soartă, iar biruitorii înșii erau doi români din județele grănicerești ale Banatului și Hunedoarei: Paul Chinezul și Bartolomeu Dragffy, din neamul lui Bogdan-vodă. Întemeietorul țării Moldovei, îndată ești în Orăștie.

Urmăm întîi un drum lung printre lanuri; pe margenc trec necurmat, pe jos și călări, săteni

din aceste părți, care se întorc de la bîlciul ce se frămîntă colo în fund la stînga, pe malul rîului Orăștiei. Portul e cu totul deosebit de acela cu care te deprinzi pînă aice; e mult mai puțin frumos, mult mai lipsit de podoabe. Bărbații, cu sau fără chică, poartă pălăriuțe mici; cămașa fără înflorituri se umflă larg; în locul ițarilor sînt pantaloni albi foarte înfoiați; opincile se întrebuințează mult. Unele femei se îmbracă tocmai ca la tîrg, altele au catrințe foarte înguste și o învelitoare simplă în jurul capului. Pe această mucedă vreme de toamnă toți poartă tundre sure și sarici lînoase. Fetele sînt uneori ocheșe, dar alte ori bălane. [...]

În acest loc a fost jude un Ștefan Românul, rudă, ca și Corvineștii, cu domnii munteni, și al cărui fiu Nicolae, zis Nicolaus Olahus, a fost episcop unguresc, scriitor și unul dintre cei mai învățați oameni ai Ungariei acestui timp.

SPRE HAȚEG

Începînd o zi nouă în amestecul de zgomote al bîlciului care s-a deschis sub ferestrele noastre. Albul gălbiu al hainelor de aba, albul sinelit al cămășilor femeiești, negrul unor broboade, roșul din vrîstările catrințelor și șorțurilor și străi-țelor (traistelor) se preschimbă iute sub ochi. Maiurile pocnesc la pîrghia unde flăcăii cu pălăriile înverzite și înflorite își cearcă rîzînd puterile. [...]

Aceste locuri cu înfățișare pașnică și înflorită, de pare că ar fi pregătite numai pentru lina pășunare a turmelor, ascund în ele fierul tare și aurul scump. Sîntem aproape de munții agatîrșilor și de sălașurile dacilor războinici.. La capăt curge Streiul, o apă ușoară, cu unde verzui, revărsată larg între cele mai frumoase zăvoaie de sălcii înfoiate, cu trunchiul modîlcos, de pădurici tinere și de bogate: pășuni. Pare un rîuleț de podoabă care străbate parcul unui;

magnat. Dar pe undele puține și limpezi călătorește o veche poveste măreață care atinge pînă astăzi inimile noastre; ea spune despre neamul neînfrînt al dacilor, cei mai depărtați; dintre înaintașii noștri, despre războaiele eroice cu cei dintîi ostași ai lumii, cu împăratul cuminte și stăruitor venit de peste Dunăre, de peste Mare, din cetatea stăpînitoare a lumii; ea cîntă despre visurile lui Decebal strămoșul, care și-a cufundat comorile în această albie de prunduri și a mers să se îngroape sub ruinele regatului său sfărîmat de un dușman ce nu se putea învinge. Au trecut o mie opt sute de ani încheiați de la jertfa de sine a barbarului acestuia de la care ne vine o parte a neamului, precum de la romanii biruitori pornește și limba noastră. [...]

HAȚEG

Hațegul se vede acum prin ochiurile de arbori, la dreapta, sămănat într-o largă cîmpie pe care din toate părțile o în-cunjură munții. Spre el ne coborîm printre vii și căsuțe de munte, cu lungile coperișuri de șindilă neagră. Apoi, pe străzi foarte tinoase, tivite de la o vreme cu înguste trotuare de asfalt, vin case plăcute. [...]

O rază de soare mă deșteaptă în odaia de hotel, unde cu lumînarea aprinsă m-am păzit de locuitorii obișnuiți ai acestor încăperi. Este iarăși lumină în ceruri, unde vîntul de noapte a lucrat harnic mînînd norii strînși în valuri spre culmile muntelui. Acesta se descoperă pînă la acele vîrfuri încă îmbrobodite de o negură care plutește încet deasupra zăpezilor proaspete. E o adevărată primăvară, care va ținea numai o jumătate de zi, un zîmbet trecător înaintea morții care vine.

Acum văd mai bine piața, care e nouă, abia de cîteva zeci de ani, în vechiul tîrgușor românesc al căsuțelor de lemn înnegrit. [...]

DE LA HAȚEG LA GRĂDIȘTE ȘI LA CETATEA LUI DECEBAL

[...] în stînga, Streiul primește o apă limpede și vioaie, care lunecă din munte printre desișurile de răchiți. I se zice după datina românească de a lega în același nume rîul și locul de căpetenie pe unde trece: apa sau valea Densușului, între dînsa și depărtatul Strei se întinde un strălucit luminiș de cîmpie mai mult goală de sate, care se văd înălbind însă de jur-împrejur, unul lîngă altul, pe margenile lui. Nu cunosc un amfiteatru mai frumos decît acela care se desfășură de la Densuș înainte în această ușoară lumină trecătoare a soarelui de septembre tîrziu. E într-adevăr raiul pămîntesc al păstorimii lui Decebal bătrînul, vrednic să-i ascundă curțile, comorile agatîrsice și cetatea de lemn apărată prin vitejie. Cel dintîi sat ce se

întîmpină în marginea ușoarelor înălțimi roșietice din dreapta, unde cercul se prelungește prin; dealuri blînde, e Farcadinul sau cele doua Farcadine. Multe case dintre care unele au zidurile și stîlpii de cerdac din cărămidă bună; cele mai multe înfățișează însă șiruri de bîrne groase prinse la colțuri, copereminte lungi de șindilă și curți tinoase, care se par înguste, de mult ce se grămădesc în eleșurile, grajdurile, coșerile de porumb, grămezile de coceni și clăile de fîn. [...]

De aici înainte duce un drum mai lung. Primăvara unei singure dimineți și-a chemat pe florile uscate și ierburile tinere vrăbiile ciorovârețe, fluturii albi și galbeni care îmbrățișează strîns cîte o floare întîrziată, codobaturile albastre care înfloresc în mișcări iuți lanurile negre de umezeală. Ba chiar, lîngă un gard viu presărat cu fructele brumate ale porumbelelor s-a rătăcit o strălucitoare găinușă sălbatecă, gonită de frigul din pădurile înalte și care-și caută aici o ascunzătoare călduță.

[...] Pe ulicioarele strînse între garduri vii se grăbesc în |j urma trăsurii ciobănași și ciobănite cu fețele albe, supțiri. În curțile de pruni și dinaintea ușilor vezi femei voinice care,,. culeg

sau torc din furcă: ele poartă pe creștetul capului două cornițe de lemn, aplecate spre ceafă, deasupra cărora, cînd ies prin vecini sau pleacă la drum, își așternmarea înveli-toare albă. Mai departe, la Grădiște, femeile încep a-și împestrița portul cu cel bănățean, și în locul cornițelor ele au spre ceafă o tichiuță roșie de piele cu înfloriturica și ale cojoacelor ce le înfășură.

Lumea nu vine însă la Densuș pentru a vedea elegantele cu cornițe. Peste casele cu coperișuri mari, pe o mică înălțime, se ivește un ciudat turnuleț de dărîmături sure, care e al unei biserici fără păreche. [...]

Spiritul care a îndemnat la alcătuirea acestor neașteptate jucării e acela care pleacă din monstruoasa și grosolana grămădire de bolovani și de pietre romane răzlețe care e biserica din fața. În ea vezi stîlpi strîmbi pe margenile fațadei, vezi pietre lucrate, străbătute de găuri, care par să vie de la ușori, vezi alte lespezi cu săpături care li fac un cadru și care arată să fi fost dezlipite de la morminte. Supt coperiș și la turn sus, se rînduiesc zimți de cărămidă care se deosebește foarte viu din cenușiul trist al bolovanilor prinși între ei cu un ciment tare.

Ferești înguste sînt săpate la altar și pe peretele din stînga, de-a lungul unor lespezi tăiate. O rotunjime de bolovani înseamnă altarul. La dreapta bisericii de astăzi începe a se arcui un nou perete pietros, rupt în mijlocul lui. Și zidul de împrejmuire, alcătuit în același chip, e prăvălit aici, pe cînd în față și la dreapta el se înalță în toată întregimea lui.

Dacă intri în biserica totdeauna întunecoasă, te găsești în fața unui uriaș horn răzimat pe patru stîlpi de bolovani năruiți în care sînt prinse mai multe pietre cu inscripții foarte bine păstrate. Pe una din ele se citește numele de Longinus, ceea ce amintește pe acel nobil prieten al lui Traian și viteaz ostaș al Romei care a pierit prin trădare în ajunul căderii năpraznice a regatului dacilor.

Menirea acestei clădiri se vede de afară prin chipul Maicii Domnului zugrăvit foarte bine în culori palide deasupra ușii de lemn care poartă crucea. În vîrful turnului, ultima lespede greoaie e străpunsă de patru puncte ce formează altă cruce. În cuprinsul văruit al bisericii se mai desfac ici și colo chipuri de sfinți, tot așa de vechi ca și cel de la intrare; unul ține în altar o inscripție slavonă. Și afară, pe arcuirea ruptă, se

mai văd chenare și urme de figuri în același stil. Ele sînt neîndoelnic din întîia jumătate a veacului al XVI-lea și cu mult mai vechi decît biata catapeteasmă stîngace pe care a lucrat-o popa Simion zugravul la 1789.

O biserică de piatră, și una astfel zugrăvită, n-au putut-o înălța, din sărăcia lor lucie, sătenii noștri, cărora nici nu li s-ar fi îngăduit pe acele timpuri ale iobăgiei să-și facă o altfel de cetate. Ctitorul trebuie să fi fost un boier mare de "dincolo", un domn sau un neam domnesc pribeag din aceleași părți libere ale Țării Românești. Și el trebuie să-și fi săvîrșit lăcașul de închinare pe acel timp de la 1500 la 1550 cînd se zugrăveau astfel de chipuri și cînd împodobirea prin chenare roșii de cărămidă în zig-zag intrase în obiceiurile meșteșugului de a clădi a românilor.

Pe atunci însă, această Țară a Hațegului adăpostea pe fata înstrăinată a unui domn românesc mort în lupta pentru stăpînire, pe Zamfira lui Moise-vodă, care s-a măritat de trei ori, pînă la bătrînețe, după nemeși unguri. Ea a făcut, nu departe de aici, mănăstirea Prislopului, și i-a dat un întins domeniu din care făceau parte satele vecine Farcadinul și Tușchia.

Pe aici erau deci moșiile care o ajutau să se mărite așa de bine și așa de des.

Ajungi astfel lesne la părerea că Zamfira a zidit și această biserică, care va fi fost o mănăstire, precum dovedesc adausurile zugrăvite din a dreapta și acel mare zid de împrejmuire, în stare să oprească orice dușman. Materialul și l-a luat din acele dărîmături ale cetății lui Traian, ale Ulpiei învingătoare, de unde atîta sărăcime, și-a cules bolovani și pietre cioplite pentru căsuțele lor de munte. Carele "doamnei de român" vor fi cărat aice tot acest pietriș ales, toate aceste lespezi netede, acești stîlpi negri, aceste chipuri grosolane de lei, în totul asemenea cu acelea care se văd la scara casei parohiale din Grădiștea însăși. Inscripția lui Longin fu luată împreună cu celelalte și jertfelnicul în care e prinsă va fi înlocuit la început altarul care, se pare a fi înnădit. [...]

Cînd ai lăsat Densușul în urmă, ascuns între livezi afară de ciudatul vîrf tocit al bisericii sale, ești pe unul din pripoarele ce încunjură marele amfiteatru, liber. De jur împrejur ochiul urmărește satele mărginașe, de la Fărcădin pînă la Cîrnești cu cele două biserici care se înșiră una după alta ca lebedele pe un lac, învîrtindu-

și albele gîturi de turnuri. În fund, stau munții în șir, cu movilele supuse în preajma lor, fiecare împărat cu scutarul în fața sa. Săpat de două cufundaturi care ascund în ele iezeturi liniștite, Retezatul îi stăpînește pe toți cu stînca lui ninsă. Iar în margene, la stînga, un nor mare de zăpadă pare a pluti în largul cerului albastru: e culmea Parîngului, mai marele Retezatului însuși, care nu arată mai mult decît această albă cunună de neaua deasă. În fund, unde arborii se țin în șir de-a lungul unei lunci udată de apa înghețată a Retezatului, acolo e Grădiștea unde s-a sfîrșit Decebal și împărăția lui și de unde a pornit stăpînirea, pînă în Dunăre, a celor trei Dacii romane, întemeiate de Traian.

Deocamdată ne coborîm în valea care cuprinde marele sat Peștieana, cu o biserică în stil ca la Orăștie. Femei învelite în alb bat rufele cu maiul într-o puternică apă de munte, apa "Peștenii".

Ieșind din Peștieana, ai crede că ai și ajuns la Grădiște, așa de aproape e linia munților și dunga copacilor ocrotitori. Dar mai străbați încă timp de peste o jumătate de ceas lunga șosea din margenea lanurilor, și numai pe urmă, dincolo de bisericuța frumoasă de la Breaza

care-ți răsare în stînga, ești pe locul unde s-a hotărît, acum două mii de ani, care e limba pe care vom vorbi-o, care e sufletul care se va sălășlui în trupul nostru [...]

Pe ulicioare triste se înșiră case în care lemnul negru pornește de la clădării mari din aceeași piatră cenușie. Curțile n-au alte împrejmuiri decît aceleași grămezi pietroase. Trăsura face hopuri pe un amestec de bolovani. Din șanțurile de pe margene, din movilele tăiate de drum iese la iveală tot colți de aceștia - aproape e cetatea Colțului sau a Colței, după altă ruină - care pătrund, răzbat, sfîșie pretutindeni. Ici și colo înălbește piatra unui stîlp ca să sprijine cerdacul unei cocioabe. Ești ca într-un mare cimitir răscolit, în care morții sînt două neamuri străvechi, care s-au încăierat, s-au zbuciumat de moarte, s-au frînt, s-au ucis și s-au ars, pentru ca, la urmă, după o sută de ani de trecătoare stăpînire a celui mai puternic, să rămîie acest vălmășag de pietre pe care le atingi cu sfiala ce te cuprinde cînd calci pe osul omenesc. Aici a fost Sarmisegetuza, apoi Ulpia Traiana, cu palate, cu basilici, cu băi și amfiteatru, oricît de scăzute în barbarie, dar întipărite cu pecetea de mărire a neamului

român. [...] Și tot dacii au învins, stăpînii vechi care s-au zvîrcolit sub lanțuri și au sîngerat de săbii. Tot ei prin puterea neîn-frîntă a vitejiei lor și a sfintei lor răbdări !

Căci, iată, daci adevărați, daci noi de peste două mii de ani, daci purtînd ca un trofeu graiul Romei spulberate, dacii sînt acești săteni de aice, cu fața așa de aspră și de închisă, cu firea așa de tăcută, cu deprinderile vechi de a întoarce oricui cu ceea ce ți-a făcut: plată dreaptă, și nu răzbunare, "ochi pentru ochi și dinte pentru dinte". Iată opincile, iată ițarii sprinteni, iată cămașa albă, zeghile grele, saricile mițoase; căciula greoaie, înaltă, umflată, ca o cunună. [...] Față de Roma, a cărei eternitate a pierit în pulbere, ciobanul dac s-a ridicat din țărînă, și-a durat iarăși bordeiul din lemn, s-a așezat în el cu datinile sale neatinse și stăpînește pînă astăzi în umbra uriașă a Retezatului. [...] Mergînd tot mai departe de această îngustă vale dacică, ajungi la Poarta de Fier prin care se trece în Banat, care e, în toate privințile, o altă țară. De acolo au sosit prin anii 1440 acele roiuri de turci prădalnici, ispitiți de bogăția sașilor din orașele Ardealului, pe care i-a întîmpinat odată, tocmai aici la dreapta

Zeicanilor, unde se vede monumentul amintitor, cu un topuz de fier țintat, Iancu-Vodă, voinicul român pe care l-au dăruit Ungariei și Creștinătății acești nemeși ai noștri din margeni. Pe vechiul drum al raitelor turcești trec astăzi cară purtînd săteni mărginași, cete de bănățeni cu căciulile țuguiate și legături roșii la opincă, oameni frumoși, care se drăgostesc, de urîtul drumului lung, cu fete rumene. [...]

HUNEDOARA

[...] De mult, era aici, lîngă Cerna tulbure, lîngă măruntul pîrîu al Zlaștiului, cu numele vechi moștenit de la slavi, un cuib de țărănime luptătoare, gata să apere ho.tarul împotriva năvălitorilor ce soseau din pasul lin al Banatului. Aveau drepturi pentru ostenelile lor, și regii le recunoșteau o noblețâ pe care n-o căpătau ieftin. Dintre acești ostași cu căciula în cap, opincile în picioare și arcul pe umeri s-a ridicat Iancu, spre cel mai mare viitor pe care l-a avut între străini un român, un țăran al nostru din Ardeal. S-a bătut, lungi ani de bărbăție, la Poarta de Fier a Ardealului, care ar fi fost de lut fără vitejia lui, apoi la izvoarele Ialomiței muntene, lîngă Vlad Dracul din Tîrgoviște, în sfîrșit pe cîmpii de luptă ai Balcanilor, pînă la Vama, în vederea Mării Negre, unde i-a pierit regele, pentru nebunia lui ușuratecă, luînd cu dînsul și biruința oștirii creștine. Și în pragul

bătrîneței moartea l-a atins și pe dînsul, dar nu acasă, în Cetățuia lui de pe Zlești, ci departe în corturile de sub cetatea Belgradului, sîrbesc, dinaintea căreia el făcuse să fugă un sultan, unul din cei mai mari pe care i-a avut turcimea.

Cetățuia lui a crescut și s-a împodobit cum neam de neamul lui nu visase, în ceasul cînd tînărul Mateaș, fiul eroului român, ajunse rege peste unguri. [...]

Cetatea, împodobită de Mateaș prin meșterii lui străini, vestiți în lume, cu ferești gotice, cu uși încadrate în piatră sculptată, întocmai după felul obișnuit la clădirile lui Ștefan cel Mare, învingătorul, se vede îndată străpungînd norii de ploaie cu turnurile ei ascuțite. [...]

O sală uriașă cuprinde cea mai mare parte din castelul lui Mateaș, pe lîngă care se mai deosebesc puternicul turn-Ne-boisa și înnăditura principelui Gabriel Bethlen, care voise să pregătească astfel un adăpost vrednic pentru soția de neam mare ce-și adusese din Apus, Caterina de Brandenburg, Crăiasa Cătălina a ungurilor. Din acele ziduri moarte ale sălii uriașe pare că-ți mai vin încă șoptiri despre vechile solii ce au venit în fața marelui rege, și între care erau mîndrii boieri ai lui Ștefan

însuși, prieten înainte și după biruința sa asupra ungurilor.

Și astăzi, stau de jur împrejurul cetății cu șanțurile bu-ruienoase, căsuțe cu lungi acoperișuri țuguiate și cerdace de umbră. Prin astfel de case orașul se prelungește pînă departe [...]

Chiar lîngă cetatea lui Mateaș Craiul se înalță uriașele coșuri ale unei topitorii de fier a statului, pe lîngă care cea de la Călan e numai o jucărie. Ici și colo se află în jurul orașului, pînă în margenea pădurii, așezări de lucrători ocupați la această mare muncă metalurgică. [...]

SPRE DEVA

[...] Șoseaua se desfășură drept înainte pe lîngă apa Cernei și linia căii ferate, unde o locomotivă singură lunecă după sălcii, pufăindu-și fumul în urmă. Femeile din Peștiș, îmbrăcate cu toatele - tulpan pe cap și rochie scurtă de lînă cu flori - se întorc de la tîrg, unde au adus merindele de fiecare zi ale locuitorilor. Cîte un lucrător trece cu șăpcuța pe ceafă. Văd numai un moș cu pletele rare în vînt și un bărbat tînăr care-și duce încet în car nevasta bolnavă, culcată pe pernă înflorită, sub cațaveica de blană. [...]

Acum se văd bine Munții Apuseni, albaștri, în fund. În față, deasupra Mureșului, ascuns într-un fald de vale, se desfășură o perdea de înalte predealuri cu cîte o rămășiță de pădure deasupra și, jos, o salbă frumoasă de sate. Cel din urmă la dreapta e cel de la Simeria, cu acea mare mușcătură pe care i-au făcut-o rîndurile de

lucrători care, din cele mai vechi timpuri, au scos de aici piatră roșie. Mai aproape, cam

În fața noastră, se deslușește un vîrf stîncos, purtînd pe dînsul o cetate sfărîmată, cu liniile dărăpănate, dar foarte ușoare de înțeles, colț de stîncă istorică deasupra stîncii sălbatece.

DEVA

Aceea e vestita cetate a Devei, dincoace de Mureș. Poate că ungurii năvălitori în veacul al Xl-lea au găsit-o în mîinile unui voevod al românilor, cu numele și faptele pierdute, ca ale unui învins. Dar clădirea așa cum se deslușește astăzi e, neapărat, mult mai nouă. Ea a fost pusă din nou în stare de luptă de către acel general al ferdinandiștilor, sprijinitorii Craiului austriac Ferdinand în Ardeal, care a fost spaniolul Ioan-Baptist Castaldo. De aici s-au hotărît atîtea mișcări de oaste împotriva zapolyenilor, care țineau cu craiul ungur, și din acest loc s-au trimis chiar feciori de domni pribegi pentru a căuta, cu haiduci din aceste locuri, stăpînirea asupra Moldovei și Țării Românești: un Radu-Iliaș, un Alexandru-Aron. Apoi cetatea și-a pierdut cu totul însemnătatea, ajungînd numai un adăpost la vreme de nevoie al locuitorilor satului de jos, al Devei. Pînă ce la 1849 un

căprar din oastea moților, se zice, s-a furișat aici, jertfindu-și viața, și a făcut, prin praf de pușcă, să izbucnească pietrele sure ale vechiului cuib de tiranică stăpînire. [...]

Se păstrează în Muzeul comitatului, care mi se arată, de-altminterea, cu cea mai mare bunăvoință, inscripții romane din Grădiște, bucăți de piatră împodobite cu lei, cu cocori frumoși desfășurați, cu flori, culese toate din acel cîmp de moarte al Sarmisegetuzei, al Ulpiei Traiane. [...]

BRADUL ȘI ȚEBEA

Drept în fund se văd acum niște vîrfuri albastre de. o formă neobișnuită; unul pe care-l înveșmîntă negurile, e Găina, cel de la dreapta lui, cu două căpățini țuguiate, se cheamă pentru aceasta bulzii, iar și mai departe moțul acela sucit e numit, pe dreptate, Strîmba. Casele de țară între care intrăm fac parte din comuna Bradului , care urmează apoi, cu grădini de verze, cu bordeie în pămînt pentru provizii, cu zidiri mai mari ale străinilor și cu o alee de prăvălioare ca ale oricărui tîrgușor. La o casă cu două rînduri se văd copii în bănci, și profesorul se apleacă la fereastră pentru ca să poată vedea trăsura. Acesta e gimnaziul din Brad. [...] Acesta e însă și un vestit ținut de aur. Agatîrșii au lucrat aici la scoaterea lui din pămînt, și au ajuns astfel cei mai bogați, dar mai trîndavi și mai afemeiați, dintre barbarii acestor locuri. Apoi au venit romanii, scotocind pretutindeni

după aur. Acuma o Companie germană lucrează în gropi, cu lucrători români, care cercetează prin adîncuri sau pisează bolovanii cuprinzători de bogăție, și astfel se ofilesc zi, de zi pînă pier de greul unei munci strașnice, plătită cu mizeria unei coroane pe zi. La șteampurile aurarilor nemți se prăpădesc așa, în chip nevrednic, trudind și bînd, urmașii acelora care au făcut din Horea un rege al țăranilor și din Avram Iancu arhanghelul răsplătitor pentru cruzimile, vechi și nouă. Numele amîndurora sînt unite în amintirile ce cuprinde cimitirul de la Țebea, spre care mă îndrept acuma pe lîngă gara trufașă a unei căi private, care vine de.la Arad.

E un scurt drum, de vreo douăzeci de minute, între acești munți, impunători prin îngrămădeala și neorînduială lor, dar, altfel, puțin înalți, așa încît, în aceste săptămîni de ploi reci, nu i-a stropit nici o zăpadă. Găina, Bulzurile, cu satul Bulzești, Strîmba cuprind fundul zării cu peretele lor scrijelat și sfîrtecat, ce se desface vînăt. [...] La stînga, de pe un deal, se ivește biserica noua a Mesteacănului, arătînd locul unde țărănimea lui Horea a pus întîia oară mîna pe furcile răscoalei. [...]

Țebea avea din vechi timpuri o biserică de

lemn, și în cimitirul acesteia creștea un mare stejar vestit în împrejurimi pentru bogăția ramurilor sale. In umbra lui, zice povestea, s-ar fi strîns răsculații din 1784 și ar fi făcut jurămîntul lor de credință și frăție în luptă, în graiul lor aspru care păstrează încă neatinsă limba celor mai vechi timpuri.

Răscoala a cuprins ținutul întreg, flăcările au izbucnit de jur împrejur deasupra curților de "domni", puternicii și bogații au pierit cu sutele în chinuri și ocări pe care erau deprinși a le dărui acestor săraci. Apoi focul a fost stins cu sila, și Horea din Albac, Crișan și Cloșca din Cărpeniș pieriră în piața Bălgradului în vederea mulțimii de săteni nenorociți, chemați sa vadă ce pate acela care nu mai vrea să sufere și ucide pe prigonitorul său. Dar gorunul din Țebea rămase, aruncînd ramuri noi și înfingîndu-și tot mai adînc rădăcinile, ca un simbol al vieții îndărătnice care însuflețește acest neam al nenorocului și al suferinții.

Trecură șaizeci de ani, și aceleași flăcări izbucniră sălbatec ca să mistuie aceeași nedreptate. Cete de nobili fugare, ajunse în văi, fură nimicite. [...]

Avram Iancu nebuni. El umblă multă vreme

pribeag pe la casele oamenilor, ferindu-se numai de aceia care-l iubeau mai mult. Pieri la 1872, în tinda casei unui sărac din Baia de Criș, a unui covrigar. De aici îl aduseră, ca pe atîția alții din Baia de Criș, care n-au o biserică și un cimitir acolo -

la Țebea. [...] Mormîntul în care se odihnește învingătorul, învins și nebunul care nu mai avuse de ce să rămîie cuminte la acesta, sărac și umil cum e și soarta poporului care-l păstrează ca urnă a unor sfinte moaște. Și lîngă dînsul vechiul stejar cu trunchiul mîndru își mai răsfiră crengile puternice, ce cad pe rînd și se înnoiesc într-una, vuind în vîntul serilor cîntece de taină. [...]

ABRUD ȘI ÎMPREJURIMILE PÎNĂ LA VIDRA

Abrudul se desfășură bine, de la stîlpul unde se ia vamă lîngă o casă cu un leu verde pe perete. Pavajul de prund vechi se ține încă bine, deși e foarte aspru. Casele sînt dese și se potrivesc între ele. Străzile sînt drepte. Totul face o impresie prietenoasă. În piața largă, bine înconjurată de ziduri, - una e tocmai "Aurăria" - stau una lîngă alta trei biserici: cea calvină, cea catolică, amîndouă mari, trufașe și biserica noastră (ortodoxă n.n.). [...]

Pornesc spre Cîmpeni și Vidra. Cu încetul vremea se deslușește și, pe la amiazi, munții toți sînt cuprinși de lumina curată și rece a toamnei.

Cum ieși din Abrud, de-a lungul Arieșului care mînit iute unde sure printre sălcii - rîu vioi și larg în aceste părți - ajungi între căsuțe sămănate pe înălțimi, care se țin și ele de acest

Abrud, risipit ca toate așezările de munte. Îndată ești la alt șir de șteampuri pentru aur: pilugele de lemn lovesc zgomotos și îndărătnic în piatra sfărîmicioasă, și valuri de apă, pornind ca din scocul morilor, iau cu dînsele fărîmele fără preț, pe cînd aurul greu cade la fund, de unde e cules la sfîrșitul fiecărei săptămîni. Pe marginea unui șivoi, lucrători cu pălăria țărănească pusă pe ceafă aleg acum și acest aur tulbure, rămas pe fundul "șteampului". [...]

Cel dintîi sat e Cărpenișul, ceea ce înseamnă desișul de carpeni (compară: Păltinișul de lîngă Sibiu, Stejărișul Brașovului, Perișul). Aici s-au născut Crișan și Cloșca, cele două căpetenii ce au stat alături de Horea, vechiul "Craiu" al acestor munți. [...]

Drumul de vale, pe lîngă Arieș și între margenile de stîncă mai mult goală, se înfundă în Cîmpeni. Acesta e mai degrabă un tîrgușor, în care multe prăvălii și case se află la mijloc între casele dese ale țărănimii. Un foc strașnic, purtat repede prin izbucnirile pucioasei ce se ținea pentru facerea pe furiș a prafului de pușcă, a prefăcut această frumoasă comună într-o Sodomă și Gomoră care și-ar fi ispășit păcatele. Piața a fost cuprinsă întreagă în vîlvătaia

grozavă. [...]

* *

Din ce în ce mai sus, deasupra Arieșului ce se strecura tot mai îngust prin vale, drumul se desfășură drept înainte. Frumusețea lui se face tot mai mare, între culmile înalte, pe care le acopăr, pe lîngă păduricele obișnuite, și petice negre de brădet. Pe alocurea piatra stîncii se vădește în subțiri foi negricioase sau se coboară pînă pe țărmul apei în mari bolovani de marmură albă. Sate nu se văd, rareori trec drumeți călări și în cară, care poartă abaua cu cusături albastre a moțului, femei în tulpane și rochii de tîrg (catrința, șorțul, iia nu se prea întîmpină nici aicea). Fețele sînt deosebit de frumoase, albe, prelungi, cu niște ochi mari de lumină pe fruntea dreaptă; nu lipsesc chiar copilași cu părul foarte bălan și ochii de un albastru limpede. Cîteva oi și vite rătăcesc pe coastă tocmai sus, și păstorelul, copil frumos ca o păpușică, face să răsune aerul muntelui de doine cîntate cu căldura unui adevărat voinic.

De la o vreme, case prind a se ivi, lîngă biserici de zid cu acoperișurile lungi, de fel orăștian, învelite cu tablă sau acoperite cu șindilă, care cuprind frumoase zugrăveli de

păreți și de catapetească, mai ales de la meșterul abrudean Simion Silaghi, de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Cruci de piatră și de lemn șubred se grămădesc în cimitirele neîngrădite și călcate de vite pînă și deasupra gropilor proaspete; locul unde dorm flăcăi sau fete îl arată brazi ciopliți în jos și purtînd în crengile lor, ce se usucă zi de zi, ca și amintirea morților tineri, năfrămi roșii.

Casele din care se ivesc țărani cu pălăriuțe și foarte frumoase femei în cojocele, cu chipuri de fetițe din idile și de madone senine, au o construcție deosebită. Sînt făcute numai din lemn - afară de vreun sălaș al birăului sau altui fruntaș -, au pivnițe supt ele, înalte țuguiuri de șindilă și supt dînsul un cerdac cu tîrnați, gang, în mari arcade ce nu se mai văd aiurea. O scară meșteșugită suie la dînsele. [...]

* *

Neputînd înainta așa de mult, ne ducem deocamdată să vedem, în margenea Vidrei de Sus, căsuța lui Avram Iancu. E la capătul unei livezi întinse, în fața unei clădiri mai mari, cu cerdacul nou. Acoperișul greu cade pe pereții de lemn înălțați, străpunși de trei ferești mărunte. [...]

Și icoana sufletească a celui ce s-a sălășluit dintru început aice, mersul gîndurile sale se deslușește pe încetul. În jos pînă la Cărpenișul lui Cloșca și al lui Crișan, în sus pînă la cuibul de munte în care a copilărit, a muncit și a suferit

Nicolae Ursu, căruia i s-a zis Horea, tot căsuțe de sărăcie ale românului robit în țara munților de aur pentru străinii lumii întregi, căci moțul își cîștigă cu greu pînea din veșnica vînzare pribeagă a bietelor unelte de lemn ce se pricepe să cioplească. Pe margene, șirul înaltelor vîrfuri pietroase; Vîrful Sloiului, Struțul, Mîțul, Munducul, uriașă catapeteasma pentru biserica libertății, a cărei boltă e cerul însuși, cu mîniile și înseninările lui. Iar în vale spumegătoarea curgere a Arieșului, cu apa negrie, ca și cum fiecare picătură din el ar fi o lacrimă de durere, rîu trist și neodihnit, vuind a răscoală și ruină. Astfel din copilărie se plămădi o fire de visător aspru, de credincios îndărătnic, de viteaz milos: adunînd în el toată moștenirea de durere și de amintiri a trecutului, el și-a ascuțit sabia de cremenea tare a acestor munți. [...]

BLAJ

Abrudul se desfășură bine, de la stîlpul unde se ia vamă lîngă o casă cu un leu verde pe perete. Pavajul de prund vechi se ține încă bine, deși e foarte aspru. Casele sînt dese și se potrivesc între ele. Străzile sînt drepte. Totul face o impresie prietenoasă. În piața largă, bine înconjurată de ziduri, - una e tocmai "Aurăria" - stau una lîngă alta trei biserici: cea calvină, cea catolică, amîndouă mari, trufașe și biserica noastră (ortodoxă n.n.). [...]

Pornesc spre Cîmpeni și Vidra. Cu încetul vremea se deslușește și, pe la amiazi, munții toți sînt cuprinși de lumina curată și rece a toamnei.

Cum ieși din Abrud, de-a lungul Arieșului care mînit iute unde sure printre sălcii - rîu vioi și larg în aceste părți - ajungi între căsuțe sămănate pe înălțimi, care se țin și ele de acest Abrud, risipit ca toate așezările de munte. Îndată ești la alt șir de șteampuri pentru aur:

pilugele de lemn lovesc zgomotos și îndărătnic în piatra sfărîmicioasă, și valuri de apă, pornind ca din scocul morilor, iau cu dînsele fărîmele fără preț, pe cînd aurul greu cade la fund, de unde e cules la sfîrșitul fiecărei săptămîni. Pe marginea unui șivoi, lucrători cu pălăria țărănească pusă pe ceafă aleg acum și acest aur tulbure, rămas pe fundul "șteampului". [...]

Cel dintîi sat e Cărpenișul, ceea ce înseamnă desișul de carpeni (compară: Păltinișul de lîngă Sibiu, Stejărișul Brașovului, Perișul). Aici s-au născut Crișan și Cloșca, cele două căpetenii ce au stat alături de Horea, vechiul "Craiu" al acestor munți. [...]

Drumul de vale, pe lîngă Arieș și între margenile de stîncă mai mult goală, se înfundă în Cîmpeni. Acesta e mai degrabă un tîrgușor, în care multe prăvălii și case se află la mijloc între casele dese ale țărănimii. Un foc strașnic, purtat repede prin izbucnirile pucioasei ce se ținea pentru facerea pe furiș a prafului de pușcă, a prefăcut această frumoasă comună într-o Sodomă și Gomoră care și-ar fi ispășit păcatele. Piața a fost cuprinsă întreagă în vîlvătaia grozavă. [...]

* *

Din ce în ce mai sus, deasupra Arieșului ce se strecura tot mai îngust prin vale, drumul se desfășură drept înainte. Frumusețea lui se face tot mai mare, între culmile înalte, pe care le acopăr, pe lîngă păduricele obișnuite, și petice negre de brădet. Pe alocurea piatra stîncii se vădește în subțiri foi negricioase sau se coboară pînă pe țărmul apei în mari bolovani de marmură albă. Sate nu se văd, rareori trec drumeți călări și în cară, care poartă abaua cu cusături albastre a moțului, femei în tulpane și rochii de tîrg (catrința, șorțul, iia nu se prea întîmpină nici aicea). Fețele sînt deosebit de frumoase, albe, prelungi, cu niște ochi mari de lumină pe fruntea dreaptă; nu lipsesc chiar copilași cu părul foarte bălan și ochii de un albastru limpede. Cîteva oi și vite rătăcesc pe coastă tocmai sus, și păstorelul, copil frumos ca o păpușică, face să răsune aerul muntelui de doine cîntate cu căldura unui adevărat voinic.

De la o vreme, case prind a se ivi, lîngă biserici de zid cu acoperișurile lungi, de fel orășțian, învelite cu tablă sau acoperite cu șindilă, care cuprind frumoase zugrăveli de păreți și de catapeteasmă, mai ales de la meșterul abrudean Simion Silaghi, de la sfîrșitul

veacului al XVIII-lea. Cruci de piatră și de lemn șubred se grămădesc în cimitirele neîngrădite și călcate de vite pînă și deasupra gropilor proaspete; locul unde dorm flăcăi sau fete îl arată brazi ciopliți în jos și purtînd în crengile lor, ce se usucă zi de zi, ca și amintirea morților tineri, năfrămi roșii.

Casele din care se ivesc țărani cu pălăriuțe și foarte frumoase femei în cojocele, cu chipuri de fetițe din idile și de madone senine, au o construcție deosebită. Sînt făcute numai din lemn - afară de vreun sălaș al birăului sau altui fruntaș -, au pivnițe supt ele, înalte țuguiuri de șindilă și supt dînsul un cerdac cu tîrnați, gang, în mari arcade ce nu se mai văd aiurea. O scară meșteșugită suie la dînsele. [...]

* *

Neputînd înainta așa de mult, ne ducem deocamdată să vedem, în margenea Vidrei de Sus, căsuța lui Avram Iancu. E la capătul unei livezi întinse, în fața unei clădiri mai mari, cu cerdacul nou. Acoperișul greu cade pe pereții de lemn înălțați, străpunși de trei ferești mărunte. [...]

Și icoana sufletească a celui ce s-a sălășluit dintru început aice, mersul gîndurile sale se

deslușește pe încetul. În jos pînă la Cărpenișul lui Cloșca și al lui Crișan, în sus pînă la cuibul de munte în care a copilărit, a muncit și a suferit

Nicolae Ursu, căruia i s-a zis Horea, tot căsuțe de sărăcie ale românului robit în țara munților de aur pentru străinii lumii întregi, căci moțul își cîștigă cu greu pînea din veșnica vînzare pribeagă a bietelor unelte de lemn ce se pricepe să cioplească. Pe margene, șirul înaltelor vîrfuri pietroase; Vîrful Sloiului, Struțul, Mîțul, Munducul, uriașă catapeteasma pentru biserica libertății, a cărei boltă e cerul însuși, cu mîniile și înseninările lui. Iar în vale spumegătoarea curgere a Arieșului, cu apa negrie, ca și cum fiecare picătură din el ar fi o lacrimă de durere, rîu trist și neodihnit, vuind a răscoală și ruină. Astfel din copilărie se plămădi o fire de visător aspru, de credincios îndărătnic, de viteaz milos: adunînd în el toată moștenirea de durere și de amintiri a trecutului, el și-a ascuțit sabia de cremenea tare a acestor munți. [...]

MEDIAȘ

[...] Ești îndată în piață, care e de o mărime și de o frumuseță deosebită. De două părți o încunjură case de moda nouă, dar, de celelalte două, acoperișurile de țiglă veche se înalță în mai multe șiruri. Deasupra lor răsar puternic două vîrfuri de bastioane, și încă mai sus turnul verde al bisericii predomnește toate. Aici e nodul de clădiri istorice al cetății. [...]

Pînă mai încoace, piața și străzile strîmte cu casele de perete gros erau înconjurate de un înalt zid de cărămidă, întrerupt de bastioane puternice. Acest simbol al privilegiilor a fost năvala supușilor din suburbii, care nu mai puteau fi ținuți la o parte. Astăzi numai ici și colo se vede cîte o zdreanță roșie a dărâmăturilor, și turnuri, porți singuratice nu mai apără și nu mai închid nimic. [...]

Dar odată Petru Rareș, Petru-vodă cel cu dregătorii așezați în Cetatea de Baltă, a venit

aici, cu oastea sa moldovenească amestecîndu-se hotărîtor în luptele pentru stăpînirea Ardealului. Ludovic Gritti, copil din flori al unui doge venețian și bunul prieten al atîtor turci mari din Constantinopol, visa pentru sine coroana Ungariei și tronuri românești pentru copiii săi. Rareș, venit spre a se uni cu oastea Sultanului, momi cu vorbe pe acest rîvnitor de măriri, îl prinse în mîna sa și-l dădu unor dușmani care nu erau să-l ierte. Odraslele venețianului intrară în robia moldovenească pentru a nu mai ieși niciodată la lumina zilei. [...]

SIGHIȘOARA

Nici unul nu se poate asămăna cu dînsul ca frumusețe a orînduirii, ca păstrare bună a străzilor și caselor de odinioară, ca liniște și curățenie în împrejurimile de astăzi. Copaci deși sămănați cu acoperișuri roșii de țigle suie un deal ca o căpățînă de zahăr. Trei turnuri mari de biserici străpung mulți caselor vechi, iar sus de tot pe vîrful țuguiului împădurit stă o biserică medievală, cinchită fricos, cu un turnuleț ce cutează abia să privească. Intri peste un pod cu obișnuitele taxe de trecere și de "floașter", te.înfunzi din dosul culmii aceleia a cetății, printre casele curate ale unor "Maieri", ai la dreapta o biserică românească, și ea din alte vremuri, și se răsfiră acum în toate părțile ulicioare de tot strîmte, în care oamenii se lipesc de părete cînd trece cu sunet și răsunet cupeaua [...] Casele, mari, păstrează toată înfățișarea înaltei lor vechimi, în acoperișurile

clădite foarte sus, în ferestile mici, în bolțile de poartă și în umbroasele curți pietruite. Din toate părțile scările de piatră duc la cetate, ca în orașele Italiei sau ale Dalmației, săpate în stîncă. Apoi, cînd te-ai descurcat din hudicioarele bătrîne ale acestui Niirnberg, te afli într-o stradă largă, cu case modernizate, cu prăvălii strălucitoare, care taie întreg orașul, încheindu-se de o parte în buruienile de către gara, iar de alta într-una din cele mai frumoase piețe din Ardeal. De aici începe suișul de căpetenie către biserică, apoi către gimnaziu și casa nouă a comitatului. [...]

TURDA

[...] Cele două-trei trăsuri cu vizitii țigani care au venit la gara, s-au și dus cu mușterii cei mai grabnici. Pe jos, deci, apucăm spre Arieșul puternic, al cărui vechi pod de lemn, întunecos și negru, făcut la începutul veacului trecut, își deschide gura în față. E zi de tîrg, și din satele vecine, se strecoară prin acest pod o mare mulțime gătită de țărani în "căpături" sau mintene vinete, de stofă de la oraș, sau în haine de aba, de multe ori împodobită pe la mîneci sau pe laturi cu frumoase cusături negre și roșii; au căciuli mari peste plete desfășurate - întocmai ca în Moldova - sau pălărioare mărunte cu vîrfurile răsfrînte ori în sfîrșit, încă din timpul verii, mari pălării de paie cu fundul înalt și margenile de pîlnie lăsate umbros asupra feței. "Bunăziua" ni-o spun trecînd, în această mulțime ce se înnoiește necontenit, femei întocmai ca moldovencele noastre, legate la cap

șaluri și strînse în rochii de tîrg. [...]

Acești oaspeți ai tîrgului se coboară spre podul vechi, cu vinars și calici, de pe o stradă mărginită de căsuțe lipit: strîns una de alta. Din ea se desface la stînga un fel de bulevard mai mult gol, pe cînd la dreapta un drum mai larg, foarte cotit, cu clădiri tot mai mari, duce spre piață unde fierbe încă lupta vînzărilor și cumpărătorilor.

Această piață mare, de case înalte, în stil de Budapesta are în fund o ciudată împerechere de ziduri. Către noi vine o biserică neagră, fără turn, beteagă, sprijinindu-și bătrînețile pe contraforturi, coclită de întunerecul pe care l-au lăsat veacurile: aceea e biserica romano-catolică. Iar în dosul ei vine o fantastică zidire cu fața de rozete ce poartă țumburucuri roșii în mijlocul lor, cu planuri deosebite de se strica, amestecîndu-se și cu podoabe neobișnuite, de linii întortochiate, aceasta e reduta orășenească, pentru reprezentații și petreceri. Biserica a fost înălțată în vechile timpuri cînd în această piață de astăzi era cetatea Turdei. [...]

ÎMPREJURIMILE TURZII

Cum ieși din oraș prin podul cel lung de lemn, cîmpia se rotunjește între Munții Apuseni și dealurile de peste Arieș. E o mare întindere de bogăție lina, pe care însă acum toate roadele pămîntului s-au vestejit și au fost culese. [...]

Aici acum trei sute de ani era o tabără, cu două căpetenii și două jurăminte de credință. Într-o dimineață limpede de august într-o duminică din anul 1601, un om care se ridicase abia, printr-un ultim avînt mare de vitejie, din cele mai cumplite nenorociri, un domn care n-avea țara, un căpitan care n-avea altă oaste decît lefegii străini, un soț și un tată care nu mai știa dacă în depărtatul Făgăraș mai trăiesc părăsiții săi, se gîndea la o cale de întors, mîntuitoare și răzbunătoare, către depărtatele căi ale Carpaților. Tîlhărește, o ceată de ostași veni să-l prindă din porunca soțului său de arme, aceluia cu care abia cîștigase o mare

biruința. [...] El se împotrivi, dar topoarele-l tocară. Capul fu zvîrlit pe miriștile strivite ale acestei cîmpii, și pe același giulgiu de aur aspru pe care sîngele lui scump îl păta de purpură împărătească, i-a stat trupul, dat în vileag fricoșilor și mișeilor. Apoi prieteni, spălară aceste rămășițe pîn-gărite de cruzimea neomenească și păgînă a trădătorilor, le ispalară, spune poporul, cu multe lacrimi, la fîntîna ce se tzice pentru aceea pînă astăzi "a plîngerilor", și tot aceia în-|fășurară în marame albe capul, poruncitor peste soarta multor oameni, care fu așezat cu cinste în mănăstirea de odihnă a părintelui și strămoșilor lui. [...]

CLUJ

[...] Clujul a fost întîi o colonie romană, vechea Napoca, din care n-a rămas decît vreo piatră cu inscripții prinsă în zidurile mai noi - între altele la clădirile bisericii românești. Apoi regii unguri au ridicat un castel, și harnicii sași, pricepuți în meșteșuguri și în negoț, se așezară în noul Klausen-burg, "cetatea lui Klaus", Nicolae. Din trecutul lor, care a ținut vreo trei veacuri, a rămas marea biserică în stil gotic , sprijinită pe un turn înalt și puternic, curățit astăzi de bătrînețea lui neagră. Din aceleași vremuri de pașnică viață orășenească vine și cîte un bastion al zidurilor de multă sfărîmate, care se ivește umilit și trist din mijlocul atît case noi. [...]

Cu sudoarea de sînge a țărănimii asuprite s-au prins pînă sus, sus, în norii nebuniei, pietrele de la tribunale, de la școlile mari și mici: gimnazii, preparandie de fete, de la atîtea alte

palate ale oficiilor publice și așezămintelor. [...]

În sfîrșit, în piață, care a păstrat mai mult decît ale părți caracterul de vechime și de sărăcie, un mîndru Mateaș Craiu-casa Corvinului se arăta alături - călărește între credincioși cu coifuri barbare. [...]

NĂSĂUD

[...] în piață caut un han, acela de care se ține trăsură care m-a adus. Dar odăile sînt date la inginerii care fac studii pentru drumul de fier, care va înainta pînă aici de hatîrul pădurilor ce vor fi tăiate în curînd. La al doilea han am tot așa de puțin noroc: aici se repară, și cele două odăițe sînt iarăși date la ingineri. Un profesor, la care alerg deznădăjduit și amorțit de frig n-are unde primi. Naufragiații sînt primiți în sfîrșit în odaia de oaspeți a gimnaziului. Clădit în 1888 după planuri cuminți și cumpătate, care nu sînt lipsite de frumuseță, el cuprinde săli de clasă, de desen, de muzică, de bibliotecă, de muzeu, de experiențe și odăi pentru direcție. E bine împrejmuit și are și o grădiniță în față. Întreținerea e cît se poate de bună.

Gimnaziul spațios ca și luminoasa biserică, ce înlocuiește o alta arsă prin 1840, s-au făcut din banii celor patruzeci și patru de comune

grănicerești. Pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, sub Maria Teresa, și generalul Buccow, comandant al Ardealului, a dat paza hotarului unor regimente de săteni, mai mult români, care, exercitîndu-se la arme și ținîndu-se totdeauna gata de luptă, nu-și părăseau pentru aceasta grija cîmpului. Instituția a fost desființată după 1800, și din ea n-au rămas la Năsăud decît steagul ciuruit de gloanțe și cîte o tablă amintitoare, în biserica nouă. Dar averea grănicerilor s-a păstrat, și vechea răsplată a vitejiei țăranilor slujește astăzi la înălțarea de asemenea biserici și la susținerea unei școli ca aceasta, în care învață în mare parte urmași de-ai oștenilor. [...]

E tîrg la Năsăud, și pe largile ulițe tinoase trec sătenii cu pălăria mare și cizmele lungi, femeile cu catrințe portocalii sau trandafirii, de multe ori foarte frumoase. E o rasă de oameni tare, cu liniile alese și cu deșteptăciune în față. Din neamul lor, dintre urmașii popilor din Hordou, deasupra Năsăudului, a răsărit pentru tot poporul românesc acea natură sănătoasă și puternică de mare poet, de meșter al graiului nostru și al tuturor felurilor de cîntec care e George Coșbuc, mlădiță a trunchiului

grăniceresc. La Năsăud toți îl privesc pînă acum ca pe un frate, și printre vechile manuscripte ardelene și maramureșene se păstrează, tot cu anta îngrijire, cele dintîi caiete de școală ale copilului menit să steie în fruntea literaturii noastre.

DE LA NĂSĂUD LA BISTRIȚA

Avem mai departe, în strîmtoarea de dealuri care unește cursul Someșului cu al lungului rîu Bistrița, sătuceanul Prislopului, micuț și sărac. [...] E o pustietate desăvîrșită; bărbații s-au dus la tîrgul Năsăudului, femeile, care se tem de frig mult mai mult decît ale noastre, nu cutează a ieși din marile cămări încălzite. În Dumitra, ce urmează peste puțin, gospodăriile sînt mai risipite: ele înfățișează clădiri trainice de mari bolovani dia munte, dați cu var sau acoperiți numai cu tencuială. Pe o înălțime se vede turnul negru și o biserică gotică, reparată și înălbită de curînd. Satul, mai risipit decît cellalt și cu mult mai îngrijit decît cele din părțile Brașovului, Sibiului, ale Tîrnavelor, are mai multă viață. [...]

De la panglica nesfîrșită a Dumitrei, începe

unul din cele mai grele dealuri ale ținutului, pe care se urcă o cab îndrăzneață printre stejarii deși care se umezesc de neguri și printre tufișuri unde cîteva fire de măcieș și de porumbrele se zbîrcesc încă de frig. De pe culme se prinde în urma toată desfășurarea albastră a dealurilor pînă la cele care sînt departe peste dunga nevăzută a Someșului. Jos, Dumitra, se deosebește numai cît o tufă de romănițe albe, iar din Cepari se mai zărește gîtul alb al bisericii. În față se mai ridică o movilă rotundă cu plete roșii de pădure bolnavă și din căsuța care se desface deasupră-i s-ar fi văzînd și mai departe, pînă către Clujul depărtat.

Cînd ai mîntuit coborîșul pustiu, Bistrița întreagăți se desfășoară în toată limpeziciunea, înșirînd în margenea drumului mare, între multele dealuri care se învălurează din toate părțile, casele mari albe, acoperemintele roșii ale cazărmilor din capăt, turnul de pază al vechii biserici din piață. Pe șoseaua care se înfășură într-o lungă rotunjire, vin căruțe și trăsuri care duc pe drumul Năsăudului. Diligența trece încărcată cu pachete pătrate și cu pachete colțurate, care tremură la suirea dealului.

BISTRIȚA

[...] Din piața bisericii, lîngă care stă gimnaziul săsesc, unul din cele mai bune în tot Ardealul, o stradă duce înainte, printre casele gospodărești, cu obloane verzi. Alta apucă la dreapta și scoate pe lîngă o biserică, destul de mare, a catolicilor, și pe lîngă Palatul Poștii, la gară. Pretutindeni, rîulețul gîlgîie în jgheaburi de lemn, pe marginea străzii, și, dimineața, seara, slujnicele bat rufele glumind cu cătanele ieșite la plimbare. [...]

Într-un timp cînd Bistrița avea acuma un trecut în care năvălirea tătarilor încresta o dungă de sînge, Bogdan voevodul maramureșean întemeie țara neatîrnată a Moldovei. Un șir lung din urmașii săi a trăit în bună pace cu Bistrița. Și Ștefan cel Mare încă, deși stăpîn pe Someșul Dejului, n-a supărat niciodată pe bunii săi vecini și prieteni. Altfel a făcut Petru Rareș, care căuta să întemeieze

stăpînirea românească din aceste părți și căruia Bistrița îi era deci un zăgaz și o primejdie. Îi era de folos apoi, pentru planurile sale măreațe, bogăția acestei cetăți de meșteri pricepuți și de negustori harnici. Astfel el capătă de la craiul Ioan Zapolya, apoi de la vrăjmașul acestuia, craiul Ferdinand de Austria, veniturile Bistriției și zălogirea cetății, și multă vreme sașii mîndri se împotrivesc crîncen la cererile voievodului care nu trimitea numai amenințări zadarnice, ci venea însuși cu oastea sa vitează, gata de foc și omor. La urmă, voia Moldoveanului birui, și pîrcălabii lui statură și în cetatea Bistriții [...]

SPRE MARAMUREȘ

Cea dintîi zăpadă - să-i zicem, pe moldovenește "omăt", cum i se zice și aici - e vînturată de furtună în aerul sălbatic. Un timp puțin potrivit, desigur, pentru a merge la Rodna, și a trece apoi prin strîmtorile de munte către Maramureș. [...]

Prin crestăturile munților s-a grămădit zăpada, care-i vrîstează cu alb. Fulgii cad strînși, răpeziți de vînt. Pe la deschizăturile văilor ce duc în muntele înalt, viforul își bate joc de cojoace, blăni, bunde și țoale și, scuturîndu-se de toate învelișurile, ne înveșmîntă în cămașa aspră a gerului. Dar, apoi, în pădurea roșie și palidă, smălțată de florile albe ale omătului, în văile strînse, lîngă cursul ocrotit al rîurilor e pace umedă supt cerul întunecat, din care fulgii cad cuminte, mîngîios, fără tristeță, ca soli blînzi ai morții naturii. [...]

Urmează o învălmășire de munți ninși peste

care trece viforul în toată puterea lui, sălbatecă. Muntele Heniul, care oploșește la picioarele lui un sat, întrece culmile celelalte și e mai cărunt de ninsoare decît dînșii.

Și mai sus, la urcușul lung pe coasta Strîmbei, se deschide pădurea. Coborîm tot printre copacii ei cu frunzele pătate pe care le împovărează florile omătului. Două izvoare de munte, foarte crescute, se răped din creștet, iar jos, la poalele înălțimii, apa albăstrie a văii Strîmbei care le unește, se aruncă în șuvoiul, foarte iute și mînios acuma, al văii Ilvei. Satul se desfășură de cealaltă parte a rîulețului peste care e clădit obișnuitul pod de lemn cu acoperiș. Ilva sau Ilua, care e cea Mică, pe cînd o alta, Ilva Mare, se ascunde la dreapta prin faldurii muntelui, arată căsuțe văpsite albastru supt mari țuguiri de șindilă neagră.

Încă o apă, cu apucăturile mai liniștite și sigure decît ale puhoaielor de pînă acuma, însă curgînd ca și ele între maluri goale, pe care nu le căptușesc nici sălciile obișnuite. Alt pod își cască gura de întunerec. Aici e iarăși Someșul. Pe lîngă cursul lui cel lat înaintăm în sus, pe cînd din greoiul cer mort se lasă în unde repezi noaptea, din care răsar numai movilele de

pietriș, coperămintele, crengile albe de ninsoare.

Pe o asemenea vreme drumul nu e încă singuratec. Trec cară încărcate cu scîndurile lungi ce se lucrează la fierăs-traiele muntelui. Apoi săteni călări, bărbați și neveste, înaintează încetinel, tăcuți: se mai poate deosebi de aproape sumanul alb al someșanului din sus, cel negru al celui de către cîmpie, catrința roșie a femeilor. Turme de oi, cîrduri de vite se îmbulzesc, mînate din urmă de păstori care au alergat să le scape de urgia viscolului. Altele vin de la tîrgul de țară al Rodnei. [...]

În noapte atingem Sîngiorzul. E și unul din cele mai frumoase ale României de oriunde. Se văd aproape numai case solide și luminoase, cu cîte trei-patru odăi, cu ferestile largi, în dosul cărora ard lămpile. Curtea largă e împrejmuită de zăplazuri de scînduri. [...]

Lîngă Sîngiorz sînt vestitele ape minerale, care adună multă lume în timpul verii. Apa ca și locul unde ea se strînge se cheamă borcut, "fîntîna de vin". În Moldova, această apă de borvis se aducea și se desfăcea în sticle mari, cu pereții supțiri și gîtul strîns. [...]

RODNA

Peste alte bucăți de pădure se vede la stînga o nouă și mai mare grămădire de lumini. Acolo e Rodna. Îndată ești pe ulița îngustă dintre marile case de tîrgușor, de "opid", însușire pe care singură Rodna a păstrat-o după legea din 1886, nimicitoare a tîrgurilor.

Această așezare de munte, în preajma Maramureșului, e desigur una din cele mai vechi în Ardeal. Aici veniseră sașii pe la anul 1200, pentru minele de aur și de argint. Un oraș întreg se grămădi în jurul bogăției pămîntului.

Dar tătarii trecură ca o revărsare de foc și niciodată orașul Rodnei n-ajunse ceea ce fusese la început. Pînă tîrziu însă s-a lucrat, după vechile datine, la minele ei [...]

Și pentru domnii Moldovei au pisat aici șteampurile piatra încărcată cu metale. Petru Rareș și-a trimis cămărașii aci pentru a scotoci, pregăti și trimite la curte bogăția. [...]

DE LA RODNA LA VIȘEU

[...] Pe drumul îngust dintre casele albe cu obloane, ieșim în valea căptușită cu păduri brumate ce duce la Rodna Nouă, căreia ai noștri îi zic Șanțul. E un frumos sat cu casele mari, dese, și cu două biserici [...]

Tot mai departe urmează valea strînsă între înalții pereți de pădure. Lîngă dînsa aleargă Someșul, ale cărui ape se zbat între pietre, se încurcă spumegînd, luptă în alergări pripite. Podoaba galbenă și roșie a fagilor a încetat acum, și sîntem în țara molidului și bradului. Pe margenea drumului nins, crengile negre, cu frunze care nu se veștejesc de iarnă, întind prinosul alb al zăpezii proaspete. Țurțuri mulți, lungi, albi, galbeni, atîrnă de pe trunchiuri și de pe vîrfurile stîncii. Din cerul sur pe care se coboară prin neguri asupra zărilor, pe cînd ici-colo se năzare cîte o geană de lumină, ștearsă, cad liniștit fulgii rari, mărunți.

Au încetat acum drumeții, "drumarii" care se duc de la un sat la altul, "tîrgarii" se ce întorc de la Rodna. Altă viață nu e în pustiul palid decît prăvălirea răsunătoare a izvoarelor care se aruncă în Someș. [...] De la "haitul" unde apa se strînge pentru a fi aruncată apoi la vale în curente largi care să ducă pînă departe lemnele, nu mai este în sus 'îngusta șuviță a Someșului, ci ele, apele de munte, cu alergările nebune, îl pregătesc numai, în salbatecile lor îmbrățișări.

De la podul pe Catrifoiu, drumul suie și mai mult în-cunjurînd, printre brazii încărcați de omăt, Rotunda, muntele cu vîrful îmblînzit, care, deși nu atinge înălțimea Ineului, vecinul ei, e mult mai vestită decît dînsul, pentru această cale ce-l înfășură, ducînd spre Iacobenii și spre Borșa Maramureșului.

Tot urcăm, în silința grea a cailor, care lunecă pe zăpadă. Sara se lasă ca o coborîre a negurii și o îndesire răpede a ei. [...] Mai departe atingem vîrful pleșuv al muntelui, însemnat printr-o îngrăditură goală în mijlocul pajiștii inzăpezite. Apoi coborîșul se face iute pînă la podul Bistriței, de jos, din vale.

Apa care trece aici cu un mare zgomot fîșiitor, ce se aude pînă departe în pacea nopții,

se cheamă Bistrița Aurie. Venită din acești munți, ea curge, sub Rotunda și urmarea ei, Prelucile, către Bucovina, unde contopindu-se cu altă Bistriță, apucă drumul spre Moldova, de munte, a cărei viață și podoabă de căpetenie este pînă la vărsarea-i în Siret, în marginea Bacăului. Acesta e rîul care a călăuzit spre Baia, spre țara pe care el era să o întemeieze ca domnie, pe voe-vodul Bogdan, pribeagul maramureșean, vînătorul de zimbri al poveștii. Aceasta e măreața cale pustie pe care a trecut unul din întemeietorii vieții noastre istorice. [...]

Iarăși lumina roșie a lampasului se plimbă pe brazii ninși, pe stînca umedă, pe cînd în vale mai răsună o bucată de vreme plînsoarea tare, neogoită a Bistriței de aur. [...] Și vuietul apei se stinge cînd ne apropiem de manina întunecoasă a Prislopului. Aici sîntem cu totul singuri, singura viață cale de mulți kilometri. E atîta pustietate și întunerecul e așa de des, așa de veșnică pare căderea omătului, încît în adevăr îți vine a spune ca bietul Ianiuc înghețat și umezit, și ieșind din mocneala lui numai ca să blăsteme, că aici e "al doilea lumea", țărmul de peste rîul negru al morții.

Totuși cei trei cai merg înainte prin așa o vreme potrivnică pe urcușul învîrtit, dar lung și greu, al muntelui. Peste cîteva ceasuri de înfășurare a pereților lui, sîntem tocmai sus. [...]

Coborîrea se face răpede prin mijlocul aceleași străji de brazi albi și negri. Șoseaua maramureșană se simte îndată, largă și tare. Mergem în margenea muntelui înalț, pe cînd la dreapta alt șir de înălțimi se urmează. Prin mijloc trece, viind de spre Prislop, apa Vișeului, care ne îngână drumul.

SIGHET

Din Sighet se văd acuma case de suburbie, foarte curate, pe care le luminează becuri electrice prinse de pîrghiile telegrafului.

La capătul Sighetului se trece Tisa, a cărei apă, strînsă la un loc într-un singur curent adînc, primește scîntei de aur de la soarele slab care, după multe zile de lipsă, se îndură a lumina în luptă cu norii albi.

De aici se deschide un loc fără nici un fel de roadă și de lucru a pămîntului, un pustiu veșted, sămănat cu gropi de năruire. [...]

În dreapta și în stînga, dar mai ales în stînga, șirurile de dealuri albăstrii se întrec din înălțime pînă la creștetele albe. Unul din ele se mîntuie printr-o mare movilă blîndă care e Rătundul. Într-acolo sînt tot sate: Sara sau, Săpînța, unde se păstrează încă întrebuințată în odăjdii, șaua unei căpetenii a tătarilor din 1714, care, într-o ultimă năvălire, călăuzită de Mihai-vodă

Racoviță al Moldovei, pustiiră valea Izei. [...]

De la Peri, vin săteni singurateci în portul care e al românilor, și iată și un car unde, între mulți flăcăi gătiți, sade fără sfială o mireasă purtînd pe cap cununa de flori îuată de la tîrg și, pe lîngă dînsa, cununa țesută de mărgele. În satul însuși, intrăm îndată. Vedem case de bîrne, mai mult văruite, prin înrîurirea orașului vecin, curți care poartă coșere împletite, movile de strujeni și fîn așezat frumos între patru pari supt un acoperiș țuguiat de șindilă. [...]

Între frumoase dealuri line curge Iza, albastră, care se păstrează curată pînă la vărsarea ei. Șesul ei lat, și cu ajutorul gunoierii se fac pe dînsul sămănături sărace de grîne și de porumb. Soarele străbate un cer fără nori și lucrează harnic la topirea depărtatelor pîlcuri de ninsoare. Să fie în sfîrșit mult dorită vară a Sînmedrului, cînd firea întreagă mai răsuflă odată slobod, pe priporul morții ?

La satul Vadului Iza primește în sine rîul Marei, și în acesta se varsă mai sus încă o apă, a Cosăului, de-a lungul căreia se înșiră altă vale. [...]

E, de la izvorul ei pînă la vărsare, o apă de viață, de vioiciune și de frumuseță. Valurile

verzi se zdrunrecă de bolovanii muntelui, fîșiind cîntece de îndemn și de biruință; ele se frîng în rotocoale spumegătoare și aleargă în șuvoaie verzi, late, pe șesul unde-și află sfîrșitul. Se pare că odată i se zicea Maramureș, nume care a fost prescurtat pe urmă, cum se face adesea, în forma nouă de Mara. Ai noștri au cunoscut întîi această parte de țară în legătură cu Ardealul. În ea au locuit ei la început, bucurîndu-se de ogoarele mai largi și de pămîntul mai bun, și numai pe urmă ei au înaintat pînă în sălbătecia muntelui. Astfel s-a numit Maramureș acest ținut de multe culmi și de puține văi, care a fost o dată o țară care a pus temelie la o altă țară. [...]

Doi cneji, Budul și Giula, au căpătat, pentru vitejia pe care o pomenește legenda, locul pe care s-au așezat neamurile lor, al Budeștilor și al Giuleștilor. Cel dintîi e la stînga, ascuns: în biserica lui se păstrează coiful și zalea vestitului haiduc Pintea Viteazul. [...]

Cărarea de munte, fără stîlpi, și pîrghii de telegraf și telefon, cărare îngustă și de tot singuratecă, e tot mai mult cotropită de nea. Căderea ei a fost așa de îmbelșugată, de "bugată", cum se spune aici, încît în toate părțile

atîrna crengi rupte, vechi trunchiuri prăvălite sau copaci înalți și subțiri care s-au aplecat asupra drumului, făcînd un arc de triumf viforului. Gerui de astă-noapte a întărit zăpada, a pus o cojiță de gheață peste bălți și a împodobit cu țurțuri, dintre care unii sînt uriași, toate unghiurile de stîncă unde zace umbra veșnică. La căderea pripită a frigului frunzele roșii și frunzele galbene, împodobite pentru moarte, au căzut în veștezeciune, și priveliștea strălucită a dispărut răpede, lăsînd în loc o singură maramă ruginie a muntelui. Soarele neobișnuit de cald, care te orbește lovindu-te în fața, desprinde pe încetul grămezile de omăt ce împovărează crăcile, și pe margene drumului ca și în adîncuri se aude necontenit, în loc de orice zgomot viu, zdupăitul umed al zăpezii ce cade. Frunzele, scuturate, se desfac și ele ca un roi de fluturi morți, și giulgiul alb e pătat pretutindeni de petele veștede ca de niște stropi vechi de sînge.

Răpede, cînd ajungem la culmea de trecere, lîngă gheburile și șaua Gutinuiui, negure călătoare se răsfiră asupra albastrului. Spre apus norii seînteie de raze, pe cînd la răsărit margenea e tivită cu un verde dulce, umbrit și

duios.

Coborîrea ține îndelung printre fagii și stejarii deși, care, desfoiați la creștet, se înfășură mai jos în zdrențe uscate, pe cînd verdeața se mai păstrează spre poale. Stînca se vede uneori în risipiri înalte, negre.

Aici e și mai pustiu decît pe latura cealaltă: un ceas, două, nimeni nu adîncește dîrile tăiate prin zăpadă de puținii drumeți ce au trecut. Dar iată între trunchiuri, la o parte de cărare, un mare freamăt de frunze: vite roșii trec luptîndu-se cu suișul. [...]

SPRE BAIA MARE

De vale începe o șosea la care se lucrează, așa încît ești aruncat pe alocurea în drumuri de bolovani și tină, unde și se zdrumecă sufletul. Ici și colo, se văd pietre galbene, lăculețe roșii, prelingeri de apă cu culorile ciudate. Lungi coperișuri de lemn, coșuri înalte zbucniri de fum, se întîlnesc pe amîndouă laturile drumului. E acum pămîntul răscolit de mulțimile fără lumină ale oamenilor de toate neamurile care scotocesc în adîncul țarinei metalele scumpe. Am ajuns din țara ciobanilor în aceea pe care o sapă și o locuiesc baieșii.

Lîngă apa Săsarului, care, adunîndu-se în munte, saltă furioasă din bolovan în bolovan, se înșiră acuma un rînd de case, care întrec cu mult pe cele din Maramureș, cu care-mi deprinsesem ochii. La drum se văd doi, trei ochi de ferestre supt triunghiul înalt al unui pod de lemn, care poartă sus un fel de căciuliță de

șindilă ieșită înainte.

Drumul, foarte bun acuma, mai neted decît în Maramureșul pietros, duce spre o piață unde se vede o biserică a catolicilor, hoteluri. [...] De acum, nu mai contenesc șurile negre, coșurile și fumurile, și, cînd te apropii, auzi pe acolo Izbiturile surde ale șteampurilor cu apă din rîu și cu aburi, > care strivesc pietre de argint și de aur. Bogăția care se culege aici, se revarsă spre munte căruțele goale, sărace ale maramureșenilor cu căciuliți, plete și gube, pe cînd de la cîmpie vin cară cu boi, mînate încet de flăcăi în pănuri albe. [... j Pe drumul cu plopi și șteampuri, străbătut de căruțe, de care de săteni care nu se mai sperie de cojoc, ci, deprinși cu lumea, spun "bună seara", mergem acum spre Baia Mare. În stînga, e cîmpia de lucra, iar în dreapta se tot urmează, trimițînd neguri pentru norii de mîine, linia muntelui, care ascunde în văile ei stratele pietrei de aur, prin care se poate noroci cineva dintr-o zi în alta.

BAIA MARE

Orașul începe cu case răzlețe, după tipul obișnuit. Ele țin mult timp, pînă ce se ivesc clădiri mai mari, cu prăvălii, străzi bine pietruite, pe care se mișcă o mulțime de lucrători înglodați și plini de pulberi galbene. Piața e foarte întinsj, ca la toate orașele din aceste părți și, iarăși foarte chior luminata [...]

SPRE SATU MARE. SATU MARE

[...] La capătul unor păduri, linia despică o largă cîmpie verde străbătută de cirezi rătăcitoare, pe cînd în depărtări apar iarăși munții Chioarului și ai Maramureșului, asupra cărora fulgeră. Sîntem în Baia Mare.

O tîrzie furtună de toamnă se pregătește asupra lor, cu Tunete și fulgere în noiembrie. Un larg nor sur se întinde:ntr-o clipa pînă în margenile zării, răpezind picăturile grele, dese. Bălți se alcătuiesc deasupra tinei drumurilor și cîmpiilor; săteni trec năuci, pripindu-și carăle. Apoi în cîteva clipe sîntem dincolo de puterea furtunii, care se pierde albicioasă în urma, gonită de un soare de apus cu strălucirea înfocată. Norul întreg pare aprins în toată margenea lui apuseană de această biruință a razelor, pe cînd în capătul celălalt se schițează

încă fulgere. Printr-un ținut de dealuri îot mai joase înaintăm către Satu Mare. [...]

Satului Mare, i s-a făcut cinste cu o prea frumoasă gară. Dincolo de dînsa se deschide o alee, care duce și ea la străzi îmbrăcate cu bazalt lunecos, pe care iarăși le mărgenește șirul de arbori. Este electricitate, și se văd linii de tramvai. Casele de pe margeni sînt în mare parte mărunte, dar bine îngrijite. Piața pătrată, ca aceea din Sighet, e împodobită cu o foarte mare biserică a catolicilor, iar la celălalt capăt ea are un hotel care poate sta în orice capitală.

SPRE ORADEA. ORADEA

De la acest hotel plecăm în mijlocul nopții [...] E o mare strălucire de stele limpezi, dintre care a plecat luna mușcată în secera. Aici pare că nici n-au fost vremurile de zăpadă, și pînă la acest ceas aerul e lin și dulce.

Trenul taie șesul spre apus, atinge Careii Mari și se oprește peste trei ceasuri la stația de legătură. La lumina dimineții care nu s-a curățit încă de nori, se văd numai miriști așternute peste un pămînt întins ce se sapă uneori în adînciturі ușoare. Cîte o scurtă pădurice de stejari tineri, răsare roșie, și se pierde în zare.

În jos, copacii sînt deși, și tot ținutul are înfățișarea unei mari livezi în mijlocul căreia se fac sămănături îngrijite. Dacă ar mai fi cîte o limbă de pădure, te-ai crede pe drumul de la Ploiești la capitală. [...]

La Podul-Secuiului o linie laterală se desface în dreapta, ducînd prin Marghita la Șimleu , în

capătul de jos al Sălajului. Șimleul e un centru mărișor. În acest loc a fost leagănul Bathoreștilor, principi ai Ardealului.

Apoi, de la Podul Secuiului înainte, același șes larg, cu zările viorii și vinete, aceleași sate mari străbătute de înalte biserici, aceleași căsuțe cu acoperămîntul jos și ușa deschisă între două ferești, aceleași puțuri cu cumpănă și podețe de lemn, aceleași miriști și ierburi de baltă. Rar se ivesc oamenii cu pălăriuța mică și cizmele mari, femeile în cituri bătătoare la ochi. [...]

Oradea trezește în minte vechi priveliști de luptă, înconjurări îndărătnice și apăsări viteze, capitole de glorie din trecutul principatului ardelean. Nu odată au roit sub zidurile cetății, în acest șes de miriști, de arături și bălți, ostașii fără frică ai sultanului, care stăpînea în Timișoara și în Buda și avea la îndemînă puterile Țării Românești și ale Moldovei.

Apoi întăriturile de atîtea ori stropite cu sînge s-au dat la pămînt, cetatea Crișului Repede s-a prefăcut într-un oraș de provincie. [...]

Cînd am văzut întîia oară Oradea, mi-a impus larga alee a gării, desfășurarea liniștită și curată a străzilor pe care sunau roțile trăsurii. După

multe prăvălii îmbelșugate am nimerit acea piață de fală și de gală, unde se vedeau bănci, biserici, palate. [...]

SPRE BEIUȘ

[...] Calea ferată duce un timp în margenea satelor ce am văzut ieri. Apoi o pădure de stejari înroșiți de frig încunjură de amîndouă părțile cu copacii și tufișurile ei, lăsînd numai rareori privirea să străbată peste întinderile de șes ce se pierd în albastru. Șase ceasuri trenul se tîrăște în această singurătate, cu stațiile puține.

O spărtură în păretele pădurii arată o largă priveliște de văi învălmășite, pe care le îmbracă petece de păduri bătute de brumă și învelite de neguri. La capătul lor e stația Drăgești. Între sătenii ce se îmbulzesc la tren, sînt acum porturi noi: chepenege negre cu fireturi, mantii de pănură albă cu flori roșii și negre, pe care le poartă și femeile. [...]

Îndată muntele se vede foarte bine, un munte blînd, a cărui coamă aleargă în ușoare încrețituri, plin de adîncuri frumoase, potrivite pentru adăpostirea turmelor. Șesul roditor

merge drept pînă la picioarele lui.

De la Holod înainte, țara se lămurește tot mai mult, păstrînd în fundul zării cingătoarea de înalte ziduri albastre a muntelui. Satele care se ivesc sînt mărunte, îngrămădite; ele se alcătuiesc din case mici, destul de sărăcăcioase, cu stuf lăbărțat sau cu șindilă neagră peste pereții lor văruiți numai cîte o dată; triunghiul podului de către stradă e tăpșit sus: ogeagul se ridică mare, înalt, ca în Mehedinți.

Pe înălțimile ce mărgenesc linia apare cîte un ciobănel, ale cărui oi albe smălțează pajiștea adîncimilor. Drumurile sînt pline de oameni ce vin de la tîrguri. Bărbații au pălăria mică; pe umerii lor ca și pe umerii femeilor, îmbrăcate în ii rar înflorite și în șorțuri roșii, sînt aruncate largi mănătăli de pănură albă. Înfloriturile lor, făcute tot în lînuri roșii, sînt de toată frumusețea; ele încunjură gîtul, mînecă și împodobesc margenile de deasupra pieptului.

În fața drumului se desfășoară o apă largă, care astăzi răsfrînge cerul în puținele-i unde limpezi, dar care în zilele obișnuite, de posomorîre a muntelui, oglindește nori leșiatec: sau lasă să se vadă pietricelele negricioase din albia ei, și a numită pentru aceasta Crișul

Negrul. [...]

DE LA BEIUȘ LA ARAD

[...] Mîine dimineață vom urma deci cu trăsura drumul, paralel cu al căii ferate, care duce la tîrgușorul Vașcău, și de aici vom trece muntele zării pentru a găsi la Ciuci trenul din văile Hălmagiului, ale Crișului Repede.

Drumul se înfățișează destul de cercetat la aceste ceasuri de dimineață după sărbătoare. Merg la tîrg femei cu ulcele de lapte, de prin aceste sate din sus, unde mantia lunga de pănură albă are cusături verzi sadea sau amestecate încă și cu roșu. În cara, cîte un sătean merge înfășurat în aceeași pănură înflorită, pe cînd de-a lungul ogoarelor bine arate, grăpate și gunoiate se văd sămănînd și îngrijindu-și cîmpii alții, care lucrează numai în cămășoaiele lungi ce se coboara mai pînă la pămînt, dînd aceeași înfățișare bărbaților și femeilor. Văd și destule cojocele, scurte și fără mîneci ca niște pieptare, și ele poartă în

curăluțe de piele adause aceleași podoabe deosebitoare, de verde și roșu. Pe la porțile și pe ulițile satelor întîlnim băieței și fetițe foarte voinici, cu capul mare, rotund, și deseori cu ochii negri, dulci. [...] Munții nu dau pe departe ce ar putea să deie, și cîștigul e slab chiar de la băile, vestite prin frumusețea lor, de la Stîna de Vale, care se ascunde între crestetele din dreapta. Deci pretutindeni se întîmpină numai biete căsuțe de cea mai veche datină, mai mult sau mai puțin văruite, foarte năpădite de stuf; în ele se înfig la cele doua capete, ca bageagele din Moldova, două suliți de lemn, care poartă în vîrf cîte o ulcică plină de paie; ogeacul e țesut de cele mai multe ori din crengi de răchită. Podoabele lipsesc. Deseori se ridică de departe înalte cruci de lemn, cu acoperiș țuguiat, lucrate, ca și mantiile, în flori verzi și roșii și fără nici un chip pe cele șapte registre săpate din care se alcătuiesc. [...]

ARAD

[...] Lunga stradă care începe de la gară, e cu desăvîrșire măreață, vrednică de orice capitală modernă, asemenea cu o bucată din Ringul vienez. Două alei despărțite printr-un spațiu lat poartă numai clădiri de mîna întîi, între care statul a sămănat palate impunătoare: văd și o biserică a cărei fațadă e ocupată de stîlpi uriași. Astfel se ajunge într-o piață, și de aici orașul se răsfiră în străduțe modeste, dar foarte curate. Una cuprinde o bisericuță românească, veche, joasă și cu turnulețul de lemn. [...]

A doua zi înțeleg în sfîrșit ce e acest măreț Arad. Strada pe care am venit de la gară e "bulevardul", care cuprinde primăria, biserica romano-catolică, cele mai mari hoteluri și cîteva însemnate clădiri de negoț. Ziua, el se arată ceva mai puțin strălucitor, dar impune totuși foarte mult, atît prin frumusețea zidirilor, cît și, mai cu seamă, prin lărgimea iui deosebita. Cei

care au pus la cale și au supravegheat alcătuirea acestei mari artere de viață, au fost fără îndoială niște oameni cuminți.

Dar măreția se mîntuie aici: abia se mai desfac din "bulevard" cîteva străzi cu case înalte, nouă, ținute foarte curat. Încolo se înfundă numai vechile uliți smerite ale tîr-gușorului mureșan de odinioară. Apoi, în fund, prăvălioare mărunte duc pînă la podul cel lung, de lemn înnegrit, care se desfășură batrînește deasupra Mureșului. [...]

TIMIȘOARA

[...] Timișoara are o gară măreață. De la dînsa înainte", pe cel mai bun pavaj de asfalt, neted și maturat, treci pe lîngă scînteierea ferestilor din șase rînduri ale unei uriașe mori, apoi printre aleile de copaci bătrîni ale unei primblări care adăpostește, cu toată răceala serii, perechi ce se bucură de luna toamnei fiindcă au pierdut pe a primăverii. Suflări aspre vin de la apa Begăi, pe care se deslușesc scînduri îngrămădite, luntri părăsite. Un mare pod de fier duce peste dînsa la un cartier de case înalte, pe care le înălbește electricitatea. Apoi iarăși urmează drumul printre copaci, pe care se scurg încet cară țărănești cu coviltirele albe. In sfîrșit, la intrarea unei înguste străzi cu clădirile mari, iată un strălucitor palat cu fațada de teatru, care arată o cafenea de mîna întîi, apoi gangul la marele hotel Kronprinz, vrednic să stea în orice capitală mare. [...]

Peste cîțiva pași găsim la dreapta piața cea mare, care e și foarte mare, dar înconjurată de clădiri mai puțin scumpe. Și aici se mai vede unul din acele monumente, religioase și oficiale, istorice pe care le-au lăsat în urma lor austriecii. Tot brîul de clădiri e stăpînit de turnurile a două biserici. Una din ele, în stilul ce se obișnuiește în toate aceste părți, stil vienez din anii șapte sute, e episcopia Sîrbilor: n-ai putea-o deosebi însă de biserica romano-catolică ce-i stă în față. [...] înalte ziduri de cărămizi dărăpănate, tăpșane acoperite cu pajiște, semne de recunoaștere arată unde a fost cetatea cea puternică din vremurile în care au stat pe rînd ostașii lui Ioan Corvinul și ai multor căpetenii ce au poruncit înaintea lui, ienicerii sultanului și cătanele nemțești aduse aici în 1716 de cucerirea lui Eugeniu de Savoia .

Partea de pînă aici se chema odată cetatea, și poartă astăzi numele de "orașul interior". El e o bucată din cele patru, despărțite prin păduricile parcului, care alcătuiesc Timișoara. [...]

SPRE LUGOJ

[...] Îndată orașul se ascunde în mulțimea copacilor vechi, care tăiau odinioară pentru dușman și spion vederea asupra cetății. Înainte, în lumina sigură a soarelui bun, se desfășură bogat șesul cel mare, sămănat numai pe alocurea cu mănunchiurile copacilor despoiați sau cu pădurici depărtate, șesul de pășuni încă vii, din care răsar micșunele roșii în marginea șanțului, șesul de arături vinete peste care se avîntă săltăreț, într-o ultimă cîntare fără grijă, ciocîrlia. Cunosc acest pămînt de belșug pașnic; cu ceva mai multă felurime, el înconjură Bucureștii. [...]

Bătrînii dinaintea porților au aruncat pe umeri cîte o mare mantie verde, uneori înflorită. Întinderea și culoarea ei sînt luate firește de la stăpînii cei vechi, turcii, care au schimbat aici cu desăvîrșire îmbrăcămintea sărbătorească a raielei supuse. Flăcăii și oamenii

tineri poartă cojocele fără mîneci, cojoace scurte, cojoace lungi, pe care sînt cusute cele mai îmbelșugate din desenurile pe care le-a născocit poporul nostru: și aici se vede iubirea pentru înfloriturile răsăriteanului. Pulpa piciorului e prinsă în ciorapi de lînă, roșii, albaștri, vineți, vărgați cu dungi de tot felul.

De departe, femeile însă par niște turcoaice, gătite în cele mai cochete din fesurile, fermenelele și papuceii lor. Pe cap, unele au numai legături mari de lînă aruncate peste bentița de altă culoare, care strînge sus fruntea, cum vălul impus de Coran strînge fruntea cadînelor. Fetele și-au cuprins, capul într-o legătură de galbeni de aur, care cade pe umeri și se prelungește de-a lungul urechilor. Peste cojocelul cusut cu de-amănuntul, în toată întregimea lui, cade o revărsare de taleri din timpurile vechi, care-și rînduiesc în aceeași strălucire vulturii cu două capete. Fusta albă e foarte în-foiată, și ea se razimă desigur pe adausuri de perinuțe. Peste dînsa e așternută o catrință îndoită, lucrată cu aceeași îngrijire și bogăție ca toate podoabele acestei părți din poporul nostru. Picioarele înfășurate cu ciorapi roșii se pierd în papuci mărunți și ușori de piele

neagră. Pentru ca asemănarea cu o frumoasă din răsărit să fie mai deplină, albul și roșul sînt așternute gros pe față, pe cînd negrul încondeiază mai mult genele și arcuirea sprîncenelor lungi.

Cu astfel de locuințe și astfel de veșminte, sănătoși, vioi, frumoși, vorbăreți, în dialectul lor cu sunetele fugătoare, îndrăzneți și siguri, bănățenii se pot lăuda cu dreptate că ei sînt între ceilalți "fruntea", "fruncea", cum zic ei. [...]

În căderea serii trecem rîul Begăi, pe care-l lăsasem la Timișoara, dar pe lîngă valea căruia ne-a fost tot drumul.

Cursul lat al apei foarte liniștite oglindește ca luciul unui lac puținii copaci răzleți ce-i sînt înfipți pe margeni. Soarele s-a culcat într-o pată de sînge, dar un limpede luminiș de lună face să se vadă aproape ca ziua locurile, casele, oamenii. Acum nu mai este șesul fără de valuri, veșnic asemenea cu sine pînă la munții Oraviței din față și la dealurile Vîrșețului din dreapta. Din loc în loc, e o mișcare ușoara de dealuri line, și priveliștea, astfel tăiată, e mai felurită decît pînă aici. [...]

LUGOJ

Orașul începe prin căsuțe de meșteșugari, multe, mici, slabe. Numai peste destulă vreme, după ce s-a mîntuit acest suburbiu, se înalță clădirile cele mari ale statului, "biserica mare", a ortodocșilor, cu două turnuri impunătoare, prăvăliile cu vitrine strălucitoare, care, în revărsarea luminii electrice, duc pînă la valul bogat al Timișului. Și dincolo de podul de fier, începe o altă parte a orașului, în care nu lipsesc clădirile bune și chiar cîte un palat mare. [...]

"Biserica mare" are într-adevăr proporții impunătoare. Cele două turnuri ale ei se văd de departe, și stăpînesc piața orașului din jos. E o zidire din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, înălțată prin străduințele unui "Ober-Knes" de odinioară, din rîndurile acelor căpetenii de grăniceri români care au avut totdeauna o mare însemnătate în aceste părți. El e îngropat lîngă ușă, unde se vede o biată cruciuliță de lemn, și

chipul bătrînului ctitor se mai zărește încă sub funinginea groasă ce s-a așternut peste frumoasele zugrăveli ale pereților și catapeteasmei, la focul din anii 1850. [...]

Alte școli decît cele primare sau "normale" nu sînt căci episcopia își ia clericii din Ardeal, iar protopopia îi primește de la Caransebeș. Școlile primare, "normalele", dintre care una are pe lîngă dînsa și două mici internate, sînt, firește, confesionale. La una din ele e învățător un om cu care Banatul își poate face fala: compozitorul de muzică Vidu , care a știut să înalțe cîntarea poporului nostru în forme care înduioșează pretutindeni unde trăiește o simțire românească.

CARANSEBEȘ

Dincolo de apă, trăsura se zguduie pe un drum prost, măcinat și săpat în rătăcăni, între case care încep mai bine decît în Lugoj. El duce apoi între fronturi mai înalte de clădiri de stat, spre o piață. [...] Piața Caransebeșului e mică. Acolo se strîng la tîrgurile de joc sătenii în șube cafenii și sure, femeile gătite, care în aceste părți poartă la spate, în loc de catrință, numai oprege, fire răsfirate de lînă roșie prinse într-o bată țesută cu fir. Acuma însă, în dimineața de vineri, piața e cu totul goală. Dintre micile clădiri bătrînești, fără nici o frumuseță, răsare împopoțonatul palat, prea mare pentru trebuințele unui loc ca acesta, pe care l-a înălțat, sub înrîurirea marii risipe trufașe a satului, un Consiliu comunal.

Temeiul de zidiri și de viață al orașului e această stradă prin care am trecut la sosire. [...]

De cealaltă parte a străzii, cele două școli:

seminariul și preparandia de învățători, cu școala de aplicație alipită la dînsa, sînt unite în aceeași clădire mare, cuprinzătoare, luminoasă, și bine îngrijită. Mă mai bucur încă odată la vederea acestor tineri inimoși și mîndri de neamul lor care învață astăzi în deosebite școli pe care le ține țărănimea noastră din aceste părți. [...]

De la librăria d-lui Simtion din Arad nu mai este alta pînă la aceea care funcționează pe lîngă episcopia Caransebeșului. În tipografia ei se editează, sub conducerea d-lui

Enea Hodoș, care a strîns atîtea frumoase cîntece bănățene, o bibliotecă pentru popor, "Biblioteca noastră", care da alegeri de scriitorii români și cîte un studiu, care privește îndeosebi viața românilor din Banat.

De la piață cotim pe lîngă căsuța care a fost cea dintîi reședință a tinerei episcopii românești de Caransebeș, și înaintăm prin străzile curate ale unei mahalale cu casele mici, foarte curate care cuprinde numai tîrgoveți, "maistori", calfe, "economi". In margenea ei curge rîul Irugei, învîrtind cîte o moară înnegrită. Iar în față se văd zidurile albastre ale munților. [...]